

Наукове товариство історії дипломатії та міжнародних відносин
Національний університет «Острозька академія»

ПУБЛІЧНА ДИПЛОМАТІЯ

Навчальний посібник

За загальною редакцією Ірини Матяш

Київ-Острог 2021

Проект реалізовано за підтримки Фонду Ганнса Зайделя в Україні
та Федерального міністерства закордонних справ ФРН

Рекомендовано до друку Вченою радою Національного університету «Острозька академія»
як навчальний посібник для студентів спеціальності 291 «Міжнародні відносини,
суспільні комунікації та регіональні студії» (протокол № 3 від 28 жовтня 2021 р.)
та Експертною радою Наукового товариства історії дипломатії та міжнародних відносин
(протокол № 1 від 10 листопада 2021 р.)

Рецензенти:

Наталя Земзюліна, докторка історичних наук, професорка
(Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького)

Ярина Турчин, докторка історичних наук, професорка
(Національний університет «Львівська політехніка»)

У посібнику розглянуто основні теоретичні та практичні аспекти публічної дипломатії, висвітлено українську та зарубіжну історіографію досліджень в цій сфері; подано відомості про історичні витоки публічної дипломатії в Україні та про інституції, що реалізують її завдання, Стратегію публічної дипломатії МЗС України на 2021–2025 рр. та її напрями: культурну дипломатію, експертну дипломатію, економічну дипломатію, кулінарну дипломатію, цифрову дипломатію, науково-освітню дипломатію, спортивну дипломатію, розглянуто практичні питання закордонних дипломатичних установ України в сфері публічної дипломатії. Навчальний посібник є результатом обговорення ключових проблем публічної дипломатії в межах проекту «Європейські цінності і культурна дипломатія: молодіжні зустрічі», що реалізується з 2019 р. Науковим товариством історії дипломатії та міжнародних відносин за підтримки Фонду Ганнса Зайделя та МЗС України.

© Автори, 2021

© Наукове товариство історії дипломатії та міжнародних відносин, 2021

© Національний університет «Острозька академія», 2021

© Видавництво «Горобець», макет, 2021

ISBN 978-966-2377-61-3

Передмова

Публічна дипломатія як «система заходів, за допомогою яких держава комунікує з громадськістю інших держав та впливає на формування суспільної думки населення інших країн для просування своїх національних інтересів і реалізації зовнішньо-політичних цілей»¹, від часу конституювання цього поняття в середині 1960-х років набуває все більшої актуальності в світі як невід'ємна частина стратегічних комунікацій держави. В березні 2021 року МЗС України ухвалило Стратегію публічної дипломатії МЗС України на 2021–2025 роки, що визначила стратегічні завдання і пріоритети в її основних напрямках.

З цими напрямками корелює структура навчального посібника «Публічна дипломатія», що висвітлює теоретичні і практичні питання публічної дипломатії. У окремих параграфах розглянуто базові поняття та основні напрями наукової, експертної, економічної, культурної, спортивної, цифрової, кулінарної дипломатії; історію виникнення, міжнародний досвід та новітні тренди в різних сферах публічної дипломатії; особливості формування цих напрямів в Україні. Посібник продовжує започатковану Науковим товариством історії дипломатії та міжнародних відносин та Інститутом міжнародних відносин КНУ імені Тараса Шевченка за підтримки Фонду Ганнса Зайделя в Україні серію навчальних видань з культурної і публічної дипломатії. Він відповідає розробленому 2015 року в Інституті міжнародних відносин КНУ імені Тараса Шевченка навчальному курсу «Публічна та культурна дипломатія» як складнику підготовки магістрів за освітньо-професійною програмою «Дипломатія і міжнародне співробітництво» і запровадженому згодом у інших вишах України. Зміст навчального курсу орієнтований на розвиток професійних компетенцій, притаманних співробітникам дипломатичної служби, державним службовцям, які займаються питаннями міжнародного співробітництва, відповідним фахівцям у міжнародних організаціях та інституціях громадського сектора.

¹ Стратегія публічної дипломатії МЗС України на 2021-2025 роки. Київ, 2021. С. 7.

Професіоналізм дипломатичних кадрів є запорукою успіху національної дипломатії. Методи дипломатії не зводяться до традиційного набору стандартних правил, застосовних до всіх випадків життя, а є результатом тривалого розвитку дипломатичної діяльності і завжди застосовуються творчо, коригуються з урахуванням конкретних змін міжнародного середовища, геополітичних і геоекономічних зрушень, оточення і чималою мірою залежать від стратегічних пріоритетів розвитку країн та похідної від них зовнішньої політики і, як ексклюзивної складової – способу мислення, дій і поведінки людей, що їх застосовують. Ефективність їх застосування залежить від фахової підготовки дипломатів, покликаних просувати національні інтереси і підтримувати міжнародний імідж України.

Мета навчального посібника полягає в сприянні формування у студентів вміння дипломатичними засобами обстоювати національні інтереси держави, захищати права й інтереси співвітчизників за кордоном, а також використовувати методи культурної і публічної дипломатії для формування та підтримання позитивного іміджу України на міжнародній арені. Видання покликане доповнити профільні нормативні підручники й сприяти науковому забезпеченню викладання таких освітніх компонентів, як-от: «Громадська дипломатія», «Дипломатична і консульська служба», «Стратегічні комунікації», «Теорія міжнародних відносин», «Інформаційно-аналітичне забезпечення дипломатичної діяльності», «Цифрова дипломатія» та ін.

До кожного параграфу наведено запитання для самоконтролю, а список рекомендованої літератури дасть можливість детальніше ознайомитися з кращими світовими практиками у сфері публічної дипломатії.

Навчальний посібник призначений для викладачів, аспірантів та студентів вищих навчальних закладів, які навчаються за спеціальністю «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії», «Журналістика», «Політологія» та ін., а також для дипломатів, органів державної влади різних рівнів, громадських організацій і всіх, хто цікавиться питаннями публічної дипломатії.

Розділ I

Теоретичні та інституційні аспекти публічної дипломатії

Публічна дипломатія: термінологічний та історіографічний аспекти <i>Ірина Матяш</i>	9
Діяльність МЗС України у сфері публічної дипломатії. Стратегія публічної дипломатії МЗС України на 2021–2025 рр. <i>Ірина Боровець</i>	29
Ключові засади формування іміджу України за кордоном: стратегія і тактика <i>Василь Кирилич</i>	41
Питання публічної та культурної дипломатії в діяльності Посольства України в Чехії <i>Євген Перебийніс</i>	49
Тяглість дипломатичних традицій: інформаційний компонент формування іміджу України в Болгарії <i>Анна Тертична</i>	68
Публічна дипломатія закордонних українців як прояв дипломатії діаспор <i>Алла Атаманенко, Наталія Матвійчук</i>	80

Ірина Матяш

Публічна дипломатія: термінологічний та історіографічний аспекти

Ірина Матяш – докторка історичних наук, професорка, провідна наукова співробітниця відділу історії міжнародних відносин та зовнішньої політики України Інституту історії України НАН України, Голова Правління Наукового товариства історії дипломатії та міжнародних відносин, кураторка проєктів «Століття української дипломатії», «Європейські цінності і культурна дипломатія: молодіжні зустрічі», «Україна - світ 30 (104): офіційна і культурна дипломатія», членкиня Громадської ради МЗС України

Поняття «публічна дипломатія» (public diplomacy) в українській історіографії з'явилося в ХХІ ст. В зарубіжній історіографії його запровадження до наукового обігу пов'язують з серединою ХХ ст. Автором терміна вважають американського дипломата Едмунда Гулліона (Edmund A. Gullion, 1913–1998) – декана Школи права і дипломатії Флетчера при Університеті Тафтса в Медфорді (США, штат Массачусетс). Роботу над цією проблемою він розпочав у зв'язку з заснуванням Центру публічної дипломатії ім. Едварда Р. Мерроу (колишнього директора Інформаційного агентства США). Завдання центру полягали в дослідженні «вимірів міжнародних відносин поза традиційною дипломатією... включаючи формування урядами громадської думки в інших країнах; взаємодію приватних груп та інтересів в одній країні з такими в інших... та міжнаціональний потік інформації та ідей»¹. Новий термін Е. Гулліон запропонував 1965 р. як синонім терміна «пропаганда», що активно застосовувався під час Холодної війни для просування ідей та цінностей в агресивній формі, у формі монологу, і мав переважно негативну конотацію. Дослідник наголошував, що публічна дипломатія має справу з впливом громадськості на реалізацію зовнішньої політики й потребує діалогу.

¹ National framework for strategic communication. Report of the Federal government. White House, Washington, 2009. 16 p.

Такі форми комунікації, як «діалог із найбільш значущих питань міжнародних відносин між представниками експертного середовища та громадянського суспільства різних країн», забезпечення взаємодії представників приватних груп однієї країни з аналогічними приватними групами іншої, міжкультурна комунікація, регулярне спілкування між

Едмунд Гулліон

дипломатами та представниками засобів масової інформації країн призначення Е. Гулліон називав основними інструментами і водночас завданнями публічної дипломатії². Автор терміна розумів його як засіб забезпечення впливу урядами, приватними групами та фізичними особами на сприйняття політики однієї країни громадськістю іншої, формування суспільної думки щодо країни в іноземних державах³.

Утім в офіційних документах американського уряду цей термін уже зустрічався раніше. Зокрема, в доповідній записці ЦРУ «Поточна позиція СРСР щодо роззброєння» від 20 лютого 1957 р. вказувалося, що «за останні два роки СРСР також проголо-

сив власні односторонні заходи з роззброєння із явною метою здійснити тиск на суспільну думку західних урядів для зменшення видатків на озброєння за відсутності міжнародної угоди. Ця публічна дипломатія і пропаганда заради формальної угоди...»⁴. Відомі й значно раніші згадки про використання терміна у статті, присвяченій діяльності президента США Ф. Пірса в британській газеті «Таймс» 1856 р., де публічною дипломатією названо відповідальність державних діячів за враження, яке вони прагнуть справити на іноземну аудиторію («вони мають стати прикладом для власного народу, і така публічна дипломатія стане найбільш дієвим для цього способом»)⁵. Проте саме з праці Е. Гулліона в цій сфері почав складатися окремий напрям досліджень, до якого долучалися науковці і дипломати.

Нове поняття знайшло застосування в США ще під час Холодної війни й поступово еволюціонувало. Визначення публічної дипломатії як

2 Cull N. J. Public Diplomacy before Gullion: The Evolution of a Phrase, 2009 URL: http://uscpublicdiplomacy.com/index.php/newsroom/pdblogdetail/060418_public_ (10.10. 2021).

3 Routledge handbook of public diplomacy / N. Snow, P. M. Taylor, ed. Abingdon: Routledge, 2009. P. 19.

4 Див.: Дубов Д. В. Публічна дипломатія США в добу Холодної війни. Як США завойовували «серця і розум людей» (у дзеркалі розсекречених документів ЦРУ): аналіз. Доп. Київ: НІСД, 2020. С. 11.

5 Там само.

«процесу комунікації уряду з іноземною громадськістю з метою ознайомлення її з ідеями та ідеалами нації, інститутами та культурою, поточною політикою і цілями» задля зменшення нерозуміння у відносинах між країнами запропонував дипломат і вчений Ганс Тач (Hans N. Tuch)⁶. Майкл Лі (Michael Lee) наголошував на активності громадськості в просуванні позитивного іміджу держави і вбачав завдання публічної дипломатії в «проведенні заходів/кампаній, спрямованих на формування у народів інших країн позитивного ставлення/прихильності до країни, яка ці заходи фінансує»⁷. Ці та інші визначення мали спільну домінанту, окреслену згодом автором теорії «м'якої сили» (soft power) професором Гарвардського університету Джозефом Наєм (Joseph S. Nye)⁸, – перехід від монологу, притаманного пропаганді, до двостороннього діалогу; інформування громадянського суспільства іншої країни, вплив на її почуття та активізація з метою захисту національних інтересів та вирішення завдань зовнішньої політики⁹. Політичні цінності (ідеологію) поряд з культурою як сукупністю значущих для суспільства цінностей та дипломатією в широкому сенсі слова Дж. Най вважав інструментами зміцнення позицій держави на зовнішній арені, що уможливають формування її позитивного іміджу, забезпечуючи поліпшення відносин з іншими країнами. Актуальність переосмислення завдань публічної дипломатії зумовлювалася тоді завершенням Холодної війни та зниженням гостроти ідеологічного протистояння в світі. Найвигіднішою стратегією досягнення державою своїх цілей науковець все-таки називав згодом «розумну силу» (smart power) як збалансоване поєднання «м'якої сили» (soft power), яке дозволяє досягати очікуваних результатів на добровільних засадах, без примусу і погроз, і «жорсткої сили» (hard power), що ґрунтується на військовій та економічній могутності держави¹⁰.

Питаннями публічної дипломатії займалися також інші американські дипломати, державні діячі, науковці: Кеннет Адельман (Kenneth L. Adelman), Ентоні Блінкен (Antony J. Blinken), Джеймс Крічлоу (James

6 Tuch, Hans N. Communicating with the World: U.S. Public Diplomacy Overseas/ foreword by Marvin Kalb. New York: St. Martin's Press, 1990. 225 p.

7 Lee, Michael. The Projection of Australia Overseas: The Origins of the Council for Australia Abroad. Australian Journal of Public Administration. 1991. № 50(1). P. 38–46.

8 Nye J. Soft Power. The Means to Success in World Politics. New York: Public Affairs, 2004. 192 p.; Nye J. S. Public Diplomacy and Soft Power. The Annals of the American Academy of Political and Social Science. 2008. Vol. 616. P. 101–102.

9 Routledge handbook of public diplomacy / N. Snow, P. M. Taylor, ed. Abingdon: Routledge, 2009. P. 8.

10 Nye J. S. Soft Power: The Means to Success in World Politics. N.Y.: Public Affairs, 2005. P. 63.

R. Critchlow), Сьюзен Носсел (Suzanne Nossel), Вільям Рью (William A. Rugh), Ненсі Сноу (Nancy E. Snow), Ханс Тач [Hans N. (Tom) Tach], Пол Шарп (Paul Sharp), Кеті Фітцпатрік (Kathy R. Fitzpatrick), Кенон Накамура (Kennon H. Nakamura) та ін. У 1990-х роках експерти аналітичного центру RAND адміністрації США – Джон Аркілла (John Arquilla) та Девід Ронфельд (David Ronfeldt) висунули свою концепцію «ноополітики», суть якої полягала у підході до державного управління на підставі об'єднання понять кіберпростору та інформаційної сфери в єдину «ноосферу», надаючи запропонованому французьким ученим Едуардом Леруа та розвиненому його сучасниками П'єром Тейєром де Шарденом і В. І. Вернадським нового значення, та констатували появу заснованої на «м'якій силі» так званої «ноовійни» – інформаційної війни, здатної цілеспрямовано, швидко й таємно впливати на інформаційні системи супротивника з метою підризу його політики, економіки, боєздатності¹¹. У своїй монографії 1999 р. вони відзначили, що інформація повинна бути окремою частиною великої стратегії, щоб ноополітика стала ефективною.

В аналітичній доповіді 2004 р. Чарлі Вольф (Charles Wolf) і Брайан Розен (Brian Rosen) окреслили відмінності публічної дипломатії від офіційної, вказавши на такі особливості публічної дипломатії, як відкритість і поширюваність, передавання від уряду до громадськості проблематики, що торкається суспільних відносин та поведінки населення, тимчасом як офіційна дипломатія – закрита, не призначена для широкого поширення, застосовується в міжурядовому спілкуванні, а її проблематика стосується поведінки і політики держави¹². Саме в тому, щоб «розвивати та підтримувати позитивні відносини між США та громадянами інших держав»¹³, окреслила мету публічної дипломатії США Кеті Фітцпатрік (Kathy R. Fitzpatrick).

Як пряму комунікацію держави з іноземними громадянами з метою впливу на їхнє мислення; спосіб комунікації уряду для формування розуміння національних ідей та цілей, цінностей, культури; діяльність у сфері інформації, освіти, культури задля забезпечення впливу на інозем-

11 Arquilla J., Ronfeldt David. The Emergence of Noopolitik: Towards an American Information Strategy. RAND/MA-103305D. 1999. 102 p.

12 Public diplomacy. How to think about and improve it/ by Charles Wolf, Jr., Brian Rosen. RAND. Santa Monica, 2004. 35 p.

13 Fitzpatrick, Kathy R. U. S. Public Diplomacy telling America's story. Vital Speeches of the Day. 2004. Vol. 70, № 13. May. P. 412–417.

ні уряди через громадян певної країни розглядає публічну дипломатію директор Центру міжнародних відносин Університету Бар-Ілана Ейтан Гілбоа (Eytan Gilboa)¹⁴. Вчений виокремив три моделі публічної дипломатії на підставі таких змінних величин, як головні актори, ініціатори, цілі, типи медіа, засоби і технології. Перша модель «холодної війни» ґрунтується на використанні публічної дипломатії як засобу боротьби наддержав для досягнення довготермінових цілей конкретної держави з метою зменшення негативної пропаганди з боку іншої держави та організації впливу на іноземну аудиторію для забезпечення її тиску на власний уряд задля зміни ставлення до цієї держави. Друга модель – недержавна транснаціональна – передбачає активність неурядових громадських організацій, груп, окремих індивідів та використання глобальних мереж та медіа. Третьою є внутрішньополітична модель PR, орієнтована на дослідження громадської думки та залучення PR-компаній і лобістів у цільовій країні¹⁵.

З урахуванням зростання ролі засобів масової інформації як інструмента зовнішньої політики та міжнародних переговорів Е. Гілбоа розрізняє модель публічної дипломатії, де державні та недержавні суб'єкти використовують ЗМІ та інші канали комунікації для впливу на громадську думку в суспільствах зарубіжних країн; медіа-дипломатію, де чиновники використовують ЗМІ для спілкування з акторами та сприяння вирішенню конфліктів, і медіа-посередницьку дипломатію, де журналісти тимчасово беруть на себе роль дипломатів та виконують роль посередників у міжнародних переговорах¹⁶.

2008 року заступник Державного секретаря США з публічної дипломатії і зв'язків з громадськістю Джеймс Глассман (James Kenneth Glassman) окреслив новий напрям у межах публічної дипломатії – «публічна дипломатія 2.0», розуміючи її як спосіб комунікативного впливу на зарубіжну аудиторію через технології Web 2.0, тобто шляхом

14 Gilboa, E. Searching for a theory of public diplomacy. The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science. 2008. Vol. 616, No. 55. P. 57.

15 Там само. С. 59–60.

16 Gilboa, Eytan. Diplomacy in the media age: Three models of uses and effects. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/09592290108406201> (10.10. 2021).

Ейтан Гілбоа

використання соціальних мереж, блогів, ігрових мобільних додатків для реалізації зовнішньополітичних завдань США (передусім у боротьбі з тероризмом)¹⁷. На тлі падіння популярності традиційних ЗМІ акцентувалися можливості світової мережі не лише для формування позитивного іміджу держави, а й для дискредитації геополітичних конкурентів на міжнародній арені або артикуляції власної позиції з актуальних питань в умовах інформаційної війни. Новий напрям публічної дипломатії отримав надалі кілька назв (цифрова дипломатія, кібердипломатія) з однаковою суттю: здійснення впливу на іноземну аудиторію шляхом розташування радіо- і телепередач у мережі Інтернет, моніторинг дискусій у блогосфері, створення персоніфікованих сторінок членів уряду США в соціальних мережах¹⁸. Історії розвитку поняття «публічна дипломатія» 2010 року присвятив дисертаційне дослідження Майкл Егнер (Michael Egner)¹⁹. Науковці і дипломати США досліджували теоретичні і практичні аспекти публічної дипломатії чи не найактивніше, тим самим поширюючи інтерес до цього суспільного феномена в інших країнах.

Помітний внесок у теорію публічної дипломатії зробили британські дослідники Ніколас Калл (Nicholas Cull), Філіп Тейлор (Philip M. Taylor), Брайан Хокінг (Brian Hocking), Філіп Фіске де Гувейя (Philip Fiske de Gouveia), Естер Пламрідж (Hester Plumridge). Питання про роль різних суб'єктів у реалізації зовнішньої політики та трактування розширення кола цих суб'єктів як доказу зникнення єдиної державної системи спричинило в зарубіжній історіографії дискусію, в результаті якої поглиблювалися дослідження в сфері публічної дипломатії і з'являлися нові напрямки. Зокрема, для означення взаємодії різних суб'єктів у все більш складному міжнародному середовищі задля оптимального досягнення своїх політичних цілей з'явилося поняття «каталітична дипломатія», суть якого трактувалася як існування більшої кількості державних та недержавних суб'єктів у дипломатичній практиці, а також розширення ролі окремих ключових фігур (політиків або бізнесменів) у просуванні національних інтересів²⁰.

17 Glassman, J. K. Public Diplomacy 2.0: A New Approach to Global Engagement. URL: <http://2001-2009.state.gov/r/us/2008/112605.htm> (10.10. 2021).

18 Gilboa, Eytan. Diplomacy in the media age.

19 Egner, Michael. Between Slogans and Solutions. A Frame-Based Assessment Methodology for Public Diplomacy. URL: https://www.rand.org/pubs/rgs_dissertations/RGSD255.html (10.10. 2021).

20 Hocking, B. Catalytic diplomacy: beyond "newness" and "decline". Innovation in diplomatic practice / J. Melissen. London: Macmillan, 1999. P. 19–42.

Втім у підготовленому Бр. Хокінгом, Я. Мелісеном, Шон Ріорданом та П. Шарпом для уряду Фінляндії звіті «Майбутнє для дипломатії: інтегративна дипломатія в XXI столітті» стверджувалося, що дипломати залишатимуться найважливішими гравцями у міжнародних відносинах, але їм все частіше доведеться пристосовуватись до поділу сцени з багатьма іншими урядовими та неурядовими суб'єктами. Поділяючи погляд більшості фахівців на проблему суб'єктності у публічній дипломатії, автори виокремлювали серед суб'єктів держави державні органи, міжнародні урядові організації та міжнародні неурядові організації, які реалізують публічну дипломатію за допомогою загальних або спеціально створених структур, співпрацюючи з незалежними учасниками міжнародної комунікації. Провідну роль у національних дипломатичних системах вони надавали міністерствам закордонних справ, які керуватимуть дипломатичними мережами забезпечуючи перебування стратегій міжнародної комунікації в центрі формування зовнішньої політики.

На зміцнення ролі публічної дипломатії як методу, яким послуговуються уряди та недержавні суб'єкти для обстоювання своїх інтересів у міжнародній політиці, взаємодіючи з суспільствами інших країн, указав Н. Калл²¹. Він детально проаналізував згадки про поняття «публічна дипломатія» впродовж 1856–1928 р. і дійшов висновку, що запровадження його до наукового обігу зумовлювалося не прагненням позначити нову сутність інформаційної діяльності, а вимогою більшої відкритості класичної дипломатії²². Дослідник виокремив у публічній дипломатії такі елементи, як *сприйняття* (пошук і збір релевантної інформації як основа стратегії публічної дипломатії); *впровадження* (популяризація цінностей, роз'яснення політичних кроків, інша інформаційна робота як інструмент коригування суспільної думки); *культурна дипломатія* (стимулювання інтересу до мови, літератури і мистецтва як шлях до взаєморозуміння); *обміни* (налагодження освітянських і наукових зв'язків через іноземних студентів або спеціалістів та демонстрація життя країни зсередини); *ЗМІ* (теле- і радіопрогра-

Ніколас Калл

21 Cull, J. Nicholas. Public Diplomacy before Gullion. The Evolution of a Phrase / P. Taylor and N. Snow (eds.) The Routledge Handbook of Public Diplomacy. New York: Routledge, 2009. 382 p.

22 Там само.

ми для іноземної аудиторії як важливе джерело інформації про країну); *психологічні війни* (додатковий елемент, призначений для застосування в кризових ситуаціях)²³. Н. Калл указував на притаманне новій публічній дипломатії прагнення не просто поліпшувати імідж країни, а створювати бренд; розвивати взаємодію не лише по вертикалі (держава – публіка), але й горизонтально між представниками суспільств; вибудовувати відносини на засадах діалогу.

Автором запозиченого з маркетингу терміна «брендинг» вважають незалежного політичного радника з питань побудови національного бренд-іміджу держави, англійського науковця Саймона Анхольта (Simon Anholt). Словосполучення «брендинг мість» та «національний брендинг» він уперше оприлюднив у журналі «Управління брендом» 2002 р., а наступного року вийшла його праця «Brand New Justice», присвячена роді брендів в економічному розвитку. С. Анхольт розробив комплексний підхід до брендингу територій, протилежний спеціалізованому і сконцентрованому на якомусь окремому аспекті (наприклад, туризмі). Універсальними елементами сучасного бренду території він назвав туризм, політику, експортні бренди, бізнес та інвестиції, культуру і людей (імміграцію). Важливою видається його теза про те, що репутацію держави не можна створити, а лише заслужити успішною легітимною політикою. При цьому хороша репутація дозволяє навіть у складній ситуації виглядати достойно, а сумнівна змушує навіть правильні дії сприймати з недовірою. Теорія брендингу С. Анхольта знайшла розвиток у його практичній діяльності. Дослідження «Індекс національних брендів» («Anholt-GfK Nation Brands Index») проводяться щорічно і відстежують глобальну репутацію в 50 країнах на підставі сприйняття держав і народів в шести сферах: експорті, управлінні, культурі, людях, туризмі та імміграції/ інвестиціях.

Ключове завдання публічної дипломатії автори профільного британського посібника Марк Леонард (Mark Leonard), Кетрін Стед (Catherine Stead) та Конрад Сміюнг (Conrad Smewing) вбачали в забезпеченні такого впливу на світову спільноту, щоб *«компанії давали вам інвестиції, громадяни обстоювали ваші позиції, а політики вважали вас найперспективнішим партнером»*²⁴, а важливим складником – *«тлумачення іміджу*

23 Cull, J. Nicholas. Public Diplomacy: Lessons from the Past. Figueroa press, LA, 2009. P. 21 URL: <http://uscpublicdiplomacy.org/publications/perspectives> (10.10. 2021).

24 Leonard Mark, Stead Catherine, Smewing Conrad. Public Diplomacy. London: The Foreign Policy Center, 2002. P. 16.

чи репутації держави як суспільного добробуту, що може і покращити, і погіршити умови оточення для діяльності індивідуума» та пропонували не забувати про зворотний вплив роботи над іміджем – позитивний або негативний²⁵. Вони виділили три виміри публічної дипломатії: *реактивний* (реагування на події, роз'яснення політики, коментування політичних кроків), *проактивний* (формування громадської думки шляхом передавання певних повідомлень) і *встановлення відносин* (спілкування з іноземною аудиторією, пошук взаємовигідних рішень і налагодження тісніших зв'язків), а також дві форми публічної дипломатії: *конкурентну* (спрямовану на поліпшення іміджу іноді шляхом дискредитації опонента) і *кооперативну* (націлену на розвиток взаємовигідних відносин)²⁶. Ейтан Гілбоа за суб'єктом реалізації завдань публічної дипломатії розрізняв також дипломатію неурядових громадських організацій, дипломатію діаспори, дипломатію політичних партій, дипломатію бренду, дипломатію бізнесу²⁷. З огляду на мету нової публічної дипломатії, що полягає не лише в донесенні інформації, а й у формуванні довготривалих відносин на основі діалогу, створення бренду стало ключовим завданням поспіль з підтриманням іміджу країни, а горизонтальна комунікація на рівні «населення – населення», «населення – інша держава» набула в нових умовах пріоритету. Питання нової публічної дипломатії, зокрема використання соціальних мереж для просування позитивного іміджу держави, її брендування досліджують та інкорпорують до стратегій публічної дипломатії у Великій Британії, Китаї, Фінляндії, Швеції, Німеччині²⁸ та інших країнах.

Ширші проблеми публічної дипломатії досліджують також нідерландський вчений Ян Меліссен (Jan Melissen)²⁹, швейцарський науковець і дипломат Дітріх Каппелер (Dietrich Kappeler), німецькі дослідниці Клаудія Ауер (Claudia Auer) та Еліс Сруджис (Alise Srugies), японський дослідник гуманітарних та суспільних наук з Університету Цукуби, Кюнгтек Лі, та ін. Зокрема, провідний науковий співробітник нідерландського інституту міжнародних відносин К. Меліссен визначив публічну дипломатію як процес просування інтересів і поширення

25 Idid.

26 Idid. Pp. 10–11.

27 Gilboa E. Searching for a theory of public diplomacy. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*. 2008. Vol. 616, No. 55. P. 74.

28 Hülse R. The Catwalk Power: Germany's New Foreign Image Policy // *Journal of International Relations and Development*. 2009. Vol. 12. P. 293–316.

29 Melissen J. The new public diplomacy: Between theory and practice. *The new public diplomacy: Soft power in international relations* / Ed. by J. Melissen. New York: Palgrave Macmillan, 2005. P. 3–27.

цінностей в іноземній державі шляхом встановлення прямих контактів з її населенням³⁰. А директор Центру Едварда Мюрроу, Крокер Сноу-молодший, наголошував, що новим трендом у розвитку публічної дипломатії, сутність якої полягала традиційно в діяльності урядів із забезпечення впливу на іноземні аудиторії, стало залучення до цього процесу засобів масової інформації, транснаціональних корпорацій, недержавних організацій та інших активних учасників міжнародних відносин³¹. Таким чином, він окреслив специфіку «нової публічної дипломатії», що полягає в активному залученні до здійснення зовнішньої політики недержавних акторів і зменшення ролі держави.

Аналіз розвитку поняття «публічна дипломатія» в Японії здійснив японський дослідник К. Лі. Науковець обґрунтував його появу в активному науковому і професійному обігу в Дипломатичній блакитній книзі 2004 р.³² через потребу «з'ясування відносин» між пропагандою і політикою та трансформацію його зі зростанням активності громадянського суспільства, поглибленням ролі громадськості в реалізації зовнішньої політики. Підґрунтям розвитку публічної дипломатії в Японії автор вважає заснування урядом 1972 р. Японського фонду як символу трансформації та формування повноцінних зв'язків з громадськістю іноземних країн. Відтоді терміни «культурний обмін» та «закордонні зв'язки з громадськістю» використовувалися переважно Міністерством закордонних справ Японії. Ключовими датами в адаптації поняття про публічну дипломатію в професійному середовищі К. Лі називає 2009-й і 2012-й роки, коли просування суспільної дипломатії набуло значення політичного виклику для Демократичної партії Японії. 2012 року Кабінет міністрів Ноди провів конференцію в Міністерстві закордонних справ Японії, за результатами якої розпочалося офіційне просування Демократичною партією Японії публічної дипломатії, орієнтованої на поглиблення урядових зв'язків з громадськістю, розширення культурних обмінів, відродження японських брендів, популяризацію визначних пам'яток Японії тощо. В контексті цих заходів актуалізувалася потреба

30 Melissen J. *The New Public Diplomacy. Soft Power in International Relations*. Palgrave Macmillan. 2005. P. 5.

31 The Edward Murrow center on public diplomacy official cite, definitions of public diplomacy. URL: <http://fletcher.tufts.edu/Murrow/Diplomacy/Definitions> (08.10. 2021).

32 Лі, Кюнґтек. «Нова» публічна дипломатія в Японії: виклики та їх межі. *Journal of International and Advanced Japanese Studies*. Vol. 7. March 2015. P. 153-165. URL: <http://japan.tsukuba.ac.jp/research> (08.10. 2021).

пояснення іноземцям особливостей японської культури та цінностей як інструмента культурної дипломатії задля створення стабільного економічного середовища для японських компаній. Специфіка «нової публічної дипломатії», на думку К. Лі, полягає в істотному збільшенні впливу недержавних акторів на досягнення зовнішньополітичних цілей держави.

Історію формування поняття про публічну дипломатію та його сутність у Німеччині розглянули Клаудія Ауер та Аліса Сруджис у спільній праці «Публічна дипломатія у Німеччині»³³. Дослідниці наголошують, що публічна дипломатія має базуватися на чесності та самокритичній рефлексії, оскільки приховування негативних фактів і викривлення інформації, що транслюється цільовим аудиторіям, може справити замість очікуваного негативний вплив. Суб'єктами публічної дипломатії вони називають державні органи, громадські організації та приватні групи в політико-військовій, соціальній, культурній, економічній, освітній і науковій системах, розширюючи поняття про публічну дипломатію підходами науки про комунікацію і соціологію з урахуванням поведінки різних акторів у децентралізованій системі, їхні інтереси, їхні інституціональні структури, констеляції і соціальні підсистеми³⁴.

Чи не найпопулярнішим серед зарубіжних посібників з публічної дипломатії був «Довідник з публічної дипломатії», упорядкований 2009 р. професором Ф. Тейлором (наставником Н. Калла) з Університету Лідса та Ненсі Сноу. Завдання упорядників полягало в осмисленні феномена публічної дипломатії. У шести частинах (29 розділах) посібника, що витримав кілька видань, автори проаналізували загальні тенденції розвитку поняття «публічна дипломатія від Гулліона», показали зростання ролі інформаційної сфери в цьому сегменті, ролі публічної дипломатії у вирішенні міжнародних конфліктів, розглянули практики публічної дипломатії в різних країнах та етику публічної дипломатії, ключовим елементом якої визначено бажання урядовців вислухати та змінитися, взаємодіяти з іноземною громадськістю на комунікаційному та політичному рівнях. Зміст публічної дипломатії тлумачився Ф. Тейлором як дії, спрямовані на підтримання довготривалих відносин, забезпечення реалізації цілей зовнішньої політики країни і кращого розуміння цінностей та інститутів власної держави за кордоном. Спеціально

33 Auer C., Srugies A. *Public Diplomacy in Germany. CPD Perspectives on Public Diplomacy*. 2013. Paper 5. 55 p.

34 Idid. P. 12–15.

розглядалися завдання культурної дипломатії, значення міжнародного мовлення і програм обмінів, логіка комунікації глобальної публічної дипломатії, зв'язок публічної дипломатії США та громадян, практична перспектива брендингу країн та наслідки брендування нації для публічної дипломатії, а також практичні питання тактики соціального впливу у міжнародних конфліктах, особливості громадської дипломатії ООН та ЮНЕСКО, питання культури в Глобальній стратегії Європейського Союзу, завдання гастродипломатії, специфіка публічної дипломатії діаспори та різних держав (Японії, Китаю, Росії, Австралії, Кореї, Бразилії, африканських країн, США та країн Латинської Америки), перспективи публічної дипломатії (етичні та соціальні проблеми, цифрова публічна дипломатія, корпоративна дипломатія) та ін. Друге видання «Rethinking Public Diplomacy» (2020) після передчасної смерті свого вчителя спільно з Н. Сноу підготував Н. Калл.

Еволюції поняття та формуванню інструментарію публічної дипломатії в різних країнах сприяє її інституалізація. У Вищому інституті міжнародних досліджень у Женеві впродовж 1993–1998 рр. існувала програма дипломатичних досліджень на чолі з відомим юристом, дипломатом і науковцем, професором Дітріхом Каппелером, який долучився також до створення Інституту міжнародних відносин Камеруну (1971) та Інституту дипломатії та міжнародних досліджень Університету Найробі (1973). Дослідницьку програму «Громадська дипломатія» в Центрі зовнішньої політики в Лондоні очолював журналіст, спічрайтер і науковець Філіп Фіске де Гувей, що підготував, зокрема, політичний звіт «Європейська інфополітика: розробка стратегії публічної дипломатії Європейського Союзу». В Університеті Ковентрі у Великій Британії було відкрито Центр міжнародних та європейських досліджень під керівництвом професора Бр. Хокінга. Центр публічної дипломатії та магістерську програму з публічної дипломатії було запроваджено в Школі комунікації та журналістики Анненберга при Університеті Південної Каліфорнії, директором якої в 2005–2019 рр. був професор Ніколас Дж. Калл, а першим старшим науковим співробітником Центру – відома дослідниця питань пропаганди і публічної дипломатії професорка Ненсі Сноу. Центр досліджень та навчання публічної дипломатії функціонує при Інституті преси та інформаційних наук в Технічному університеті Ільменау (ФРН). Стратегії та програми публічної дипломатії від початку ХХІ ст. розробляються в зовнішньопо-

літичних відомствах багатьох країн, а в штатних розписах закордонних дипломатичних установ передбачені відповідні фахівці і навіть спеціальні підрозділи. У зовнішньополітичних відомствах багатьох держав існують стратегії та програми публічної дипломатії. Так, у ФРН зовнішня культурна та політична діяльність на підставі «Концепції 2000» передбачала сприяння німецьким культурним та освітнім політичним інтересам за кордоном, встановлення і підтримку позитивного, сучасного іміджу Німеччини за кордоном, подальшу європейську інтеграцію, запобігання конфліктам шляхом встановлення діалогу, що склали основу стратегії німецької публічної дипломатії; 2010 року стартувала програма «Публічна дипломатія: зміцнення взаємодії Сполучених Штатів зі світом»³⁵. У червні 2016 р. верховна представниця з іноземних справ та політики безпеки Ф. Моргеріні, презентуючи Стратегію культурного співробітництва Європейського Союзу з країнами-партнерами ЄС, вказала на практичний аспект проблеми, наголосивши на зростанні ролі культури у «відносинах із сьогодишнім світом»³⁶ та невід'ємності культурної дипломатії від зовнішньої політики. Тим самим європейська діячка підтвердила думку про культурну дипломатію як складову частину публічної дипломатії.

Як відомо, термін «культурна дипломатія» почав застосовуватися в Європі для позначення такого багатоаспектного явища, як взаєморозуміння народів засобами культури в другій половині ХХ ст. Вважають, що «автор» терміна «культурна дипломатія» – американський дослідник Фредерік Баргурн (Frederick C. Barghoorn) – у 1960-х рр. співвідносив його з пропагандистською політикою СРСР і розумів як «маніпулювання культурними матеріалами й кадрами з пропагандистською метою»³⁷. Натомість американський політолог Мільтон Каммінґс (Milton K. Cummings) вважав «культурну дипломатію» обміном ідеями, інформацією, цінностями, традиціями та іншими аспектами культури, які можуть сприяти кращому взаєморозумінню між народами³⁸.

35 Public Diplomacy: Strengthening U.S. Engagement with the World. A Strategic Approach for the 21st Century. Office of the Under Secretary of State for Public Diplomacy and Public Affairs, U.S. Department of State. Washington, DC, March 2010. URL: http://uscpublicdiplomacy.org/pdfs/PD_US_World_Engagement.pdf (08.10.2021).

36 EU legt Strategie zur Kulturdiplomatie. URL: https://ec.europa.eu/germany/news/eu-legt-strategie-zur-kulturdiplomatie-vor_de (11.05.2021).

37 Barghoorn, Frederik C. The Soviet Cultural Offensive: The Role of Cultural Diplomacy in Soviet Foreign Policy. Princeton: N.J.: Princeton University Press, 1960. Pp. VII, 353.

38 Cultural Diplomacy: Recommendations & Research. Center for Arts and Culture. 2004, July 2004. URL: <http://www.interarts.net/descargas/interarts687.pdf>. (11.05.2021).

Інструменти культурної дипломатії, що дозволяють через культурно-освітню діяльність формувати сприйняття образу однієї країни політиком та громадськістю другої країни, привертають увагу дослідників міжнародних відносин практично в усьому світі.

На початку 2000-х років в зарубіжній історіографії актуалізувався інтерес до економічної дипломатії, яку тлумачать як комплекс інструментів, що забезпечують економічні інтереси держави за кордоном. Єдиним ефективним методом впливу на економічні відносини між державами, на відміну від ненадійних політичних важелів впливу на економіку, вважає економічну дипломатію французький економіст і дипломат Гі Каррон де ла Карр'єр³⁹. Ефективність впливу економіки та економічної дипломатії на політику і відносини між державами він доводить тим, що сильні економічні позиції традиційно забезпечують політичне панування і можливість диктувати свої умови з питань світоустрою іншим країнам, а високий рівень життя, забезпечений економічним лідерством, гарантує підтримку народом зовнішньополітичного і похідного від нього зовнішньоекономічного курсу власної держави. Питанням ролі економічної дипломатії в системі економічної безпеки держави присвячено праці П. ван Бергейка і С. Мунса⁴⁰. Економічну дипломатію як науку, її роль і місце в сучасних міжнародних відносинах розглянуто в фундаментальній праці професорів Лондонської школи економічних та політичних наук Н. Бейна та С. Волькока, інформацію щодо економічної дипломатії містить Оксфордський довідник з сучасної дипломатії та ін.⁴¹ Як напрям економічної дипломатії розглядають «дипломатію допомоги» (aid diplomacy) – надання фінансової допомоги бідним країнам, яка засвідчує економічну міць держави-донора (жорсткої влади). Її поява пов'язана з подіями 11 вересня 2001 р., з новим поглядом на діяльність американської Агенції з міжнародного розвитку (USAID). У висновках комісії з розслідування трагедії зокрема наголошувалося, що деякі країни-реципієнти американської допомоги все-таки налаштовані проти США, тому лише фінансова допомога не справляє очікуваного ефекту

39 Carron de la Carrière G. La diplomatie économique: Le diplomate et le marché. Paris, 1998. 272 p.

40 Bergeijk van, Peter A. G., Moons, Selwyn J. V. (2013) Economic Diplomacy Works: A meta-analysis of its effect on international economic flows. URL : http://www2.gre.ac.uk/_data/assets/pdf_file/0015/822_102/Selwyn-J.V.-Moons-and-Peter-A.G.-van-Bergeijk_Economic-Diplomacy-Works-a-meta-analysis-of-its-effect-on-international-economic-flows.pdf (11.05.2021).

41 Bayne, N., & Woolcock, S. The New Economic Diplomacy: Decision Making and Negotiation in International Economic Relations. Aldershot: Ashgate, 2002. 450 pp.; The Oxford Handbook of Modern Diplomacy. Ed. by Cooper A. F., Heine J., Thakur R. Oxford: OUP Oxford, 2015. 990 p.

на отримувачів. Дипломатія допомоги запроваджувалася як інструмент державної дипломатії, що підвищує м'яку силу, а критерієм її оцінки пропонувалося вважати «кількість завойованих умів»⁴².

З початку 2000-х років у межах публічної дипломатії набув розвитку такий напрям, як кулінарна дипломатія. Термін «гастродипломатія» (Gastrodiplomacy) з'явився 2002 року на сторінках журналу *“The Economist”*, де йшлося про глобальну програму поширення міжнародної мережі ресторанів тайської їжі «Thai Kitchen of the World». Точне визначення цього терміна як «використання їжі і кухні як інструмента для створення міжкультурного взаєморозуміння з надією на поліпшення взаємодії і співпраці» сформулював американський дослідник, письменник і кулінарний дипломат Самуель Чаппл-Сокол (Sam Chapple-Sokol). Терміни «кулінарна дипломатія» і «гастродипломатія» не визнає синонімами П. Рокауер, вважаючи, що гастродипломатія належить до інструментів публічної дипломатії, а кулінарна дипломатія є «засобом подальшого розвитку дипломатичного протоколу через кухню». Водночас С. Чаппл-Сокол вважає, що обидва терміни належать до широкої категорії «кулінарної дипломатії», і розрізняє публічну і приватну кулінарну дипломатію⁴³. Дієвим інструментом впливу гастрономії й пригостання на дипломатичні контакти вважав колишній шеф-кухар Білого дому Уолтер Шейб. Він обґрунтував виокремлення трьох типів такого «дипломатичного впливу»: *їжа як втіха*, коли вибирають ту страву, що найбільш подобається політику; *їжа як покарання*, коли на стіл навмисно подають страву, яку людина не любить; *вплив алкоголем*⁴⁴. Шведська дослідниця Алессандра Роверсі (Alessandra Roversi) розуміє кулінарну дипломатію як мистецтво вести переговори під час офіційних обідів. Існує також визначення кулінарної дипломатії як створення позитивної репутації держави через просування національної кухні. Теоретичні та прикладні аспекти кулінарної дипломатії набувають все більшої популярності, породжуючи водночас численні термінологічні дискусії.

Зростання наукового і практичного інтересу до питань публічної дипломатії як системи взаємодії з зарубіжною громадськістю урядових і неурядових організацій демонструє російська історіографія. В публічній дипломатії російські автори виокремлюють такі напрями, як *народна*

42 Cull, Nicholas J. Public Diplomacy: Lessons from the Past ...

43 Там само.

44 Купрій Т. Г., Тарнавська А. В. Гастрономія як засіб політичного впливу. *Гілея: науковий вісник*. 2018. Вип. 136. С. 250.

дипломатія (наголошуючи на нетотожності термінів «публічна дипломатія» і «громадська/народна дипломатія»)⁴⁵, сутність якої тлумачиться як діяльність неурядових організацій, експертного середовища щодо формування позитивного іміджу держави; *культурна дипломатія* як система заходів урядових і неурядових організацій з метою досягнення певних зовнішньополітичних задач за допомогою культурних механізмів (проведення конференцій, виставок, фестивалів, тематичних тижнів, присвячених національній культурі, літературі, кінематографу тощо)⁴⁶; *цифрова дипломатія*, сутність якої полягає в застосуванні соціальних мереж і можливостей мережі Інтернет в дипломатичній практиці для сприяння державним органам в питаннях, пов'язаних з зовнішньою політикою⁴⁷; *пандадипломатія* як шлях налагодження державного діалогу з Китаєм через дарування іноземній державі національного символу країни – живої панди. Російські науковці А. Капіца⁴⁸, В. Горбаньов, І. Мавланов та ін. досліджують питання економічної дипломатії в умовах глобалізації. Деякі фахівці виокремлюють такі підвиди економічної дипломатії, як авіаційна, арктична, атомна (в тому числі гелієва), військова, гуманітарна, космічна, морська, продовольча, сільськогосподарська, торговельна або комерційна, транспортна, туристична, фінансова (у тому числі інвестиційна, кредитна, інвестиційно-кредитна, боргова), екологічна, енергетична (в тому числі нафтова, газова, нафтогазова, енергоресурсна)⁴⁹. Загалом у російській історіографії публічна дипломатія тлумачиться як система діалогу з зарубіжною громадськістю, не тотожна розумінню пропаганди, тимчасом як на практиці ця нетотожність відсутня.

В українській історіографії інтерес до теоретичних та прикладних питань публічної дипломатії найактивніше виявляється в політології, теорії і практиці міжнародних відносин, культурології. Ці питання перебувають на стадії осмислення, тому переважна більшість авторів висвітлює

45 Зоннова Т. В. Современная модель дипломатии: истоки становления и перспективы развития. М., 2003. С. 129.

46 Мухаметов Р. С. Специфика общественной дипломатии как инструмента внешней политики государства. *Известия Уральского федерального университета*. 2014. Т. 9. № 2. С. 87.

47 Сурма И. В. Цифровая дипломатия в мировой политике. *Государственное управление. Электронный вестник*. 2015. № 49. С. 222.

48 Экономическая дипломатия в условиях глобализации/под общей редакцией А. М. Капицы. М.: МГИМО_Университет, 2010. 623 с.; Райнхардт Р. О. Сравнительный анализ систем экономической дипломатии в странах Европейского Союза : дис. ... канд. экон. наук : 08.00.14; Моск. гос. ин-т межд. отн. (ун-т) Мин-ва иностр. дел РФ. Москва, 2015. 212 с.

49 Савойский А. Г. Экономическая дипломатия современной России в отношении США на международной арене. Москва-Пятигорск: РИА-КМВ, 2011. С.72.

та аналізує погляди зарубіжних авторів, акцентуючи увагу на історіографічних аспектах проблеми. Відтак особливий інтерес мають оригінальні дослідження окремих практичних питань публічної дипломатії. Питання публічної дипломатії привертають увагу сучасних українських дослідників І. Гавриленка⁵⁰, Г. Грачевської⁵¹, С. Гуцал⁵², Г. Почепцова⁵³, П. Сухорильського та І. Місюк⁵⁴, Т. Сивак⁵⁵, М. Процюк⁵⁶, М. Трофименко⁵⁷, В. Ціватого⁵⁸ та ін. Політику «м'якої сили» досліджують М. Цюрупа⁵⁹, І. Слісаренко⁶⁰, О. Тищенко-Тишковець⁶¹, О. Семченко⁶², А. Луценко⁶³, Н. Белоусова⁶⁴; нормативно-правову базу провадження сучасної україн-

50 Гавриленко І. І. Геополітичний вимір публічної дипломатії США. *Міжнародні відносини. Серія «Політичні науки»*. 2014. № 3. URL: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/view/2240 (12.05.2021).

51 Грачевська Г. О. Парадипломатія як складник процесів регіоналізації на сучасному етапі. *Політологія*. 2014. № 12 (116). С. 77–82.

52 Гуцал С. А. Публічна дипломатія як сучасний пріоритет зовнішньої політики держави. *Стратегічні пріоритети*. 2010. № 3 (16). С. 106–113.

53 Почепцов Г. Г. Стратегічні комунікації: стратегічні комунікації в політиці, бізнесі та державному управлінні : навч. посібн. для студентів і аспірантів. Київ: Альтерпрес, 2008. 216 с.

54 Сухорильський П. М., Місюк І. Ю. Поняття та сутність громадської дипломатії. *Політологія*. 2011. № 1 (75). С. 178–180.

55 Сивак Т. В. Публічна дипломатія як інтеграційний компонент стратегічних комунікацій у публічному управлінні. *Право та державне управління*. 2019. № 3 (36), Т. 2. С. 84–93.

56 Процюк М. В. Публічна і культурна дипломатія як засіб «м'якої сили» України: запозичені моделі, реальні кроки та стратегічні пріоритети. *Наук. вісник Дипломатичної академії України*. 2016. Вип. 23 (2). С. 21–28.

57 Балабанов К., Трофименко М. «Публічна дипломатія» як відповідь на виклики сучасності. Україна дипломатична. 2013. Вип. 14. С. 989–1021; Трофименко М. В. Публічна дипломатія ФРН. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія : Історія. Політологія / за заг. ред. К. В. Балабанова*. 2015. Вип. 13–14. С. 310–321; Його ж. Публічна дипломатія малих держав. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія : Історія. Політологія*. 2016. Вип. 16. С. 329–336.

58 Ціватий В. Публічна дипломатія: традиції, тренди та виклики (досвід і пріоритети для України). *Зовнішні справи*. 2014. Вип. 6. С. 32–36.

59 Цюрупа М. Поняття «м'якої сили» держави та особливості її застосування в сучасній світовій політиці. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. Київ: Знання України, 2007. Вип. 36. С. 47–59.

60 Слісаренко І. Теорія і практика «м'якої сили» в міжнародних відносинах. *Social-science*. 2008. № 1–2. URL: <http://social-science.com.ua/article/> (02.08.2020).

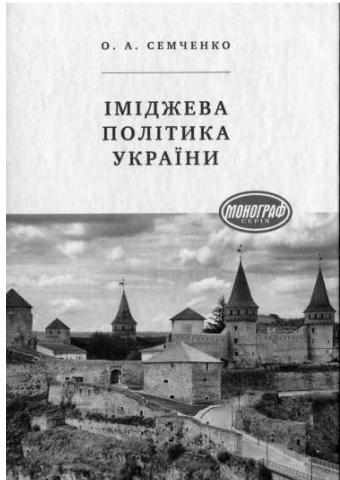
61 Тищенко-Тишковець О. М. Трансформація публічної дипломатії Сполучених Штатів Америки: від легітимізації «жорсткої сили» до побудови діалогу зі світом. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. Політологія. Соціологія. Право: Зб. наук. праць. Київ: ІВЦ «Політехніка». 2009. № 4. С. 28–32 та ін.

62 Семченко О. А. Іміджева політика України. Київ: «Академія», 2014. 272 с.; Його ж. «М'яка сила» держави як потенціал іміджу країни. *Політичний менеджмент*. № 4–5. 2012. С. 265–272.

63 Луценко А. В., Піскорська Г. А. «М'яка сила» в сучасній геополітиці. Київ, 2011. 216 с.

64 Белоусова Н. Б. «М'яка» сила як потенціал зовнішньополітичного впливу держави. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*: Зб. наук. пр. Київ: Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Ін-т міжнар. відносин, 2012. Вип. 107. Ч. І. С. 148–151.

ської публічної дипломатії – Я. Гапонова⁶⁵; теоретичні засади застосування нової інформаційно-комунікаційної технології – В. Руднева⁶⁶. Особливості культурної дипломатії України на сучасному етапі та процес інституалізації

української культурної дипломатії через консолідацію роботи державних структур, громадських ініціатив досліджували Г. Лучишин та А. Гончарук. Автори констатували створення 2015 р. державної інституції з функціями культурної дипломатії – Українського інституту, та окреслили першочергові завдання сучасної української дипломатичної служби⁶⁷.

Окремий напрям української історіографії в цій сфері складають історичні дослідження. Питання інформаційної діяльності українських дипломатичних представництв висвітлено в працях Д. Веденєєва⁶⁸, який доводив, що зусилля дипломатії в той час у сфері культури зосереджувалися на

популяризації української ідеї за кордоном через демонстрацію творів мистецтва та літератури, встановлення контактів з інтелігенцією та політичною елітою у країні перебування, що сприяло поліпшенню міжнародного іміджу України⁶⁹. В спільних з Д. Будковим⁷⁰ дослідженнях Д. Веденєєв виокремив ті завдання міжнародної інформації, реалізація яких свідчила про формування практичних засад публічної дипломатії. Діяльність Посольства УНР у Німеччині в сфері культури та міжнародної інформації висвітлювала Н. Кравець⁷¹, Посольства УНР у Болгарії –

65 Гапонова Я. М. Українська публічна дипломатія: нормативно-правова база. *Політикус*. 2017. Вип. 3. С. 137–140.

66 Руднева В. Публічна дипломатія: теоретичні основи застосування нової інформаційно-комунікаційної технології в державному управлінні. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. Київ, 2012. Вип. 1. С. 147–153.

67 Лучишин Г., Гончарук А. Особливості розвитку культурної дипломатії України в сучасних умовах. *Humanitarian vision*. 2017. Vol. 3, Num. 1. С. 25–30.

68 Веденєєв Д. Становлення культурної дипломатії Української Народної Республіки періоду Директорії (1918–1920 рр.). *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2019. Вип. 2. С. 18.

69 Веденєєв Д. Міжнародно-інформаційна діяльність Української Держави 1917–1923 рр. К., 2009. 164 с.

70 Будков, Д. В. Веденєєв, Д. В. Організація зовнішньополітичного інформування за доби Директорії Української Народної Республіки. *Міжнародні зв'язки України: наук. пошуки і знахідки: міжвід. зб. наук. пр.* Київ, 1993. Вип. 4. С. 12–20; Вони ж. *Слово правди про Україну. Міжнародна інформаційна діяльність Української держави 1917–1923 рр.* К.: К. І. С., 2004. 203 с.

71 Кривець, Н. Українсько-німецькі відносини: політика, дипломатія, економіка. 1918–1933 рр. К.: Ін-т історії України НАН України, 2008. С. 206–219.

А. Тертична⁷², НДМ УНР у Чехословаччині – І. Каневська⁷³. На особливості культурно-інформаційних проєктів Посольства в Болгарії, НДМ УНР у Греції, консульства в Мюнхені вказано в працях І. Матяш⁷⁴. Зародки ідей, що згодом знайшли відображення в розумінні понять «культурна дипломатія» і «публічна дипломатія», українські науковці вбачають у працях В. Липинського та С. Томашівського⁷⁵.

Вивчення питань формування інструментів культурної дипломатії в 1919–1920 рр. як напряду публічної дипломатії зосереджено переважно навколо гастролі Української Республіканської капели під орудою О. Кошиця. Вперше детально висвітлив подорож капели як державної інституції, вказавши на її значення для репрезентації української культури в Європі, С. Наріжний⁷⁶. Численні публікації присвятив цій проблемі М. Головащенко⁷⁷, ґрунтовну монографію про постать видатного митця підготували Н. Калущка та Л. Пархоменко⁷⁸. Турне капели в контексті інституалізації української культурної дипломатії вивчає Т. Пересунько, розглядаючи цю діяльність як історичну модель культурної дипломатії⁷⁹. Проте історія інституалізації «культурної дипломатії» і «публічної дипломатії» в Україні ще потребує детальнішого дослідження.

72 Тертична А. Activities of the Embassy of the Ukrainian People's Republic to Bulgaria: Origins of Public Diplomacy in the Course of Establishing Diplomatic Relations. *Intercultural communications*, 2019. №32. Р. 138–145. Її ж. Публічна дипломатія в історії українсько-болгарських відносин. Інформаційна складова: витоки та перспективи. *Зовнішні справи*. 2019. № 6–7. С. 49–53. Її ж. The Ukrainско-Bulgarski Pregled (Ukrainian-Bulgarian Review) as a Tool of Cultural Diplomacy in the Relations between Ukraine and Bulgaria (1919–1920). *Bulgarian Historical Review – Revue Bulgare d'histoire*, 3-4/2019, Р. 233–242.

73 Каневська І. О. Ольгерд Іполит Бочковський – аташе Надзвичайної дипломатичної місії УНР у Празі. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/14051295.pdf> (06.05.2021).

74 Matias Iryna. The first Ukrainian diplomatic representation in Bulgaria: till the beginnings of the institutional history of Ukrainian-Bulgarian relations. *Bulgarian Historical Review*. № 3-4. 2020. Р. 237–257; Матяш Ірина. Діяльність Надзвичайної дипломатичної місії УНР у Греції в контексті розвитку українсько-грецьких відносин у 1917–1920 роках: інституційна історія та знакові постаті. *Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки*. 2020. Вип. 29. С. 10–35.

75 Кудряченко А. Дипломатична діяльність і погляди на зовнішню політику В. Липинського. *Studia Politologica Ucraino-Polona*. Житомир–Київ–Краків: Вид-во Євєнка О., 2011. Вип. 1. С. 100–108; Водотика Т., Магда Є. *Ігри відображень. Якою бачить Україну світ*. Харків: Віват, 2016. С. 94.

76 Наріжний Симон. Українська еміграція. Культурна праця української еміграції між двома світовими війнами. Част. перша. 2-е вид. Львів–Кент–Острог, 2008. С. 18–32.

77 Кошиць О. А. (1875–1945). *З пісню через світ: (Подорож Української республіканської капели) / [Упоряд., літ. обробка, заг. ред.], передмова М. Головащенка*. К.: Рада, 1998. 326 с.

78 Калущка Н., Пархоменко Л. Олександр Кошиць: мистецька діяльність у контексті музики ХХ сторіччя. К.: Фенікс, 2012. 416 с.

79 Пересунько Т. Інституціоналізація культурної дипломатії в Україні: до проблеми історичної тягlosti. *Культурологічний альманах*. Вип. 5: *Культурна дипломатія: стратегія, моделі, напрями*. Київ, 2017. С. 103–107; Пересунько Т. Культурна дипломатія Симона Петлюри: «Щедрик» проти «руського мира». *Місія капели Олександра Кошиця (1919–1924)*. К.: АртЕк, 2019. 308 с.

Впродовж останніх років в українській історіографії розпочалося формування напряму досліджень з економічної дипломатії. Цим питанням присвячено публікації А. Фліссака, Н. Татаренко, В. Барановської, Н. Грушинської, О. Шарова⁸⁰, підготовлено навчальні посібники⁸¹.

Із зростанням уваги до питання гастродипломатії, бестселером стала книга кар'єрного дипломата, Надзвичайного і Повноважного Посла О. Сліпченка «Дипломатична кухня»⁸², присвячена питанням саме її ролі в практичній дипломатії. На історичних прикладах О. Сліпченко демонструє шляхи вирішення міжнародних проблем через кулінарне мистецтво.

Ухвалена 25 березня 2021 р. Міністерством закордонних справ України Стратегія публічної дипломатії на 2021–2025 рр. містить формулювання її складових – семи напрямів діяльності для просування позитивного іміджу держави: *культурна, експертна, економічна, кулінарна, цифрова, науково-освітня і спортивна*. Проекти кожного напряму передбачено реалізовувати як зусиллями дипломатів, так і представників громадянського суспільства і зарубіжного українства.

Загалом теоретичні і прикладні питання публічної дипломатії складають окремий напрям української історіографії, яка у свою чергу є сегментом світової історіографії цієї проблеми.

Питання для самоконтролю

- Кого вважають автором терміна «публічна дипломатія»?
- Коли і в якому значенні термін «публічна дипломатія» почали вживати в закордонній та українській історіографії?
- Охарактеризуйте концепти: “smart power”, “soft power”, “hard power”.
- Назвіть теоретиків у сфері досліджень публічної дипломатії. Виокремте їхні праці та бачення публічної дипломатії.
- Які напрями публічної дипломатії Вам відомі?

⁸⁰ Фліссак К. А. Економічна дипломатія у системі забезпечення національних інтересів України. Тернопіль: Новий колір, 2016. 812 с.; Татаренко Н. О. Економічна дипломатія: світовий досвід та українські здобутки (політико-економічний аспект). *Науковий вісник Дипломатичної академії України*, 2015, №2 (22). С.4–9; Барановська В. М. Роль економічної дипломатії у зовнішньоекономічній діяльності країни. *Економіка та держава*. 2012. № 2. С. 24–26. Грушинська Н. М. Економічна дипломатія як потужний інструмент подолання конфліктогенності країн. *Економічний нобелівський вісник*. 2016, № 1. С.85–90.

⁸¹ Вергун В. А. Економічна дипломатія: навчальний посібник. Київ : Вид. -полігр. центр «Київський університет», 2010. 303 с.

⁸² Сліпченко А. Дипломатическая кухня. Киев: ГДП, 2015. 488 с.

Ірина Боровець

Діяльність МЗС України у сфері публічної дипломатії. Стратегія публічної дипломатії МЗС України на 2021–2025 рр.

Ірина Боровець –
т.в.о. Генерального директора
Директорату публічної дипломатії та комунікацій МЗС
України

У часи гібридних війн репутація та позитивна впізнаність країни стає запорукою її безпеки. Тому, вже починаючи з 2015 року, Міністерство закордонних справ України «взяло на озброєння» такий інструмент, як публічна дипломатія, поступово розбудовуючи свої інституційні спроможності у цій сфері. Протягом декількох наступних років відбувалися укорінення та інституалізація публічної дипломатії у роботі МЗС України, розроблялася необхідна для роботи нормативна база. Водночас запроваджувалися нові формати проектної роботи закордонних дипломатичних установ України, які з 2017 року отримали можливість скеровувати бюджетні кошти для реалізації проєктів з формування та збереження позитивного іміджу України за кордоном.

Бачення, як має розвиватися публічна дипломатія МЗС, остаточно сформулювалося 2020 року, коли вперше цей напрям разом із об'єднано пов'язаною з ним сферою комунікацій виокремлено і віднесено до сфери компетенції єдиного департаменту.

2021 року за цей напрям діяльності міністерства відповідає окремий структурний підрозділ – Директорат публічної дипломатії та комунікацій, який є центром ко-

мунікаційної експертизи в МЗС України, а також основним підрозділом, що визначає пріоритетні напрями іміджевої політики МЗС. Крім публічної дипломатії, він координує такі ключові напрями, як стратегічні комунікації, цифрову дипломатію і пресслужбу.

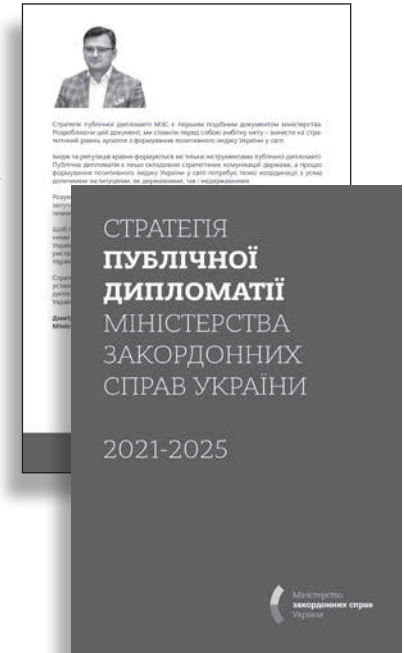
МЗС України системно підходить до реалізації завдання, пов'язаного із промоцією України у світі, адже це один із ключових пріоритетів діяльності зовнішньополітичного відомства. У сучасній міжнародній політиці або економіці імідж країни відіграє не менш важливу роль, ніж природні ресурси та науково-технічний потенціал. Образ держави впливає на здатність стимулювати інтерес до неї з боку інших країн, на її міжнародний статус і, відповідно, політичні та економічні можливості. Саме у цьому контексті сформувалася концепція «брендинг нації» або її сприйняття у світі та відповідно «ребрендинг» – подолання розриву, що існує між зовнішніми, часто стереотипними уявленнями і тим, якою є країна насправді, чим вона здатна приваблювати та викликати довіру до себе як до перспективного партнера. Бренд України повинен бути зрозумілим людям, бути унікальним і уособлювати наші цінності. Він має відображати, що саме Україна може запропонувати світу, який само внесок готова зробити і вже робить у світовий прогрес та добробут. Формування національного бренду потребує ґрунтового державницького підходу, а створення дієвого позитивного бренду, у свою чергу, тісно пов'язане з розбудовою зовнішнього іміджу засобами публічної дипломатії.

Просування позитивного сприйняття України за кордоном, а також протидія дезінформаційним атакам, спрямованим проти інтересів та іміджу нашої держави, визначено як один із пріоритетів Стратегії зовнішньополітичної діяльності України, вперше розробленої та затвердженої у 2021 році.

Стратегія публічної дипломатії МЗС України на 2021–2025 роки, затверджена в березні 2021 року, стала першим стратегічним документом міністерства за цим напрямом. При формуванні Стратегії її автори орієнтувалися на те, куди держава хоче і може рухатися, якою українська нація бачить себе в майбутньому. Підготовка Стратегії ґрунтувалася на усвідомленні, що бренд України у світі має сприйматися крізь призму її туристичного потенціалу і багатой та різноманітної культурної спадщини, яка не обмежується традиційним народним мистецтвом; що Україна має асоціюватися з інноваціями та винаходами, а також з

відомими особистостями з усіх сфер – спорту, креативних індустрій, бізнесу, науки тощо. Саме такий бренд або зовнішній імідж здатний сприяти залученню інвестицій і приваблювати туристів, створювати умови для зростання експорту й торгівлі, допомагати залучати таланти і робочу силу, а також забезпечувати посилення культурної присутності у світі. Водночас розробники Стратегії виходили з того, якими мають бути задіяні ресурси для досягнення наших цілей. Адже для успіху процесу ребрендингу України в ньому повинні брати участь не тільки зовнішньополітичне відомство, і не тільки державні органи, а й широка громадськість, громадянське суспільство та ділові кола. Без залучення усіх причетних представників як державного, так і недержавного секторів ця робота не буде ефективною, оскільки в її основі має бути розбудова саме міжлюдських контактів. Зокрема, публічна дипломатія має встановлювати діалог «держава – людина» з урахуванням різноманіття національної та глобальної аудиторії, а також сприяти міжособистісним контактам на рівні «людина – людина». Враховувалося також, що хоча «м'яка сила» вже давно посідає важливе місце у міжнародній політиці, глобальні зміни та реалії сьогодення зумовлюють необхідність запровадження ще більш сучасних підходів до реалізації зовнішньополітичних цілей, у тому числі до ребрендингу країни, що потребує переосмислення традиційних інструментів та засобів. У час обмежених через пандемію коронавірусу людських контактів – що є основою публічної дипломатії – завдання розробників Стратегії полягало в адаптуванні до гібридних форматів. Цифровізація та віртуалізація стали помічниками у формуванні позитивного іміджу країн у світі, цифрові майданчики відкрили можливості для нових взаємодій, нових учасників та нових ідей для просування країн у світі.

Таким чином, завдання при формуванні Стратегії публічної дипломатії на п'ять років полягало у переході від несистемних заходів до сталої інституційної співпраці всіх стейкхолдерів у сфері публічної дипломатії, в осучасненні підходів і спільному формуванні унікального

«українського бренду» задля виходу з-під парасольки радянської спадщини й пов'язаних з нею стереотипів та ефективного протистояння російській антиукраїнській інформаційній політиці.

Стратегія публічної дипломатії МЗС на 2021–2025 рр. пріоритизує позитивну наративізацію про Україну за кордоном, адже саме позитивне сприйняття нашої держави за її межами має стати поштовхом до розвитку туристичного, інвестиційного, експортного та науково-освітнього потенціалу нашої країни. Крім того, системна промоція власного позитивного контенту допоможе стати більш помітними у світовому публічному просторі. Це посилить присутність України у соціальних мережах та на інших цифрових майданчиках, а також у провідних традиційних засобах масової інформації, що матиме тривалий та масштабний позитивний ефект.

У цьому контексті Стратегія публічної дипломатії визначає три чіткі стратегічні цілі й завдання у рамках кожної з них на найближчі п'ять років, а саме:

- у світі знають більше про Україну (зростає рівень її впізнаваності та розуміння іноземними аудиторіями);
- Україну сприймають як демократичну європейську країну, яка рухається до повноправного членства в ЄС та НАТО в умовах зовнішньої агресії;
- у своїй зовнішньополітичній діяльності Україна покладається на дієву систему протидії шкідливим наративам, спрямованим проти неї, та активно просуває власну ідентичність (через позитивну наративізацію).

Для досягнення кращих результатів по всіх цих напрямках, Стратегія спрямована на зміцнення синергії, партнерства та взаємодії з ключовими державними та недержавними органами й установами, причетними до сфери публічної дипломатії: зокрема із створеною за ініціативою МЗС України єдиною профільною державною установою у сфері культурної дипломатії – Український інститут, а також Міністерством культури та інформаційної політики (МКІП), Державним агентством України з питань мистецтв та мистецької освіти (Держмистецтв), Державним агентством України з питань кіно (Держкіно), Державним агентством розвитку туризму (ДАРТ), Українським інститутом книги (УІК), Українським культурним фондом (УКФ), Українським інститутом національної пам'яті (УІНП), іншими культурними інституціями,

недержавними установами та організаціями, а також об'єднаннями закордонних українців.

З метою забезпечення ефективної комунікації України із зовнішньою аудиторією запроваджено принцип «спільного голосу» у світі, коли спроможності кожного із українських стейкхолдерів у сфері публічної дипломатії доповнюють та посилюють один одного, що у підсумку дозволяє швидко й професійно досягнути бажаного результату.

Крім того, в основу Стратегії було покладено національний бренд «UkraineNow», схвалений урядом у 2018 році. Ключова ідея комунікаційного повідомлення «Now» полягає у тому, що все важливе відбувається просто зараз, і усе це – можливості, які не варто «відкладати на завтра». Цей бренд є інструментом публічної дипломатії для представлення держави на міжнародній арені, призначеним для використання як державними установами та органами місцевого самоврядування, так і бізнесом та окремими громадянами.

МЗС України системно використовує «UkraineNow» у всіх зовнішніх комунікаціях та докладає зусиль, щоб цей бренд стало розвивався. Оскільки цей бренд «парасольковий», його можна розвивати та використовувати для кампаній різних тематичних спрямувань. Зокрема, Стратегія передбачає реалізацію публічної дипломатії за такими напрямками: *культурна, економічна, експертна, кулінарна, науково-освітня, спортивна, цифрова*.

Документ також окреслює географічні пріоритети, які базуються на зовнішньополітичних пріоритетах України по різних напрямках діяльності та порадах від ключових державних профільних установ: Українського інституту, Державного агентства розвитку туризму України, Офісу із залучення інвестицій UkraineInvest, Державного центру міжнародної освіти тощо.

Стратегія визначає 5 принципів роботи в сфері публічної дипломатії: *проектний менеджмент, інноваційність, повага до культурного розмаїття, людиноцентричність, відповідальність*. Для успішного виконання визначених завдань до Стратегії закладено систему моніторингу і оцінювання, яка базується на вимірjuвальних показниках та індикаторах ефективності реалізації заходів.

Як свідчать проведені за кордоном дослідження сприйняття України широкою громадськістю, саме відсутність достатньої поінфор-

мованості про нашу державу є найпоширенішою проблемою. Для її подолання та досягнення першочергової на даному етапі цілі публічної дипломатії – забезпечення більшої впізнаваності України в світі – роботу МЗС України в цій сфері у практичній площині зосереджено на таких основних завданнях: забезпечення системної участі України у ключових культурних, економічних, науково-освітніх, експертних і спортивних подіях світу; забезпечення представленості України на найбільших міжнародних цифрових майданчиках; забезпечення організації актуальних і сучасних заходів з промоції України у світі. У цьому контексті, орієнтуючись на сучасні підходи та загальносвітові тенденції, МЗС України здійснює максимально ретельний відбір проєктів для імплементації за кордоном, надаючи перевагу тим, які застосовують цифрові технології та потенційно матимуть масштабний розголос.

Зокрема, було визначено 140 ключових міжнародних заходів, де бажано регулярно забезпечувати гідне представлення України. Адже саме до них прикута максимальна увага громадськості, експертів та ЗМІ, завдяки чому набагато легше забезпечити максимально можливе інформаційне висвітлення участі нашої держави. До цього списку увійшли провідні міжнародні музичні та кінофестивалі, книжкові, мистецькі та дизайнерські виставки, спортивні події, інноваційні та науково-освітні форуми, туристичні, сільськогосподарські та промислові виставки тощо. За підтримки МЗС України наша держава має гідне представлення на ключових міжнародних політико-безпекових та економічних форумах, у тому числі у Галіфаксі та Давосі, а також на провідних міжнародних культурних майданчиках.

Регулярно, починаючи з 2019 року, Україна бере участь у престижному Книжковому салоні в Парижі, а з 2017 року – у Франкфуртському книжковому ярмарку та Канському кінофестивалі, де український іміджевий захід, який організовується Посольством України у Франції, вже став традиційним.

Крім того, Україна вже була представлена у програмах ще десятків відомих міжнародних кінофестивалів майже на всіх континентах, серед яких варто відзначити Берлінале, фестиваль європейського кіно “Europe on Screen” в Індонезії та “EU Film Festival” у Сінгапурі, міжнародний кінофестиваль “TIFF” у Торонто та міжнародний фестиваль у ПАР “Durban Film Festival”, а також міжнародний майданчик для презентації кіномистецтва Центральної та Східної Європи “LET’S CEE Film Festival” (Австрія).

Закордонними дипломатичними установами України було ініційовано та регулярно проводяться такі заходи з популяризації українського кіномапографу за кордоном, як дні українського кіно в Австрії, Італії, Чехії, Польщі, Бразилії, Великій Британії, Бельгії та багатьох інших країнах. Реалізовано міжнародні кампанії з популяризації українського патріотичного кіно, зокрема фільмів «Кіборги», «Червоний», «War for Peace» та «МІФ».

У сфері підтримки українського книговидавництва та сприяння виходу українських книговидавців на нові ринки робота так само ведеться по всьому світу. Крім вже згаданих книжкових ярмарків у Франкфурті та Парижі, варто відзначити міжнародні книжкові виставки у Буенос-Айресі та Варшаві, Празький міжнародний книжковий ярмарок та Міжнародний ярмарок книги в Сербії, Книжкову виставку “Buch Wien” (Австрія), Книжковий салон у Монреалі та Міжнародний книжковий форум у Бейруті.

Підготовлено та розміщено сотні іміджевих публікацій про Україну в закордонних ЗМІ, розроблено друковані та аудіовізуальні інформаційно-іміджеві матеріали.

Під егідою Першої леді України Олени Зеленської реалізовується проєкт із запровадження україномовних аудіогідів у провідних музеях світу та на популярних туристичних маршрутах для поширення української мови та підвищення міжнародного авторитету України.

Було також актуалізовано практику проведення культурно-просвітницьких заходів з промоції нашої держави для дипломатичного корпусу, акредитованого в Україні.

На Каннському кінофестивалі-2021

У 2018 році було започатковано експертну дипломатію як окремий напрям роботи МЗС у сфері публічної дипломатії. За цей час понад 100 українських експертів взяли участь у заходах за кордоном. Водночас іноземні експерти також відвідували Україну з ознайомчо-робочими поїздками, у тому числі в зону ООС. Серед найбільш успішних прикладів – участь колишніх політичних в'язнів, журналіста Романа Сущенка та режисера Олега Сенцова у міжнародних політико-безпекових форумах у Словаччині, Франції та Польщі; підтримка українських учасників «Ігор Нескорених»; прес-тур в Україну угорської журналістки Ілдіки Сперьєші для підготовки публікації «Донбас. Уривки війни»; прес-тур в Україну турецької знімальної групи з метою підготовки документального фільму про нашу державу; участь представників Меджлісу кримськотатарського народу в 12-й сесії Експертного механізму з прав корінних народів Ради ООН з прав людини; участь представників України у щорічних публічних заходах, присвячених мілітаризації та порушенню прав людини в Криму, які проводяться у Королівському інституті міжнародних відносин «Chatham House», м. Лондон.

У широкому арсеналі інструментів зовнішньополітичного відомства щодо протидії російській агресії є проведення інформаційних кампаній, розрахованих на широку аудиторію іноземних громадян, – наприклад #LetMyPeopleGo, що була спрямована на привернення більшої міжнародної уваги до проблеми незаконних затримань та ув'язнень українських громадян в РФ та на тимчасово окупованих територіях України. Факту існування незаконних в'язниць на окупованих територіях Донецької та Луганської областей було присвячено інформаційну кампанію «Izolyatsya: Must Speak». Разом з колишнім політв'язнем найбільш одіозної незаконної тюрми «Ізоляція» Станіславом Асєєвим та міжнародним благодійним фондом «Ізоляція», МЗС проводить презентації за кордоном його книги «Світлий шлях. Історія одного концтабору» та забезпечує його участь у тематичних заходах ООН. Планується також створення і розповсюдження за кордоном відеороликів про перетворення «Ізоляції» з культурного хаба у незаконну в'язницю. У рамках масштабної інформаційної кампанії про переслідування кримських татар «Вірність собі – не злочин», МЗС запустило інший інформаційний проєкт – «Незламні», який складається із серії публікацій у соцмережах листів українських політв'язнів, написаних із місць позбавлення волі. Слід також відзначити таку успішну кампанію, як #CorrectUA щодо

коректного написання латиницею назви столиці України та інших українських міст. За її результатами правильну транслітерацію українських топонімів використовують вже понад 65 міжнародних аеропортів та іноземні авіаперевізники WizzAir, Ryanair та Air France, 16 закордонних ЗМІ, у тому числі медіахолдинги «The Guardian», «Associated Press», 8 міжнародних організацій (зокрема, ЄС, МАГАТЕ, Рада США з географічних назв, ЮНЕСКО, СТВТО, IATA) та інші структури.

У 2020 році запущено он-лайн кампанію #MadeInUkraine, яка розповідає про виходи українських товарів на нові іноземні ринки, інноваційні підходи та конкурентні переваги української продукції. У 2021 році МЗС разом з Міністерством культури та інформаційної політики та Державним агентством розвитку туризму представили нову комунікаційну стратегію популяризації туристичного бренду України, розроблену креативною школою «Projector». Стратегія визначає формати, канали та практичні кроки для формування сталого туристичного іміджу України та системного залучення іноземних туристів засобами комунікації і публічної дипломатії, адже в Україні дуже недовикористований туристичний потенціал, а саме його представленість іноземцям. Активний запит на відвідання України не з'явиться сам по собі. Нам потрібно просувати туризм, що якісно змінить уявлення про нашу державу, її культуру та наявні тут можливості. І в цьому контексті варто орієнтуватися на розширення туристичних напрямків (поза традиційними Києвом чи Львовом). Тому влітку 2021 року МЗС вперше запустило міжнародну інформаційну кампанію «Visit Ukraine – Summer in Ukraine», яка покликана популяризувати літній відпочинок в Україні серед іноземців і включає в себе промоційне відео, кампанії в соціальних мережах іноземними мовами та тематичну сторінку «Visit Ukraine» на офіційному іноземномовному сайті України ukraine.ua.

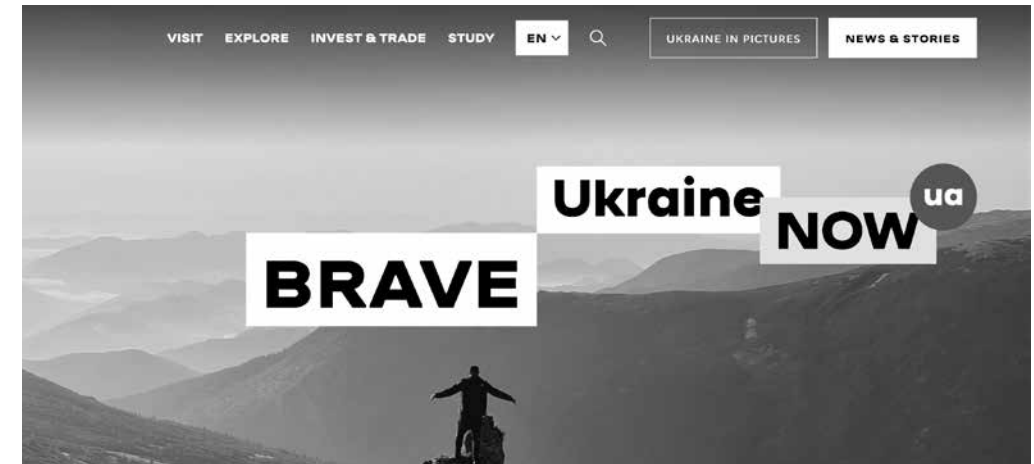
Крім того, у 2021 році стартувала гастро- та винна дипломатія, спрямована, серед іншого, на промоцію України як туристичної дестинації. Вже створено «Клуб шеф-дипломатів» як платформу, що об'єднує найкращих українських шеф-кухарів з метою реалізації разом з МЗС проєктів з промоції української кухні у світі, участі у фестивалях та ярмарках, імплементації різноманітних гастропроектів.

У планах – запуск кампанії «Study in Ukraine» та використання потенціалу залучення молоді до реалізації проєктів публічної дипломатії у науково-освітній та інших сферах. Звісно, ключову роль також має віді-

гравати активна комунікація про прогрес реформ в Україні та покращення бізнес-клімату.

У 2021 році, у партнерстві з українською ІТ-компанією Sigma Software було організовано перший Українсько-британський фін-техсаміт, який став дієвим інструментом поширення наративу про інноваційну Україну та матиме продовження у вигляді організації аналогічних українських заходів в інших країнах. У рамках цифрової дипломатії МЗС України реалізовується масштабний онлайн проєкт *ukraine.ua*, який розповідає іноземцям про Україну – сучасну, динамічну, креативну та інноваційну, яка перевершує очікування та закохує в себе з першого погляду чи візиту. Проєкт складається з трьох офіційних каналів комунікації, це сайт України – *ukraine.ua*, сторінка у Facebook – @UkraineUA, сторінка в Instagram – @ukraine.ua. Сторінки розраховані на міжнародну аудиторію, тому в соціальних мережах ведуться англійською мовою, а сайт вже заговорив також німецькою, французькою, іспанською, китайською та арабською мовами. За час від запуску порталу його відвідали користувачі із 178 країн. Основний іноземний трафік з Німеччини, Польщі, США, Франції, Канади, Великої Британії, Італії, Іспанії, Албанії, Тунісу та Марокко. Цей сайт є найповнішим джерелом інформації про Україну. Тут можна дізнатися про Україну та українців, популярні туристичні магніти, культурні події та фестивалі, креативні проєкти та інноваційні стартапи, можливості для навчання, ведення бізнесу і торгівлі. Також на сайті є фотобанк, де зібрані роботи талановитих фотографів з різних куточків України, а також фото, надані державними, освітніми, культурними інституціями та українськими компаніями. За час існування фотобанку кількість світлин зросла у 3 рази. Усі їх можна вільно використовувати в некомерційних цілях для просування України за кордоном, зазначаючи автора фото та посилання на фотобанк.

У Фейсбук @UkraineUA поширюються позитивні новини про Україну та історії успіху українців. Зокрема, до 30-ї річниці незалежності нашої держави тут та сторінках усіх наших закордонних дипломатичних установ була проведена масштабна інформаційна кампанія «Україна надихає», підготовлена до цієї дати МЗС України. Її глобальну мету було визначено у чіткій відповідності до Стратегії публічної дипломатії: сприяння зміні сприйняття України за кордоном, посилення позитивної наративізації та покращення міжнародного іміджу. Публікації

проєкту показують, що Україна – це сучасна, інноваційна та креативна держава, яка динамічно розвивається. Що тут високо цінують свободу та різноманітність, що Україна – це країна можливостей, з високим потенціалом, здатна позитивно вражати і надихати. Участь у цьому проєкті взяло багато відомих особистостей України, а також іноземці, які вже багато років живуть та успішно працюють в Україні і поділилися із зовнішньою аудиторією своїм досвідом та враженнями. Основним елементом кампанії був англomовний онлайн-марафон, орієнтований на закордонну аудиторію, який транслювався протягом 24 годин 24 серпня 2021 року в усіх часових поясах. Загалом проєкт охопив аудиторію у 3,5 млн осіб по всьому світу. Під час «Євробачення»-2021, за сприяння «Суспільного» телебачення та спільно із закордонними дипломатичними установами, на сторінці Фейсбук @UkraineUA ми проводили кампанію на підтримку нашого гурту «Go-A», охоплення якої в соцмережах сягнуло 2,2 млн осіб.

Спільно з українським стартапом «Reface», МЗС України підтримало українських спортсменів на Олімпійських іграх у Токіо: у Фейсбук @UkraineUA та на сторінках у соцмережах наших закордонних дипломатичних установ запустили кампанію з короткими відео, на яких спортсмени перевтілювалися у супергероїв з відомих фільмів. Цей проєкт також став дуже популярним. І це тільки підтверджує той факт, що комунікація спортивних досягнень українців може і повинна стати важливим елементом промоції нашої держави у публічній площині.

Загалом, за сторінкою @UkraineUA на Фейсбук слідкують 41 тис. підписників. Зараз найактивнішими є користувачі з Польщі, Німеччи-

ни, Італії, Франції, США, Іспанії та Великої Британії. З початку цього року аудиторія зросла на більш як 213%, а охоплення сторінки збільшилося втричі.

Офіційний аккаунт України в Instagram працює з липня 2021 р. і у перші ж два тижні на нього підписалися понад 100 000 осіб. Він впевнено набуває ефективності як інструмент підвищення позитивної обізнаності про Україну, у тому числі серед молоді.

Важливе завдання МЗС України в сфері публічної дипломатії полягає в концентрації зусиль на якомога активнішому застосуванні нових підходів та можливостей, які існують для промоції держави у сучасному світі. Для успішного ребрендингу країни потрібно більше розповідати про успішні українські стартапи та IT-сферу, про наших дизайнерів і винахідників, а також просувати наше сучасне, міжнародно-актуальне мистецтво, з позитивною аджендою і акцентом на мультикультуралізм. Це допоможе формуванню іміджу України як сучасної, динамічної, креативної та інноваційної держави. Просування різноманіття, толерантності та притаманного Україні й українцям духу свободи, у тому числі для втілення своїх ідей і задумів, завершить формування образу ліберальної країни, в якій поважають права людини, демократичні цінності та свободу самовираження, де панує міжконфесійний мир. Культурне розмаїття є також однією з переваг України у контексті світової культурної спадщини. Його просування полегшить досягнення цілей публічної дипломатії через знаходження точок дотику з різними народами, сприятиме розширенню міжнародного інтересу до України.

Запитання для самоконтролю

- Чому просування позитивного іміджу держави у сучасному світі є важливим?
- Який зовнішньополітичний імідж прагне просувати Україна?
- Якими офіційними документами на рівні держави та на рівні МЗС України визначено пріоритетність завдань щодо просування позитивного іміджу України у світі як складової зовнішньополітичної діяльності?
- Як називається національний бренд (візуальна айдентика представлення України за кордоном)?
- Яким чином координується діяльність різних представників державного та недержавного секторів з представлення України за кордоном з метою забезпечення ефективності такої комунікації?

Василь Кирилич

Ключові засади формування іміджу України за кордоном: стратегія і тактика

Василь Кирилич – кандидат політичних наук, Надзвичайний і Повноважний Посол України в Республіці Хорватія та в Боснії і Герцоговині (за сумісництвом)

Упродовж століть світ цікавився Україною – мандрівники перейшли сотні кілометрів землею українською, посли з дарами прибували до її володарів, учені досліджували феномен українців – їхній талент, щедрість і високість духу. Політики складали все нові шахівниці своїх інтересів на полі України. І кожен вибудовував власне розуміння України та її народу, що поставало зі спостережень за щоденням української родини, благодатними даруваннями українських чорноземів, милозвучністю мови і незламністю українців у поступі до волі.

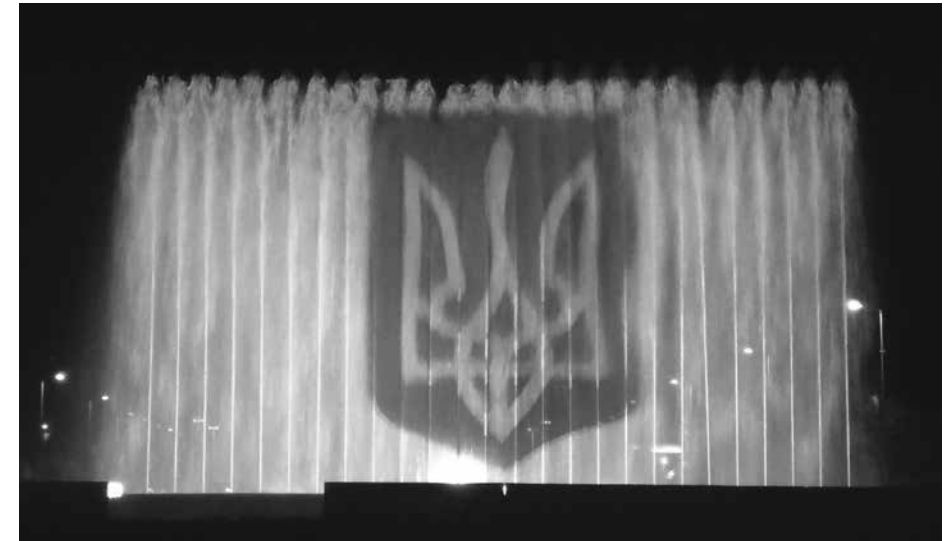
Україна в уяві іноземців постає як «справжня земля обітована», «одна з найродючіших країн у світі», «без сумніву, одна з найкращих країн Європи», країна, яка «неминуче стане найвидатнішою у світі сухопутною державою»; «вона дійсно одна зі світових годувальниць», а «велике високоосвічене населення України, її багаті природні ресурси та важливе географічне положення роблять її партнером стратегічного значення для Європейського Союзу». Українці в дзеркалі світу – щедрі, прагнуть освіти, висококультурні, не посягають на чуже, але й своє з останніх сил відстоюють, незламні духом, а якщо йдеться про свободу, то готові за неї життя віддати.

Такі і подібні мікрообрази України мали б стати основою її цілісного об'єктивного образу у світі замість суб'єктивно стереотипних відображень, які нерідко ви-

окремлюються як домінанта в рецепції нашої держави за кордоном. Упізнаваність України у світі складає сукупність її природних і людських характерних особливостей, що вирізняють її (Україну) та українців з-поміж інших народів світу: «країна кохання – Італія», «країна танців і вина – Іспанія», «туманний Альбїон – Велика Британія», «країна свободи і розкнутості – Сполучені Штати Америки», «країна ранкового сонця – Японія», «країна вранішньої прохолоди – Корея», «галантна Франція», «незбагненна розумом Росія»; і – хлібодарна та співуча Україна. Україна-житниця, її співучий, щедрий, нескорений і волюбний народ могли б скласти осердя образу України, який відображав би генотип українців упродовж віків. Ці прикмети, властиві Україні та українцям, вирізняють її з-посеред інших країн та етносів. Дослідники рецепції України у світі – Володимир Січинський, Дмитро Дорошенко, Дмитро Наливайко, Петро Бочан, Петро Брицький, Євген Луняк, Олекса Вінтоняк¹ та інші, свідчать про неодноразове зачудування іноземців багатством землі української, її щедрим і висококультурним народом, незламним, мов «неопалима купина», у боротьбі за свободу.

Позитивний образ країни твориться сильними особистостями і кожним: їхніми досягненнями у царинах суспільного життя, їхніми діями – у служінні державі чи в приватній справі. Кожен є як уособленням своєї країни – її духу, культури і моралі, так і відповідальним за її представлення у світі. Складений упродовж століть образ України у світі, багатий природними і людськими ресурсами, незламної духом у боротьбі за свободу, – платформа для вироблення стратегічних завдань із представлення нашої держави за кордоном. Важливе те, що про країну кажуть, та ще важливіше – що про неї думають. Уявлення про нас (державу, країну, народ) постають із пережитого і глибоко закорінюються у свідомості людини.

1 Січинський В. Чужинці про Україну. Київ: Ярославів Вал, 2011. 256 с., Наливайко Д. Україна у французькій літературі XVII ст. *Радянське літературознавство*. 1969. №4. С. 40–52, Бочан П., Брицький П. Відомості німецьких мандрівників і послів – важливе джерело історії українського народу. *Пам'ять століть*. 2003. №6. С. 4–10, Брицький П., Бочан П., Німці, французи і англійці про Україну та український народ у XVII–XIX століттях. Чернівці: Технодрук, 2011. 308 с., Луняк Є. Анна Руська – королева Франції у світі історичних джерел. Київ-Ніжин: Вид. «Міланік», 2010. 96 с., Луняк Є. Козацька Україна XVI–XVIII ст. у французьких історичних дослідженнях. Київ-Ніжин: Видавець Лисенко М. М., 2012. 808 с., Вінтоняк О. Україна в описах західноєвропейських подорожників другої половини XVIII ст. (передм. Я. Дашкевича; НАН України; Ін-т української археології та джерелознавства ім. М. Грушевського. Львівське відділення). Львів-Мюнхен: Дніпрова хвиля, 1995. 144 с.

Державний герб України на тлі загребських фонтанів, 2021 р.

Імідж країни не можна змінити за один, два чи п'ять років, незважаючи на обсяги інвестицій, спрямованих на рекламу. Задля його зміни необхідно створити системи, структури і стратегії для продукування безперервного потоку переконливих доказів, що країна заслуговує тієї репутації, якої прагне. І якою вона є насправді.

Запроваджений Посольством України в Республіці Хорватія хорватськомовний інформаційний ресурс про творчий доробок Євгенія Пащенко <https://jevgenij-pascenko.com/> як можливість глибшого пізнання України

Імідж країни творять не десяток чи два проєктів, а щоденна робота, яка доводить, що вона, ця країна, є цікавою для інших, становить цінність, яку решта світу може згубити, якщо не ознайомиться з її потенціалом, культурою і традиціями. На переконання радника Британського уряду з питань національного брендингу Анхольта Саймона, є сім факторів, які творять престиж країни: *державне управління, експортна продукція, культура, люди, туризм, міграція та інвестиції*². Кожен чи окремих із цих факторів був основоположним для формування іміджу окремих країн. Репутація Японії сягає витоків високої якості її експортної продукції, чистота державного управління заклала підвалини для іміджу країн Скандинавії, давня культура Єгипту чи Індії послужила основою для творення їх іміджу. Кожна людина,

Україна на сторінках провідного хорватського туристичного журналу PLACE2GO

яка відвідує Україну, збагачується побаченням, пережитим і відкритим для себе. Кожен українець, який зустрічається з іноземним гостем, має послужити доказом найкращих його очікувань від відвідання України.

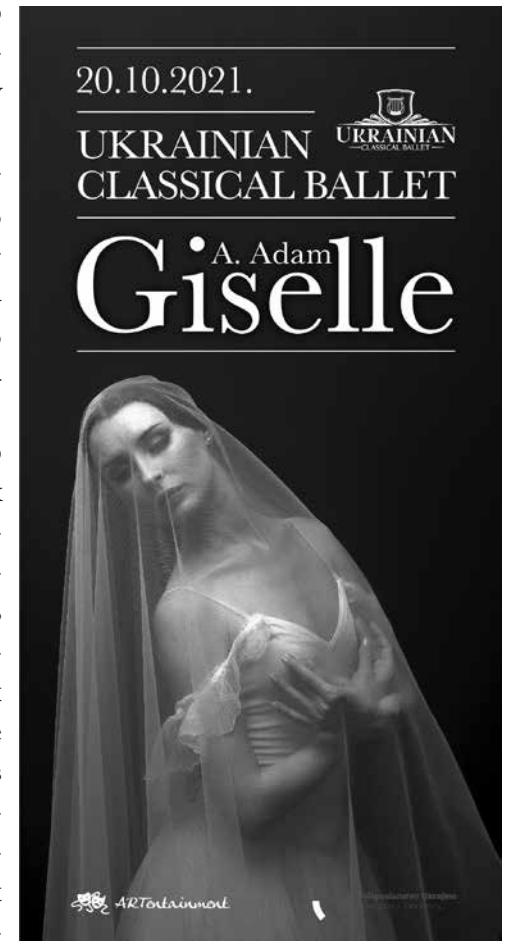
У сучасному світі робота зі створення позитивного міжнародного іміджу країни фокусується на конструюванні системи уявлень, образів і стереотипів, які пов'язані з тією країною, прийнятні для її народу і дер-

² Anholt, Simon. Place branding: Is it marketing, or isn't it? *Place Branding and Public Diplomacy*. 2008. Vol. 4, P. 1–6.

жавного управління та закорінені у колективну свідомість зовнішньої спільноти. Залежно від цільової аудиторії – а це громадяни європейських країн, бізнесові або фінансові кола, спортивна, мистецька еліта, політичне керівництво держав або міжнародних організацій, а також від конкретних завдань (політичних рішень, інвестиційних чи інших проєктів), – зміст і форма позиціонування, акценти і технологічні параметри інформаційних послань можуть змінюватися.

Однак будь-яка іміджева кампанія повинна базуватися на вже сформованому у свідомості світової спільноти основному, узагальнювальному образі країни – лаконічному, зрозумілому і позитивному. Таким міг би бути імідж України: «житниця Європи», щедрість українців та їх відданість ідеалам свободи. Крім ядра іміджевого образу, основні асоційовані з ним інструментальні складові міжнародного іміджу країни становлять: інвестиційний клімат; туристичний потенціал та інфраструктура; соціальні показники (якість життя, безпека, свобода і права людини); духовна спадщина; символи країни (унікальні архітектурні пам'ятки та історичні місця, популярні бренди; зірки шоу-бізнесу та спорту); імідж державного керівництва.

Конструювання іміджу повинно збігатися зі стереотипами суспільних поглядів і поведінки, а також відображати очікування громадськості, національно-культурну специфіку та рівень освіченості. Формування міжнародного авторитету країни є стратегічним і довгостроковим, цей процес може дати результати лише за декілька років ефективного впровадження цілеспрямованої спільної для всіх органів державної влади стратегії. Така стратегія визначається залежно від вектора розвитку країни, інвестиційної та регіональної політики держави.

Український класичний балет на головній сцені Хорватії – концертний зал ім. В. Лисинського. Загреб

Вуковарська вежа (символ хорватської боротьби за незалежність) в кольорах українського державного прапора, м. Вуковар, 2021 р.

Освячення ікони «Хрещення Руси-України» в єпархійній церкві в м. Крижевці, Хорватія

Світовий досвід формування іміджу країни свідчить, що для реалізації цієї мети найбільш прийнятним є такий алгоритм дій:

1. Дорожньою картою формування міжнародного іміджу країни служить державна стратегія, яка є продуктом широкої загальнонаціональної дискусії експертів від урядових і наукових кіл, громадськості та ЗМІ.
2. Керівництво і координація реалізації стратегії з формування міжнародного іміджу країни здійснюється єдиним центром, яким, як свідчить світова практика, є міністерство закордонних справ.
3. Імідж – політика. Формування міжнародного іміджу є обов'язковим елементом планування діяльності кожного міністерства, державних інститутів влади та регіональних органів самоврядування.
4. Головним інструментом реалізації стратегії з формування міжнародного іміджу є спеціальна державна інституція (приміром культурно-освітні центри Франції Alliance Francaise, Польський інститут, Інститут Сервантеса). В Україні – Український інститут.
5. Допоміжним (наприклад, Французький інститут) або провідним (як зразок – Гете-інститут) засобом слугують неурядові організації з популяризації країни за кордоном.
6. Джерелом фінансування є державний бюджет або залучені позабюджетні кошти.

7. Супровідною інституцією в іміджетворенні нерідко є спеціалізований благодійний фонд (чи фонди), внески якого спрямовуються на реалізацію проєктів.

На основі окресленого комплексу дій виробляється найбільш прийнятна для країни стратегія формування її міжнародного іміджу, беручи до уваги інституційну та фінансову спроможність державної влади, наявний інструментарій неурядових організацій та їх досвід у промоції країни чи регіону за кордоном. Стратегічне управління іміджем країни передбачає постійне вивчення того, який саме престиж формується у свідомості різних аудиторій, а також сегментацію і виявлення цільових аудиторій, позиціонування – візуальні символи, події, заходи, персонажі – для підтримки бажаного престижу.

Шлях до творення правдивого образу України у світі – складний, але потужний, адже здолати здатен його лише той, хто йде. Системно, послідовно і безупинно. Той шлях могли б скласти такі його компоненти:

1. Проактивна системна робота закордонних дипломатичних установ України з аналізу сприйняття України та українців громадськістю й елітами країни перебування та моделювання комплексу взаємно підсилювальних дій/подій з корекції або формування об'єктивного образу України.
2. Сформування команд з реалізації іміджевих проєктів – не одnorазових вистав, а послідовних і змістовно пов'язаних між собою подій з правдивого віддзеркалення України. Такими командами могли б і повинні стати: дипломати закордонних дипломатичних установ, проактивні представники української громади в країні перебування, група друзів України, пул журналістів, представники ділових кіл, які співпрацюють з Україною, випускники українських університетів (якщо такі є в країні перебування), шанувальники української культури.
3. Створення групи захисту інформаційного простору України (ГЗІ-ПУ) в країні перебування, яка здійснювала б моніторинг медіа та соціальних мереж під кутом зору української тематики і була проактивним дописувачем правдивих історій про Україну. Групу захисту інформаційного простору могли б скласти представники української громади та громадяни іноземної країни (країни перебування) – симпатички України, які б на постійній основі відповідно до розподілу медіапростору – телебачення, радіо, інтернет-ресурси, соцмережі – здійснювали моніторинг української теми в країні перебування, і в разі виявлення дезінформаційного матеріалу, дописували коментарі/публікації, що

базуються на фактах та об'єктивних джерелах. ГЗІПУ також проактивно публікує об'єктивні інформаційні матеріали про Україну в місцевих медіа. Переваги такого підходу полягають у тому, що читач/слухач з більшою довірою сприймає інформацію, що подається представником неурядових кіл.

Реактивність – минуле і вимушене; сильнішим мала б бути проактивність. Досвід роботи групи захисту інформаційного простору України в Хорватії слугує переконливим аргументом важливості цієї форми роботи з формування позитивного іміджу нашої країни.

4. Спрямування роботи проактивної структурованої частини української громади країни перебування на реалізацію проєктів з представлення України як сильної європейської країни з глибокими традиціями та осердя формування європейських цивілізацій. Україна – партнер архітекторів регіональної та загальноєвропейської безпеки, а не прохач миру.

5. Сформування групи речників української теми з числа авторитетних громадян іноземної країни, які б періодично публічно коментували важливі з об'єктивного погляду теми. Аргументом важливості цього компоненту в тактиці формування позитивного образу України у світі служить практика залучення хорватських речників української теми до представлення місцевій громадськості об'єктивного розвитку подій в Україні та навколо неї.

Формування іміджу країни за кордоном – тривалий і послідовний процес, що потребує системного і скоординованого менеджменту всіх акторів та їх дій. Це – віддана праця, ледь не месіанство. Бо *«успіх не прийде до вас, ви самі повинні дійти до нього»* (Марва Коллінз).

Запитання для самоконтролю:

- У чому полягає особливість сприйняття України мандрівниками, політиками, вченими, журналістами?
- Як мікрообрази країни впливають на її імідж за кордоном?
- Які мікрообрази України ви б запропонували як основу формування іміджу нашої держави за кордоном?
- Назвіть компоненти творення позитивного образу України у світі.
- Які напрями формування позитивного образу України запропонувала група захисту інформаційного простору України в Хорватії?

Євген Перебийніс

Питання публічної та культурної дипломатії в діяльності Посольства України в Чехії

Євген Перебийніс –
Надзвичайний і Повноважний
Посол України в Чехії

Екскурс в історію.

«Українці прийшли і перемогли»

Відлік української культурної дипломатії на чеських землях можна почати з 11 травня 1919 р. Саме тоді в Національному театрі в Празі відбувся виступ Української республіканської капели під орудою Олександра Кошиця, яку завбачливо називали «культурною армією» Симона Петлюри. Організація концерту та розміщення співаків повністю лягли на плечі першого посла УНР у Чехословаччині Максима Славинського. *«Їх було 80 осіб, і нам довелося організовувати для них гідні умови. Домовитись про виступи. Співаки знайомили Чехословаччину з українськими піснями і народною творчістю. Капелу надіслала Директорія з пропагандистськими цілями»*, – згадував М. Славинський.¹

Пропагандистський задум Директорії вдався – українські пісні та колядки відкрили очі чеським діячам на українське питання. Диригент найстарішого й найвідомішого чеського хору «Глагол» Ярослав Кржічка відзначив після відвідин концерту: *«Українці прийшли і перемогли. Я думаю, що ми мало про них знали і тяжко кривдили, коли не свідомо і без інформацій з'єднували їх проти волі в одне ціле»*.

¹ Пересунько Тіна. Культурна дипломатія Симона Петлюри: «Щедрик» проти «русского мира». Місія Капели Олександра Кошиця (1919–1924). Київ: Вид. дім «АртЕк», 2019. С. 74.

Українська республіканська капела в Празі. 1919 р.

Виступ «Української Республіканської Капели NOW Кредо» в палаці «Жофін» у Празі у 2019 році до 100-річчя першого виконання «Щедрика» за кордоном

з народом московським. Саме наше бажання «великої і неподільної Росії» є слабим аргументом проти природи цілого українського народу, для якого самостійність є всім, як була колись і нам».²

Надзвичайна дипломатична місія УНР у Празі продовжувала свою діяльність ще кілька років, однак такого успіху, як з концертом капели, її культурні та інформаційні заходи вже не мали. Сто років по тому, у

травні 2019 р., художній керівник та диригент «Української Республіканської Капели NOW Кредо» Богдан Пліш у точності відтворив концерт капели О. Кошиця в палаці «Жофін» у Празі.

Культура без дипломатії

Після поразки українських визвольних змагань 1917–1921 рр. у Чехословаччині осіло кілька тисяч мігрантів з України, зокрема інтернованих військовиків Української Галицької Армії. Чехословацький президент Томаш Масарик не симпатизував більшовикам, тому емігранти з колишньої Російської імперії, у тому числі українці, спершу отримували значну фінансову допомогу від чехословацької влади на організацію культурної та освітньої діяльності. Було створено чимало українських організацій, діяли україномовні школи, академії і навіть університет, видавалися книжки, однак говорити про публічну дипломатію у розумінні виступу капели О. Кошиця не можна – більшість заходів і закладів були розраховані на українську аудиторію без можливості впливати на ставлення місцевого населення на події в Україні.

Після комуністичного путчу в Чехословаччині в 1948 р. культурне життя в країні вузько обмежалося «соціалістичним мистецтвом» з країн радянського блоку. Упродовж наступних сорока років чеською мовою активно перекладалася українська література «соціалістичних» письменників, проходили концерти української народної пісні тощо. Проте і тут ми зовсім не можемо говорити про культурну дипломатію України. Ішлося радше про «штучне насаджування» ідеологічно правильного чи нейтрального продукту, створеного в Україні. Були й поодинокі винятки – наприклад, постановка «Лісової пісні» Лесі Українки в Театрі на Виноградах навесні 1968 року могла би стати успішним українським проектом, проте через окупацію Чехословаччини в серпні того ж року всі репризи вистави скасували.

Після проголошення незалежності Україні знадобився певний час, щоб усвідомити важливість культурної промоції за кордоном. З 2017 року уряд започаткував фінансову програму підтримки культурної промоції України закордонними дипломатичними установами України в світі. 2019 року розпочав свою діяльність Український інститут, який має стати головним іміджмейкером України в світі.

2 ЦДАВО України. Ф. 3965. Оп. 1. Спр. 22. Арк. 6.

Упорядкування українських поховань

Чехія є однією країн, на території якої розташовано десятки військових і цивільних українських поховань першої половини ХХ ст. Проте на відміну від, скажімо, США, де коштом і силами української громади було створено українські некрополі й забезпечено належний догляд за ними, у Чехії комуністичного періоду це було неможливо. Навіть відвідання українських могил могло стати приводом для репресій з боку комуністичної системи. Деякі з них були знищені чи понівечені Червоною армією, інші – часом і відсутністю догляду аж до початку ХХІ ст.

2017 року Україну сколихнула звістка про ексгумацію решток письменника Олександра Олеся та його дружини в Празі, яка привернула увагу спільноти до нагальної проблеми невпорядкованості українських поховань у світі. Після цього випадку розпочалася систематична робота щодо адоптації (тобто оплати оренди місця) могил та їх ремонту, відновлення державним коштом України. З 2017 року посольство в співпраці з українськими осередками в Празі систематизувало інформацію про поховання на території Чехії, яка відтепер доступна на сайті *ukrmemorial.cz*, а також виконало реставрацію понад 40 пам'ятників та могил, зокрема кількох вартісних скульптурних композицій роботи Василя Бринського та Оксани Лятуринської.³

Чи можна назвати цей напрям роботи публічною дипломатією? Упевнений, що так. Адже доглянуті місця пам'яті – це прерогатива розвинених культурних спільнот, які дбають про свою історичну пам'ять. Щороку повз ці місця пам'яті проходять тисячі людей, і вони точно зауважують і жовто-блакитні квіти біля нагробків, і їх доглянутий стан.

Посольство не обмежується лише упорядкуванням могил видатних українців. Окремо ведеться робота з ушанування їх пам'яті та відзначення в співпраці з чеськими партнерами пам'ятних дат. За участі посольства відбулися наукові конференції, присвячені Івану Горбачевському, Івану Пулюєві. У місті Мнелнік проходять творчі вечори, присвячені Наталені Королеві. Готується до друку чеська публікація про цю видатну українську письменницю. Щороку дипломати покладають квіти до могил загиблих військових УГА чи дипломатів УНР, що поховані в Чехії.

3 URL: <https://czechia.mfa.gov.ua/spivrobotnictvo/361-ukrajinci-v-chehiji/ukrayinski-pohovannya-v-cheskij-respublici>

Участь України в міжнародних культурних заходах на території Чехії

Щорічні мистецькі фестивалі – один із найдієвіших способів представити Україну для широкої фахової аудиторії. По-перше, участь у таких заходах піднімає престиж країни в очах широкої громадськості. По-друге, відомі фестивалі з багаторічною історією, як правило, мають гарні зв'язки з журналістами і не страждають від браку медіальної уваги. По-третє, це запорука повних залів із закордонною аудиторією, до того ж, зацікавленою саме в цьому виді мистецтва чи тематиці. І останнє, але одне з найважливіших – це забезпечує тісне спілкування та обмін досвідом українського учасника з колегами з інших країн, що доволі часто переростає в інші, не менш цікаві міжнародні заходи. Участь у міжнародних заходах вимагає злагодженої «командної» роботи, оскільки без інтересу з боку організатора з одного боку, та якісного і цікавого культурного продукту з України – з іншого, взяти участь у фестивалі не вдасться. Починаючи з 2017 року, посольство долучалося до проведення доволі різних фестивалів. Коротко опишемо найбільш вдалі колаборації.

Міжнародна суспільно-політична конференція «Форум 2000» є однією з найважливіших у Чехії платформ для обговорення актуальних проблем сучасності, пов'язаних з розвитком демократії у світі, правами людини, розвитком громадянського суспільства, зміцненням релігійної, культурної і етнічної толерантності. Співзасновником конференції був перший президент Чехії Вацлав Гавел. Упродовж чотирьох років (2017–2020) у супровідній програмі до конференції проводився правозахисний кримський захід із запрошеними гостями з України і презентацією кримськотатарської кухні та музики. У різні роки гостями «Кримських вечорів» були Рефат Чубаров, Олександра Дворецька, Ільмі Умеров, Антон Наумлюк, Еміне Джапарова, музичний колектив «Мусафір» та ін. 2019 року гостем заходу стала кримська режисерка Галина Джикаєва, яка привезла до Праги театральну виставу «Трава пробиває землю» про тортури в окупованому Криму.⁴

Фестиваль документального фільму «Їглава» – найбільший фестиваль документального кіно в Центральній Європі, що проводиться щорічно у жовтні в місті Їглава. Фестиваль має налагоджену співпрацю з київським фестивалем «Докудейс», тож українські фільми в конкурсній програмі стали з певного часу щорічними гостями. 2019 року завдяки тісній спів-

4 URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-crimea/2799304-u-prazi-pokazali-teatralnu-vistavu-pro-zitta-v-okup>

праці Національного центру імені Олександра Довженка, ЦДКФФА України ім. Г. С. Пшеничного та Посольства України в Чехії, на фестивалі було представлено спеціальну програму з фокусом на українську експериментальну документалістику 1960–1990-х років, зокрема перші стрічки Леоніда Осики, Романа Балаяна, Михайла Ілленка та багатьох інших класиків українського кінематографу. Окремою програмою в рамках кінофестивалю пройшла ретроспектива фільмів документаліста Фелікса Соболева.

Літня кіношкола в Угерському Градішті – щорічний літній кінофестиваль, що проводиться Чеською асоціацією кінематографістів з фокусом на авторське кіно. У 2019 році посольством в співпраці з Національним центром імені Олександра Довженка було підготовлено та представлено спеціальну програму «Український кіноавангард». Було проведено показ фільму «Ордер на арешт» (1928) Георгія Тасіна в живому музичному супроводі легендарного гурту «Вагеновожаті» та фільму «Навесні» (1929) Михайла

Кауфмана із саундтреком наживо від Олександра Кохановського. Лекцію про Всеукраїнське фотокіноуправління (ВУФКУ, 1922–1930) та його міжнародний успіх прочитав очільник науково-програмного відділу Довженко-Центру Станіслав Мензелевський.

Міжнародний кінофестиваль у Карлових Варах – щорічний кінофестиваль категорії А, що проводиться у липні в курортному місті Карлові Вари і є найбільшим міжнародним кінофестивалем у Центральній та Східній Європі. Найбільший успіх в Карлових Варах досі здобув українсько-словацький ігровий фільм «Межа», за який у 2017 році Петер Беб'як отримав Приз за найкращу режисерську роботу.⁵ Під час фестивалю було прове-

дено тристоронню зустріч віце-прем'єр-міністра України Павла Розенка та міністра культури Євгена Нищука з міністрами культури Чехії та Словаччини – Даніелем Германом та Мареком Мадяричем, що стало поштовхом до посилення культурної співпраці між країнами і, зокрема, проведення Посольством першого фестивалю «Тиждень українського фільму» у Празі, який став щорічним. Успіх українсько-словацького

⁵ URL: <http://nrcu.gov.ua/news.html?newsID=55419>

Плакат першого Тижня українського кіно в Празі, 2017 р.

фільму посилив увагу до українського кінематографу і вже наступного року на фестивалі було представлено чотири українські фільми, а в 2019 році стрічка українського режисера Антоніо Лукіча «Мої думки тихі» отримала спеціальну нагороду журі в секції «На Схід від Заходу».

Міжнародний книжковий ярмарок «Світ книги» – це найбільший ярмарок-продаж, що проходить щороку навесні в Празі. У співпраці з Українським інститутом книги у 2018–2019 рр. на ярмарку було представлено національний стенд України з книжковою продукцією понад 15 видавництв. У супровідній літературній програмі заходу відбулися презентації перекладів на чеську мову книг Оксани Забужко, Сергія Жадана, представлення видавничої серії «Наші 20-ті» видавництва «Темпора», сучасної української ілюстрації. Щороку участь у книжковому ярмарку беруть близько 50 тисяч відвідувачів, і кращої альтернативи цьому майданчику для промоції української літератури в Чехії наразі немає.

Посол України Євген Перебийніс з дружиною на відкритті національного стенду України на ярмарку «Світ книги»

Міжнародний літературний фестиваль «Ніч літератури» – це культурна подія, яка надає широкий публіці можливість познайомитися з творами сучасних європейських письменників на акторських читаннях уривків з творів у незвичних і малодоступних місцях. Завдяки зусиллям українських дипломатів та співпраці з Українським інститутом, до європейських літературних читань 2018 року стали долучати і твір української

літератури.⁶ У 2019 році було представлено роман О. Забужко «Музей покинутих секретів», у 2020-му – роман «Довгота днів» В. Рафеєнка, у 2021-му – «Непрості» Т. Прохаська. Щороку на читання уривку з твору українського автора приходять понад 200 осіб.

Міжнародний фестиваль акварелі. У 2018 році роботи 13 українських акварелістів було представлено на Міжнародному фестивалі акварельної творчості IWS у Празі. Художники провели кілька майстер-класів та мали можливість представити свої роботи в одній з найвідоміших галерей у Празі – Mánes.

Міжнародна конференція українців – наукова конференція, що проводиться на базі Карлового університету в Празі. З ініціативи посольства в 2018 році конференція була присвячена річниці встановлення чесько-українських дипломатичних відносин з фокусом на діяльність дипломатичних представництв УНР в Європі та життя української еміграції в міжвоєнній Чехословаччині.

Українські митці також беруть участь і в інших відомих фестивалях; можна згадати принаймні виступи гуртів Dakh Daughters та Brunettes Shoot Blonds на фестивалі Colours of Ostrava у 2019 і 2018 роках, виступи груп Onuka, Dakha Brakha чи «Один в каное» в програмі центральноевропейського регіону музичного центру «Палац Акрополіс», участь української команди в фестивалі вуличних відео-інсталяцій Signal, проведення виставки «Культура і конфлікт: ІЗОЛЯЦІЯ у вигнанні» у галереї DOX у Празі та багато іншого. Усім зазначеним проектам Посольство завжди надає посильну інформаційну підтримку та заохочує до залучення українських митців у майбутньому.

Проекти посольства

Окрім колаборантських проектів з відомими в Чехії фестивалями, посольство є організатором та виконавцем численних самостійних культурних заходів. Можна виділити такі основні напрямки культурної роботи установи:

- *Поширення знань про Україну в світі.* На жаль, і через 30 років після проголошення незалежності України чеське суспільство знає про нашу країну доволі небагато. Здебільшого це інформація з новин про різні трагічні чи скандальні події, пов'язані з країною.

6 URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-zabuzhko-nich-literary/29932022.html>

Перемога Революції Гідності зумовила жвавий інтерес західних суспільств до української культури, проте не надовго. Головний тягар поширення знань про Україну в світі відтак лягає на дипломатичні установи та Український інститут.

- Протидія російській агресії та боротьба за звільнення політичних в'язнів.
- Підтримка україністичних студій у Чеській Республіці.
- Представлення України як демократичної європейської країни, що впевнено рухається до інтеграції в структуру ЄС і НАТО.

Реалізація цих завдань вимагає значних зусиль та різноманітних підходів, адже увагу закордонної публіки можна привернути лише цікавим та автентичним культурним продуктом.

Тиждень українського фільму та кінодипломатія

Окрім співпраці з найбільшими кінофестивалями в Чехії, посольство є активним ініціатором багатьох солітерних проєктів, спрямованих на презентацію українського кіномистецтва в світі. Найбільший проєкт у цьому напрямку – проведення щорічного кінофестивалю «Тиждень українського фільму» в Празі, на якому посольство в спів-

Анонс показів фільмів на IV Тижні українського кіно в Празі. 2021 р.

праці з Держкіно України представляє закордонній публіці та фаховому середовищу найкращі фільми поточного року. Неодноразово фільми отримували в Чехії постфестивальне життя та демонструвалися на інших чеських фестивалях.

Посольство також активно використовує кінопокази окремих фільмів для привернення уваги до важливих для України подій. Так, про російську агресію на сході України було проведено окремі покази фільмів «Кіборги» (А. Сейтаблаєв, 2018), «Донбас» (С. Лозниця, 2019), «Міф» (Л. Кантор, 2018), «Невидимий батальйон» (2018), «Атлантида» (В. Васянович, 2020).

Художні виставки («Генезис», Іван Марчук, «Український екслібрис»)

Проведення успішних художніх виставок вимагає кропіткої роботи куратора та не в останню чергу – значного фінансування. Досі посольство підтримувало здебільшого виставки сучасних художників: зокрема, у 2018 році, в співпраці з ГО «Українська ініціатива Південної Моравії», було проведено виставки картин Івана Марчука в Празі та в Брно, а у 2019 році, в співпраці з куратором В. Степанець, у відомій галереї «Танцюючий будинок» у Празі пройшла виставка робіт сучасних українських художників і скульпторів «Генезис». Цікавим досвідом стало проведення виставки робіт українських екслібристів з різних регіонів України в співпраці з Чеською асоціацією екслібристів.

Посольство також активно співпрацює з українськими художниками, які проживають у Празі. Мова йде не лише про проведення виставок, а й про підготовку різдвяної листівки, яку посольство щороку надсилає більш ніж тисячі адресатів. Велике бієнале українського класичного мистецтва, однак, ще чекає на своє проведення в Празі в майбутньому.

Виставки документальних фотографій

На відміну від художніх виставок, проведення яких вимагає значних людських і фінансових ресурсів, проведення фотовиставок – доволі поширений формат роботи дипломатичних установ в іміджевій політиці. Виставки фотографій проводяться як окремий захід, так і в рамках суспільно-політичних конференцій, показів фільмів тощо. Дієвим інструментом є, зокрема, вулична виставка фотографій, яка охоплює широкий спектр глядачів включно з тими, хто ніколи не цікавився Україною.

Серед найуспішніших таких проєктів можна назвати:

Проєкт «Переможці», реалізований у співпраці з телеканалом 1+1 та журналом VIVA!, що розповідає про історії українських ветеранів, які втратили частини тіла під час бойових дій на Сході, проте знайшли в собі силу для початку нового життя. Проєкт було представлено в міських бібліотеках Праги та Пльзня.

Виставка документальних фотографій «Невідома війна в центрі Європи» журналіста газети «Голос України» Олександра Клименка в приміщенні Парламенту Чехії.

Виставка фотографій «Євромайдан» Олексія Фурмана. Була представлена в Празі в холі Інституту міжнародних відносин Карлового університету та супроводжувалася лекцією Посла «Україна – 5 років після Майдану».

Виставка «Матері», на якій експонувалися фото матерів, сини яких загинули в російсько-українській війні. Виставку було представлено в холі кінотеатру в Празі під час показу фільму «Атлантида» Валентина Васяновича.

Окрім цього, Посольство щороку проводить 4–5 виставок у приміщенні дипломатичної установи або ж на вуличних стендах біля посольства. У експозиції було представлено роботи як українських, так і чеських фотографів, зокрема проєкт «Війна ще не скінчилася» Давіда Тешінського, «Точка нуль» Павела Насаділа, «Євромайдан» Еугена Кукли та ін.

Вуличні проєкти

Вуличні виставкові проєкти мають великий популяризаторський та освітній потенціал. Особливої актуальності набули експозиції просто неба через пандемію. Уперше таку виставку посольство реалізувало 2019 року. Тоді в одному з центральних парків експонувалися фотографії українських зірок в автентичних народних костюмах. Проєкт «Щирі» був тепло прийнятий чеською публікою і після цього ще двічі був представлений на інших майданчиках у Празі, а також в аеропорту в Пардубіце, в музеї в місті Хрудім.

До 30-річчя незалежності України посольство в співпраці з агентством Укрінформ підготувало та провело в центрі Праги виставку «Україна – 30 років свободи», продемонструвавши шлях України від проголошення незалежності в 1991 році через становлення власної держави, революції, війну, відкриття архівів КДБ та дослідження зло-

Анонс відкриття виставки «Давні культури нової батьківщини. Долі Вікентія Хвойки та Івана Борковського» на Градчанській площі в Празі. 2021 р.

чинів тоталітарних режимів аж до виокремлення свого місця на мапі демократичної Європи.

У листопаді 2021 року розпочався ще один вуличний проєкт – виставка «Давні культури нової батьківщини. Життєвий шлях основоположників чеської та української археології Івана Борковського та Вікентія Хвойки», присвячена уродженцю Чехії В. Хвойці, який відкрив трипільську археологічну культуру в Україні, та уродженцю України І. Борковському, відкривачеві найстаршої празької керамічної культури. Виставку було відкрито перед середньовічною фортецею Празький Град, на території якого пропрацював більшість свого життя І. Борковський.

Етнографічна дипломатія

До головних заходів української громади в Чехії, який своїм масштабом виходить далеко за межі емігрантської спільноти, належить «Парад вишиванок», що проводиться щороку у вересні. Кожної третьої суботи травня сотні українців у вишиванках довгою колоною ідуть центром Праги, співаючи українські пісні. На це захопливе дійство

збираються подивитися як туристи, так і місцеві жителі. Дякуючи цьому та іншим заходам, вишиванка стала однією із найсильніших асоціативних ліній з Україною. На знак підтримки України вишиванки надягають чеські парламентарі та муніципальні політики, діячі культури, спортсмени.

Одним із найбільших проєктів представлення народної культури українців у Чехії стала ініційована посольством виставка в празькому Музеї етнографії. Чеський етнограф-аматор Франтішек Ржегорж переїхав з батьками на територію Західної України в середині XIX ст. Захопившись народною культурою, він збирав та передавав до Національного музею в Празі зразки українського народного вбрання, інструментів, домашнього начиння. З великих предметів, як-от хата чи віз, робив точні копії. Пізніше також захопився фотографією і залишив цінні знімки з життя українських селян. Аж до 2019 року цей етнографічний скарб України ніколи не діставали з глибоких музейних фондів. Виставка «Давня Україна Франтішека Ржегоржа», що демонструвалася півроку в Музеї етнографії, відновила пам'ять про чеського етнографа та відкрила чеському глядачеві українську народну культуру.

Підтримка україністики та популяризація української мови

Перекладачів прийнято називати «культурними амбасадорами» тих країн, з мов яких вони перекладають. У Чехії діють три головні наукові центри підготовки науковців-україністів та перекладачів з української мови: Карлів університет у Празі, Університет імені Фр. Палацького в Оломоуці та Масариків університет у Брно. Окрім цього, з 1991 року діє фахове об'єднання «Чеська асоціація україністів». У співпраці з університетами та асоціацією, з 2017 року проводиться Перекладацький конкурс з української на чеську мову для перекладачів-початківців, які ще не мають жодного опублікованого перекладу. Мета конкурсу – стимулювати інтерес до вивчення української мови та розширювати коло перекладачів з української мови в Чехії. Переклади переможців щороку публікуються в літературних журналах.

До появи програми підтримки перекладів з української мови Українського інституту книги, посольство також фінансово долучалося до видання окремих книг; зокрема, було підтримано видання збірки «Звірослав» Тані Мальярчук, поетичної антології «Голоси двох поетів. Антологія віршів Юрія Дарагана та Олекси Стефановича», роману «Міс-

то» Валер'яна Підмогильного та ін. З ініціативи посольства також було відкрито «українську полицю» в Міській бібліотеці в Празі, яка щороку поповнюється новими книгами для дітей та дорослих.

Боротьба за історичну пам'ять

Під впливом комуністичної, а згодом російської пропаганди, в Чехії сформувалися негативні стереотипні уявлення про певні епізоди з історії України. Серед найпоширеніших міфів можна назвати, наприклад, що Україна – це штучне формування Йосипа Сталіна, або невідтверджені фактами історії про знищення чеських поселень на Волині військовими підрозділами УПА, про козаків як російське військо тощо. Для протидії цим негативним наративам посольство проводить масштабну просвітницьку роботу в історичному напрямку. Одним із пріоритетів є визнання Парламентом Чехії Голодомору 1932–1933 років геноцидом проти українського народу. З цієї метою відбулося кілька наукових конференцій, остання з них – безпосередньо в залі засідань Сенату Парламенту Чехії. Було видано чеською мовою інформаційну брошуру про Голодомор-геноцид 1932–1933 рр., щорічно проводяться інформаційні виставки та жалобні заходи.

Урочисте відкриття пішохідного мосту імені Василя Макуха в Празі. 2018 р.

Важливим моментом стало присвоєння імені українського дисидента Василя Макуха, який вчинив акт самоспалення на Хрещатику 1968 року, одному з пішохідних мостів у Празі. За свідченнями деяких очевидців, палаючи, В. Макух викрикував гасла на протест проти русифікації України та вторгнення військ країн Варшавського договору до Чехословаччини. Щороку біля меморіальної таблиці В. Макуху проводяться пам'ятні заходи за участі чеських політиків та державних діячів.

Щороку посольство запрошує чеських колег та друзів України на вшанування пам'яті жертв депортації кримських татар у 1944 році. У ці дні проводяться покази тематичних фільмів, виставки.

Посольством також було підготовлено чеськомовний варіант виставки УНП «Українська революція 1917–1921», яку було представлено в університетах в Празі та Оломоуці.

Одним із цікавих способів, як говорити з іноземною аудиторією про нещодавню історію України, стало застосування сучасних технологій. До 5-ї річниці Революції гідності в Празі відбулася презентація проєкту віртуальної реальності *Maidan. Aftermath*, коли присутні мали змогу надягти VR-окуляри та перенестися з Праги на Майдан Незалежності в Києві та поспілкуватися з безпосередніми учасниками тих подій на місцях розстрілів протестувальників.

Українці в Чехії

При розробці стратегії публічної дипломатії за кордоном слід також враховувати, що значною мірою імідж країни формують громадяни України, які проживають на території іншої держави. Особливо актуальним це питання залишається для країн, де перебуває найбільше трудових мігрантів: Португалія, Італія, Польща і не в останню чергу Чехія.

Посольство поставило собі за мету спробувати змінити стереотипні уявлення про українців у Чехії як не надто культурних і розумних різноробочих на будівництві чи прибиранні. З цією метою було підготовлено і видано публікацію «Поміж вас. Українці, якими ви їх не знаєте», у якій було представлено 30 вихідців з України, які побудували в Чехії успішну кар'єру в бізнесі, науці, медицині, спорті чи культурі. Презентації книги пройшли в багатьох містах, примірники було надіслано всім міським і обласним бібліотекам, політикам та мерам міст.

Успішним проектом стала підготовка відеопутівника «Українськими місцями в Празі», який знайомить з головними точками на мапі міста, де в різні часи зупинялися чи жили видатні українці.

Окрім цього, посольство активно підтримує ініціативні проекти місцевих українців, наприклад майстер-класи з народної творчості або презентації української кухні на фуд-фестивалях, а також залучає їх до проведення власних заходів. Наприклад, на одному з дипломатичних прийняттах з нагоди Дня незалежності України відбулося представлення модної колекції в українському стилі від дизайнерки Наталі Руден – киянки, у виробі якої одягається весь празький бомонд.

Музична дипломатія

Популярне чеське прислів'я говорить: «Що не чех – то музикант». У Чехії проводиться велика кількість міжнародних музичних фестивалів, у тому числі «Празька весна» – фестиваль класичної та оркестрової музики, а також Colours of Ostrava – фестиваль сучасної різножанрової музики. Потрапити до програми обох заходів – престижно для музиканта, однак для цього спершу необхідно пройти пильний відбір; і українським виконавцям це вдається.

Дякуючи чисельній та активній українській громаді, в Чехії не бракує українських музичних концертів за участі як місцевих самодіяльних колективів, так і запрошених зірок з України. Неодноразово з концертами до Чехії приїздили також українські бандуристи.

Посольство у своїй роботі орієнтується на організацію концертів класичної музики, оскільки заходи такого рівня не під силу українській громаді. Так, концерт класичної музики «Україна – Чехії» було присвячено 100-річчю української дипломатичної служби та 25-річчю встановлення дипломатичних відносин між Україною та Чеською Республікою. З програмою, складеною з творів українських, чеських та європейських композиторів, перед гостями заходу виступили Академічний симфонічний оркестр Львівської філармонії під керівництвом Володимира Сивоhipа, солістка Львівської філармонії Наталія Дитюк, українські солісти провідних театрів Чехії Олександр Бенъ та Євген Шокало. Концерт струнного камерного оркестру з Києва «Артехата» під керівництвом Мирослави Которович відбувся у Віфлеємській каплиці в Празі з нагоди 100-річчя від заснування Чехословаччини та 100-річчя від прийняття Четвертого універсалу УНР.

Правозахисні заходи

В умовах російської агресії, коли Україна налічує понад 100 політичних в'язнів на території окупованого Криму та в Росії, а також майже 300 незаконно ув'язнених українців на окупованих територіях Донецької і Луганської областей, правозахисні заходи стають невід'ємною частиною дипломатії. Окрім щорічних «Кримських днів» у рамках конференції Fórum 2000, мова про які йшла вище, посольство реалізувало ряд показів фільмів на підтримку Олега Сенцова в різних містах – Празі, Пльзні, Карлових Варах. Фільм «Олег Сенцов проти російської держави» транслювався навіть на чеському суспільному телебаченні. На підтримку українського режисера висловлювалися чеські політики, режисери, діячі культури. Його портрети були майже на всіх культурних подіях установи – від арешту і аж до звільнення. 2019 року О. Сенцов уже особисто взяв участь у фестивалі правозахисних фільмів «Один світ». Дві його книги було перекладено і видано чеською мовою.

Проводилися акції на підтримку інших політв'язнів. У приміщенні посольства проходили виставки малюнків Романа Сущенка, надісланих з ув'язнення, та фотографій дітей політичних в'язнів з Криму. Відбувся показ документального фільму про Володимира Балуха. На запрошення посольства в театрі «НОД» пройшла празька прем'єра вистави режисерки Галини Джикаєвої про тортури в Криму. На замовлення чеського телеканалу режисер Ярослав Кратохвіл зняв документальний фільм «(Пів)острів Крим» про кримських політв'язнів, презентацію якого також проводило посольство.

Надзвичайно важливою була ініціатива чеських активістів, до якої згодом долучилися і празькі українці, під назвою «Празький Майдан». Протестну акцію на підтримку окупованого Криму започаткували опозиційні до чеського президента М. Земана активісти у 2015 році. Через кілька місяців акція зі стихійної переросла в систематичну – щонеділі на центральній площі Праги з'являвся намет Празького Майдану, обвішаний плакатами про російську агресію на сході України, портретами політичних в'язнів тощо. Активісти збирали фінансову допомогу для Військового госпіталю в Харкові, а також проводили роз'яснювальну роботу про російську агресію проти України. Робота Празького Майдану тривала п'ять років і припинилася у зв'язку з пандемією.

Експертна дипломатія

Важливим напрямком роботи Посольства є експертна дипломатія, тобто співпраця з провідними фахівцями з різних галузей. 2020 року в Празі, за участі міністрів закордонних справ України та Чехії, відбулося перше інавгураційне засідання Українсько-чеського експертного форуму за участі представників громадських організацій обох країн. Учасники форуму виділили для себе такі основні напрямки співпраці: питання євроатлантичної інтеграції та проведення реформ, які наближають Україну до членства в ЄС та НАТО; досвід Чехії у питаннях суспільної, економічної та політичної трансформації; боротьба з російською пропагандою, фейковими новинами, підтримка незалежних ЗМІ; ситуація на окупованих територіях, гуманітарна допомога; співпраця в історичних справах та питаннях, пов'язаних з декомунізацією. Друге засідання форуму відбулося наступного року в Києві. Сподіваємося, що вже скоро зможемо презентувати практичні результати роботи експертів за обраними напрямками.

Для забезпечення іміджевої політики держави, в Бібліотеці Вацлава Гавела в Празі посольство провело низку зустрічей з українськими політиками, журналістами та істориками, серед яких Рефат Чубаров, Олександр Зінченко, Сергій Жадан, Мустафа Джемільєв. З лекціями до Праги було запрошено Віталія Портнікова⁷, Сергія Плохія⁸, Володимира Бірчака, Оксану Забужко та багатьох інших. Окрім цього, посольство організувало зустрічі з чеськими експертами, які цікавляться Україною; зокрема з експертом з кібер-безпеки Томашем Флідром, істориком Давідом Свободою, волонтером Міхалом Кислицьким, фотографом Мартіном Вагнером та ін.

Реклама туристичного потенціалу України

(презентація журналу «Україна туристична» та проекту Ukrainer)

Найбільш вдача галузь для просування України – це туризм. Деякі туристичні напрямки, як-от Чорнобиль, Львів чи гори Карпати, майже не потребують додаткової реклами в Чехії – ці місця і без цього користуються популярністю. Щоб відкрити чеським туристам також інші цікаві маршрути, посольство долучилося до видання спеціального журналу чеською мовою про туристичні місця в Україні. Доволі велику аудиторію шанувальників має в Чехії волонтерський проект Ukrainer, створення чеської версії якого було частково профінансовано Українським інститутом.

⁷ URL: <https://czechia.mfa.gov.ua/news/71785-vitalij-portnikov-u-prazi>.

⁸ URL: <https://czechia.mfa.gov.ua/cs/news/68132-konferencija-ukrajinstiv-u-prazi>.

Спецпроект у ЗМІ «Україна – інша історія»

У рамках Чесько-українського експертного форуму народилася ідея проекту «Україна – інша історія». На сторінках видання Fórum 24 упродовж 2020–2021 років публікувалися переклади статей українських істориків, які стосувалися спільного чесько-українського минулого та моментів в історії України, які були викривлені комуністичною або російською пропагандою. У рамках проекту було опубліковано 11 статей, які прочитало майже 100 тисяч осіб.

Загалом іміджева робота Посольства України в Чехії охоплює доволі різні сфери суспільного та культурного життя. Лишається сподіватися, що докладені зусилля принесуть у довгостроковій перспективі бажані результати.

Запитання для самоконтролю:

- Яке значення для формування уявлення чехів про українців мали виступи Української республіканської капели в містах Чехословаччини?
- Чи можна назвати упорядкування українських поховань на території Чехії публічною дипломатією?
- Яка основна умова участі української сторони в міжнародних культурних заходах?
- Назвіть основні напрями роботи Посольства України в Чехії у сфері культурної дипломатії.
- Охарактеризуйте виставкові проекти Посольства України в Чехії як інструмент публічної дипломатії.

Анна Тертична –
кандидатка історичних наук,
в. о. начальника відділу Бал-
кан МЗС України, членкиня
Наукового товариства історії
дипломатії та міжнародних
відносин

Анна Тертична

Тяглість дипломатичних традицій: інформаційний компонент формування іміджу України в Болгарії

До дієвих інструментів формування іміджу України за кордоном належить інформаційно-роз'яснювальна робота. Унікальний досвід тяглості традицій в цій сфері, започаткованих за доби визвольних змагань українського народу в 1917–1921 рр. першим українським диппредставництвом в Царстві Болгарія, демонструє діяльність Посольства України в Республіці Болгарія. Формування позитивного іміджу в інформаційному просторі Болгарії, з одночасним використанням інших інструментів публічної та культурної дипломатії, Посольство здійснює у відповідності до сучасних реалій та викликів.

Історичні витоки

Посилення пропагандистської діяльності дипломатичних представництв як засобу ствердження української ідеї декларувала Нарада послів і голів дипломатичних місій, що відбулася у Відні у червні 1919 р.¹ На виконання рішень наради Посольство УНР розпочало в Софії інформаційну діяльність з метою ознайомлення болгар з українською історією і культурою через правдиве висвітлення найважливіших сторінок української історії, полі-

тичного становища УНР та взаємовідносин з Росією, а також актуальних проблем буття українців як самостійної нації. Задля стимулювання інтересу до української справи дипмісія в Царстві Болгарія розробила спеціальну програму поширення друкованої інформації та налагодження зв'язків з представниками болгарської культури, освіти і науки, проєкт якої було надіслано на затвердження уряду УНР.

Найбільш активним на інформаційному напрямі був урядовець посольства УНР Д. Шелудько. Він підготував низку матеріалів про «українське питання» у болгарських періодичних виданнях, зокрема «Мир чрез съюзяване», «Славянски Глас», «Съвременна Мисль» та «Читалещен преглед», які знайомили читачів з розвитком ідеї самостійності та суверенності України, при цьому були цікавими і доступними для розуміння іноземною аудиторією. Керуючись необхідністю відокремлення у свідомості болгар України від Росії, дипломати УНР вдалися до ідеї видання власного часопису як способу ширшої комунікації з болгарським суспільством. Ідею та концепцію створення такого журналу приписують послу О. Шульгину, мандат якого в Софії тривав лише кілька місяців.

Перший випуск видання «Украинско слово» побачив світ, імовірно, у липні 1919 р. Часопис висвітлював ключові віхи української історії, взаємовідносини УНР з Росією, а також актуальні проблеми буття українців як самостійної нації. Українські дипломати, розуміючи прихильність болгар до слов'янофільства та зважаючи на цільову аудиторію і способи «боротьби за симпатії і прихильність», добирали зміст та формулювали заголовки публікацій, аби підкреслити слов'янську спорідненість українського і болгарського народів.

З метою культурної репрезентації України в «Украинско слово» друкувалися твори Олександра Олеся, Івана Франка, Михайла Коцюбинського; інформація про життя українців в Європі – виступи Української республіканської капели О. Кошиця у Парижі та у Лондоні у 1919 р., вихід 10 січня 1920 р. в Парижі у світ нового українсько-французького вісника, презентація 22 листопада 1919 р. у Римі реферату з історії українського мистецтва, відкриття в італійській столиці вечірніх

Дмитро Шелудько

¹ Див.: Матяш Ірина. «Основною орієнтацією ... мусить бути орієнтація українська» (Протоколи віденської серпневої Наради послів і голів дипломатичних місій 1920 р. Джерело з історії української дипломатії). *Україна дипломатична : наук. щорічник*. Київ, 2005. Вип. 6. С. 102–144.

курсів української мови та ін. Рекламувалася софійське книговидавництво «Слово», яке поширювало збірники вибраних українських пісень та працю С. Єфремова «Українська література» у перекладі Д. Шишманова. Примірники видання надсилалися до впливових на той час болгарських громадських та культурних діячів за рекомендаціями Д. Шишманова, онука М. Драгоманова.

Згодом, за порадою представників болгарської інтелігенції – симпатиків України – видання було переформатовано та урізноманітнено за рахунок залучення матеріалів місцевих поетів, письменників та журналістів, що сприяли втіленню ідеї створення нового, вже періодичного журналу. Журнал отримав назву «Українсько-български преглед» і вперше вийшов болгарською мовою 15 жовтня 1919 р. одночасно з останнім числом «Українсько слово».

«Українсько-български преглед» був орієнтованим на дві категорії читачів: інтелектуальну аристократію з «академічними вимогами» та читачів «живого й вразливого темпераменту», які надають перевагу актуальній політичній інформації.

В умовах недостатньої уваги болгарських ЗМІ до українського питання було збільшено обсяг новинного блоку, включалися огляди останніх подій в Україні та повідомлення зарубіжної преси про Україну.

У прагненні розширити читачську аудиторію упорядники використовували прагматичні аргументи для доброзичливого сприйняття УНР. Зокрема, наголошувалося на тому, що, «якщо не враховувати вузьку берегову лінію коло гирла Дунаю, яка належить Румунії», Україна є найбільш близьким сусідом Болгарії, а розвиток відносин політично і економічно пов'язаних сусідів кваліфікують «як громадянський борг для політиків та суспільств». Знайшла своє місце в інформаційно-пропагандистській роботі і проблематика національних меншин в Україні. Зважаючи на чинник проживання болгарських колоній на Одещині та увагу болгарської влади до них, упорядники розмістили матеріал про

відновлення дії закону УНР про персональну національну автономію. Редакція часопису стверджувала, що лише в самостійній Україні може встановитися справжній демократичний режим, оскільки ні денікінська «єдина и неделимая Россия», ні більшовицька радянська республіка не принесуть порядку, а лише посилять жахіття чорної реакції. В такий спосіб українські дипломати намагалися переконати, що лише за умови існування незалежної України етнічні болгари матимуть необхідні гарантії збереження своєї самоідентичності. Відповідно, болгарський політикум був обізнаним із чинником компактного проживання болгарських колоній на Одещині, який мав свій вплив на визнання Царством Болгарія незалежності УНР.

Загалом, матеріали журналу створювали у читачів уяву про українців, як народ з багатою літературою і фольклором. Важливими були роз'яснення термінів «Русь», «Малоросія» (Малая Русь) і «Україна» та природного зв'язку України з Давньоруською державою з центром у Києві. Тогочасним ключовим брендом молоді української держави у контексті представлення українсько-болгарських зв'язків було твердження, не позбавлене своєї актуальності і сьогодні: «Київ – провідник християнства і слов'янської писемності й освіти для східних слов'ян». Матеріали для часопису, окрім українських дипломатів, готували відомі болгарські літератори Д. Страшимиров, С. Чилингиров, Хр. Цанков-Дерижан, професори Ст. Младенов та І. Шишманов, молоді письменники Д. Шишманов і Н. Балабанов. Це сприяло підвищенню авторитетності видання серед болгарських читачів.

Проведення інформаційно-культурної роботи потребувало фінансового забезпечення, якого катастрофічно бракувало і яке зрештою спричинило припинення видань. Після закриття дипломатичної місії УНР, колишнього радника посольства В. Драгомирецького у 1921 р. було призначено дипломатичним агентом. Він продовжував інформаційно-пропагандистську роботу в Болгарії до 1925 р., за що неодноразово наражався на критику і дискредитацію з боку русофільського чинника в болгарській пресі. Згодом роль інформування про українську ідею перебрали на себе представники УНР в Царстві Болгарія та лідери українських емігрантських організацій, які діяли в цій країні до їх повної ліквідації після радянської окупації Болгарії у 1944 р.

Продовження традицій з відновленням незалежності України

Після відновлення українсько-болгарських дипломатичних відносин на початку 1990-х рр., продовжуючи практику першої дипломатичної установи УНР, у січні 1994 р. Посольство України в Болгарії розпочало видавати щомісячний Інформаційний бюлетень «Україна» болгарською мовою з метою популяризації молодшої держави. Перші випуски бюлетеня мали 4 сторінки, з часом обсяг зріс до 12 сторінок, тираж видання налічував 1000 примірників, які надсилалися до Адміністрації Президента Болгарії, Народних Зборів, Уряду, МЗС, Національної бібліотеки ім. Свв. Кирила і Мефодія, університетських та регіональних бібліотек, освітніх установ, впливових друзів України в політичних, ділових, наукових та культурних колах Болгарії. Бюлетень поширювався також за передплатним абонементом серед постійних читачів.

За змістовне наповнення бюлетеня відповідав перший секретар з питань культури В. Москаленко, який працював у Посольстві України в Болгарії з 1993-го по 1998 р. і взаємодіяв з активістом української громади, журналістом В. Жуківським. Публікації бюлетеня відображали новини з України того часу, розвиток політичних процесів та демократичних перетворень в молодій державі, хід економічних перетворень; висвітлювали найважливіші віхи історії українсько-болгарських взаємин.

У випусках бюлетеня повідомлялося про поточну діяльність посольства України та спроби започаткувати системний міжкультурний обмін. Зокрема, про перший брифінг з нагоди Дня незалежності у серпні 1993 р.; про зустрічі посла з болгарськими митцями: поетом Л. Левчевим, письменником Д. Фучеджієвим, філософом П. Бичваровим, славістом І. Коневим, композитором П. Джуровим; співпрацю дипломатів з товариством «Україна – Болгарія», яке діяло в рамках фундації «Слов'яни»; організацію зустрічей і літературних вечорів за участі болгарських інтелектуалів з нагоди 180-річчя від дня народження Т. Шевченка; перегово-

ри з Союзом болгарських перекладачів про переклади творів українських авторів; сприяння процесу викладання української мови, історії та етнографії у Софійському університеті ім. Св. Климента Охридського та Південно-Західному університеті ім. Неофіта Рильського у м. Благоевград. На тому етапі важливо було вийти за межі протокольного спілкування, поширити інформацію про Україну в болгарському суспільстві.

У подальших випусках, поруч із публікаціями про процес зміцнення української державності, про економіку України, потенціал окремих регіонів, читачів знайомили з мистецтвом, літературою, історією українського народу. Протягом усього періоду виходили статті про Київських князів Володимира Великого та Ярослава Мудрого, «будівничого Української держави» Б. Хмельницького, духовний зв'язок між Болгарією та Україною, Хрещення Київської Русі, а також про діяльність Центральної Ради, першого президента УНР М. Грушевського, про гетьманів – борців за українську незалежність, звичаї й традиції війська козацького, Козацьку республіку як символ свободолюбства, про Києво-Печерську Лавру в Києві як пам'ятку світової культури під захистом ЮНЕСКО та ін.

Окрему групу повідомлень становлять матеріали про проведення Днів України в Болгарії у грудні 1995 та травні 1997 рр., Днів української книги в Національній бібліотеці ім. Свв. Кирила і Мефодія у жовтні 1995 р., проведення виставки робіт українського скульптора М. Парашука в приміщенні Союзу болгарських архітекторів у жовтні 1995 р., розширення контактів між Національною академією наук України та Болгарською академією наук, заснування в Болгарії громадських організацій дружби з Україною та ін.

Саме на сторінках Інформаційного бюлетеня «Україна» у 1995 р. вперше було опубліковано інформацію про діяльність першого Посольства УНР в Софії у 1918–1920 рр., підготовлену на підставі документів з Державного архіву Болгарії, які в радянський період були засекреченими.

За чотирирічний період свого існування видання української дипмісії перетворилося з формату «інформаційної листівки» на якісний поліграфічний продукт з цікавим змістовним наповненням і не залишилося непоміченим у середовищі болгарських політиків, інтелектуалів, провідних журналістів того часу. Високо оцінив таку форму публічної комунікації української дипломатичної місії президент Болгарії Ж. Желев, який погодився опублікувати свої звернення до читачів часопису у серпні та грудні 1994 р. Глава тогочасний болгарської держави відзна-

чив давню історію дружніх відносин між українським і болгарським народами та наголосив, що його країна одна серед перших визнала незалежність України. Позитивні оцінки українсько-болгарської співпраці містили також інтерв'ю голів Народних зборів Болгарії А. Сендова у серпні 1995 та серпні 1996 рр., Й. Соколова у серпні 1997 р., міністра освіти й науки Болгарії І. Димитрова у серпні 1996 р.

Ефективним журналістським прийомом впливу на громадську думку в Болгарії стала публікація на шпальтах бюлетеня коментарів політиків, науковців, журналістів провідних болгарських засобів масової інформації того часу – телебачення, радіо, друкованих видань, зокрема віце-прем'єр-міністра В. Карабашева, депутатів Ф. Бокова, І. Костова (майбутнього прем'єр-міністра в 1997–2001 рр.), І. Палчева, Д. Йончева, А. Панова, С. Продева, Н. Слатинського, І. Пушкарова, З. Захарієва, Е. Константинової, В. Вилканова.

Попри різне структурування та змістовне наповнення, більшість випусків Інформаційного бюлетеня містили такі тематичні блоки: «Загальна інформація про Українську державу», «Історія України», «Історія українсько-болгарських культурних взаємин», «Сучасні українсько-болгарські політичні відносини», «Культура українського народу», «Економічний потенціал України», а також «Актуальні новини з України». Останній випуск бюлетеня вийшов у світ у серпні 1998 р. до Дня Незалежності України, в якому містилося інтерв'ю новоприбулого Посла України В. Похвальського.

Назагал, через публікації Інформаційного бюлетеня «Україна» українські дипломати як упорядники намагалися донести до болгарської аудиторії такі ключові групи інформаційних меседжів: «Україна як молода демократична держава утверджується на міжнародній арені»; «відносини між Україною та Болгарією є традиційно дружніми і активно розвиваються»; «розширення договірно-правової бази українсько-болгарських свідчить про активний розвиток співробітництва»; «Україна має давні традиції державотворення від періоду Київської Русі, Козацької держави та існування Української Народної Республіки»; «український народ має тисячолітню історію і має багату культуру»; «українсько-болгарські культурні зв'язки мають давні традиції»; «постаті проф. М. Драгоманова та проф. М. Паращука в Болгарії мають визначну роль для наукових і культурних українсько-болгарських зв'язків»; «Українська держава проводить збалансовану політику щодо національних меншин» та ін.

Як і дипломати УНР в Царстві Болгарія свого часу, упорядники Інформаційного бюлетеня усередині 1990-х рр. висвітлювали питання проживання болгарської національної меншини в Україні – найстарішої та найбільшої болгарської діаспори. Публікувалися матеріали про ухвалення Верховною Радою України Закону про національні меншини, який презентувався в Болгарії як один з найбільш прогресивних Європі та такий, що створює болгарській національній меншині можливості для національно-культурного розвитку та відродження самобутності. З метою отримання більш докладної інформації, Посольство України в Софії налагодило співпрацю з новоствореною газетою болгарської меншини «Роден край» в м. Одеса (у той час виходила друком як додаток до «Голосу України»), матеріали якої передруковувалися на сторінках Інформаційного бюлетеня. Завдяки цьому, болгарські читачі могли отримати інформацію про такі важливі для українських етнічних болгар події: створення восьми національно-культурних товариств болгар у Запорізькій, Кіровоградській, Миколаївській, Одеській областях, на території АР Крим та у м. Київ; заснування Асоціації болгарських товариств в Україні; запровадження викладання болгарської мови в Болградській гімназії; транслявання передач болгарською мовою на Одеському телебаченні; створення болгарських фольклорних колективів; відкриття фольклорно-етнографічного центру «Старовинна болгарська хата» в с. Делень Одеської області; виділення коштів із запорізького обласного бюджету на потреби болгарських культурних товариств; проведення форуму болгаристів та Дріновських читань у Харкові. Друкувалися також статті про історію переселення болгар на українські землі наприкінці XVIII ст., їх внесок у соціально-економічний розвиток південних регіонів України, а також очікування етнічних болгар проактивної політики Болгарії стосовно своєї діаспори за кордоном. Для посилення позитивного іміджу України в контексті теми бессарабських і таврійських болгар застосовувався прийом контрастування її актуальної політики стосовно відновлення прав на збереження національної самобутності у порівнянні з недружньою до національних меншин політикою СРСР, керівництво якого починаючи з 30-х років XX ст. демонтувало механізм збереження національної ідентичності – в тому числі етнічних болгар.

Ідея посольства України у Болгарії поширювати власний інформаційний бюлетень була позитивно оцінена МЗС України; інші диппредставництва за кордоном отримали доручення на щомісячній основі

готувати подібні добірки повідомлень про Україну та надсилати їх до офісів керівництва країн перебування та провідних мас-медіа.

Окрім власного друкованого видання, невід'ємною складовою розширення української інформаційної присутності в Болгарії стало просування, за сприяння української дипмісії, українського телевізійного продукту в болгарському телебаченні. Перші переговори про налагодження співпраці між Болгарським національним телебаченням та українською компанією «Рось» та трансляцію «Тижня українського художнього фільму в Болгарії» було проведено у травні 1994 р. Наступним кроком посилення присутності України в болгарському інформаційному просторі слід вважати підписання угоди про співробітництво між Українським національним телебаченням та Болгарським національним телебаченням у лютому 1996 р., а також налагодження співпраці між Державним інформаційним агентством України – ДІНАУ, і Болгарським телеграфним агентством – БТА, які уклали відповідну угоду у лютому 1998 р.

Якісного прориву на болгарський ринок телевізійних послуг вдалося досягти у січні 1999 р., коли українське телебачення «СТБ» стало доступним для телеглядачів Софії, які користувалися послугами софійських телеоператорів фірми «Елкостар» та «Евротур SAT TV». Згодом географію покриття було розширено на м. Варна, де місцеві телеоператори включили канал «СТБ» у пакетні послуги на некомерційній основі. Системну співпрацю між Національною телекомпанією України і Болгарським національним телебаченням було продовжено на нових засадах після підписання оновленої угоди у червні 2012 р.

З появою новітніх сучасних технологій та стрімким розвитком мережі Інтернет інформаційна діяльність Посольства України в Болгарії знайшла своє продовження в цифровому форматі. У 2000 р. було створено сторінку дипустанови в мережі Інтернет – www.ukramb.bol.bg, що в новий спосіб продовжила інформаційно-комунікативну функцію «Інформаційного бюлетеня».

Інтернет-сторінка посольства з'явилася завдяки зусиллям першого секретаря з питань науково-технічного співробітництва Н. Задорожнюк. На сайті діяли рубрики про державний устрій України, історію, природу, духовне життя українців, персональний склад колективу дипмісії, а також консульські послуги. Дизайн сторінки виконала провідна болгарська провайдерська компанія «VOL.BG». Цей цифровий інформаційний ресурс проіснував до 2011 р. і був відключений після пере-

ведення усіх українських дипмісій на єдину платформу www.mfa.gov.ua та створення власної сторінки посольства www.bulgaria.mfa.gov.ua. Починаючи з 2014 р., додатковим каналом донесення інформації про діяльність посольства, українсько-болгарські взаємини, інформування про важливі події в Україні стала його власна сторінка у соціальній мережі Facebook.

З початком російської агресії проти України у 2014 р. та формуванням окремого напрямку «Публічна дипломатія» в системі МЗС України помітною стала тенденція захисту державного суверенітету та територіальної цілісності інструментами публічної дипломатії: популяризації історії України, протидії інформаційній та гібридній війні, донесення правди про агресивну політику РФ, злочини комуністичного режиму СРСР тощо. Першими кроками на цьому напрямку стало проведення фотовиставки української фотокореспондентки М. Харді «Майдан» в Національній бібліотеці Свв. Кирила і Мефодія у Софії та у Художній галереї м. Русе восени 2014 р., а також виставки болгарських фотографів Т. Методієвої та С. Антонова «Один рік Євромайдану» у приміщенні Клубу фоторепортерів.

Популяризація 100-річчя встановлення українсько-болгарських дипломатичних відносин стала лейтмотивом більшості акцій публічної дипломатії України в Болгарії 2018 року. Відбулися присвячені цій події наукові конференції «100 років українсько-болгарських дипломатичних відносин: європейський контекст» за участі заступників міністра закордонних справ України і Болгарії В. Боднара та Ю. Штерка; «Україна і Болгарія в історії Європи», ініційована Науковим товариством історії дипломатії та міжнародних відносин. Проведені дискусії засвідчили значний інтерес з боку науковців БАН до спільного дослідження історії України та Болгарії на початку ХХ ст.

Важливий напрям діяльності посольства в сфері публічної дипломатії склало донесення історичної правди про Голодомор в Україні 1932–1933 рр. Новизною донесення істини про сталінські злочини проти українського народу, який чинив опір колективізації, було позначено вшанування 85-х роковин Голодомору у листопаді 2018 р. Після поминальної літургії за жертвами Голодомору на одній з центральних площ – «Света Неделя» – влаштували флешмоб «Запали свічку» та тематичні арт-інсталяції. Усі бажаючі могли скуштувати «суп виживання», яким українці намагалися врятуватися від голод-

ної смерті. Захід викликав резонанс у болгарській пресі та соціальних мережах. У грудні 2018 р. СУОБ «Мати Україна» спільно з Атлантичною Радою Болгарії провели дискусійний форум «Пам'ять про українців і болгар – жертв Голодомору, підготували виставку «Нас вбивали, бо ми українці» і брошуру болгарською мовою «Голодомор в Україні 1932–1933 рр. – комуністичний геноцид», продемонстрували документальний фільм «Прийшла осінь 1946» про сталінський геноцид щодо етнічних болгар на Одещині.

Загалом, Посольство України в Болгарії на початку своєї діяльності досить чітко визначило коло запитів болгарського суспільства на український культурний продукт та орієнтувалося у здійсненні публічної дипломатії на місцеві культурні практики й особливості сприйняття інформації про Україну. Впродовж 30 років українсько-болгарських дипломатичних відносин прослідковуються три етапи еволюції інформаційного напрямку в діяльності посольства. *Першим етапом* можна вважати перше десятиліття двосторонніх відносин, період переформування взаємовідносин між Україною та Болгарією та проведення інформаційно-

роз'яснювальної роботи, що здійснювалися у рамках реалізації успадкованої від СРСР концепції зовнішньополітичної діяльності, у формі розвитку культурно-гуманітарного співробітництва та формування позитивного іміджу. За відсутності інституційного досвіду вона знаходила своє втілення переважно завдяки ентузіазму українських дипломатів, які ініціювали видання Інформаційного бюлетеня дипустанови та сприяли контактам між провідними інформаційними агенціями і національним телебаченням обох країн. *Другим етапом* можна вважати перше десятиліття 2000-х рр., перехід до цифрових платформ посольства для популяризації України, а також заснування Культурно-інформаційного центру в Софії у складі диппредставництва у 2006 р. *Третій*, якісно новий етап розпочався 2014 р. з реформуванням МЗС України та запровадженням моделі публічної дипломатії як відповідь на нові

виклики, пов'язані із початком збройної агресії, інформаційної війни проти України та активізацією російської пропаганди, яка нав'язувала антиукраїнський наратив: заперечення української ідентичності, несприйняття українців як окремого народу, заперечення права існування України як незалежної держави тощо.

Відповіддю на такі виклики сьогодення, окрім традиційних форм співпраці українського диппредставництва із редакціями болгарських ЗМІ, теле- та радіопрограм, проведення брифінгів і прес-конференцій, стало впровадження експертної дипломатії. Відбулося налагодження співпраці між провідними аналітичними центрами двох країн, контактів між лідерами громадської думки України та Болгарії. Окрім цього було запроваджено інструмент інформаційних кампаній з актуальних тем боротьби українського народу за обстоювання державного суверенітету і територіальної цілісності, реагування на фейкові повідомлення та антиукраїнські інформаційні кампанії, інформаційне просування ініціативи деокупації АР Крим та ін.

До роботи на цьому напрямку активно долучалися і активісти української громади, які створили власні інформаційні ресурси, зокрема електронне двомовне видання «Украино-български вести» («Україна-прес») www.ukrpressbg.com, болгарськомовне видання «Україна днес» www.ukrainednes.bg, портал www.ukr.bg, які висвітлюють причини і наслідки російської збройної агресії проти України, а також найактуальніші події в Україні та новини про розвиток українсько-болгарської співпраці.

Питання для перевірки

- Які інструменти використовувало Посольство УНР в Софії для популяризації України?
- Як Посольство України в Болгарії сприяло популяризації України в болгарському інфопросторі у 1990-х рр.?
- Назвіть три етапи еволюції інформаційного напрямку в діяльності Посольства України в Софії.
- Як українська громада сприяла поширенню інформації про Україну в Болгарії?

Алла Атаманенко, Наталія Матвійчук

Публічна дипломатія закордонних українців як прояв дипломатії діаспор

Дипломатія діаспор: кілька теоретичних зауваг

Алла Атаманенко – докторка історичних наук, професорка, директорка Навчально-наукового інституту міжнародних відносин та національної безпеки Національного університету «Острозька академія», директорка Науково-дослідного центру «Інститут досліджень української діаспори імені професора Любомира Винара», членкиня Правління Наукового товариства історії дипломатії та міжнародних відносин

Наталія Матвійчук – кандидатка історичних наук, старша викладачка Навчально-наукового інституту міжнародних відносин та національної безпеки Національного університету «Острозька академія»

В сучасному світі роль суб'єктів дипломатії все частіше відіграють недержавні актори міжнародних відносин: неурядові організації, громадські, соціальні, релігійні рухи, лідери суспільної думки, транснаціональні корпорації, бізнес, аналітичні центри, освітні установи, молодь та ін. Діаспори також є представниками «м'якої сили» країни походження, що зумовило появу терміна «дипломатія діаспори», або «діаспорна (діаспоральна) дипломатія» («diaspora diplomacy»). Під терміном розуміють взаємодію представників діаспори з елітами країни походження для спільної діяльності, спрямованої на досягнення результату у сфері зовнішньої політики шляхом підтримки (економічної, інформаційної і т. д.) державою діаспори та здійснення діаспорою впливів на приймаючу країну.

Діаспори можуть здійснювати відповідний вплив і без взаємодії з політичними елітами батьківщини, на основі інституційної та/або індивідуальної взаємодії з громадськістю та окремими її представниками в країні призначення, а також за допомогою різних засобів впливати на громадськість тієї країни з метою захисту та реалізації інтересів країни походження, боротись за створення або відродження національних держав за умови відсутності або залежності території, з якої вони походять. Тому іс-

нує думка про необхідність відрізнити дипломатію «через діаспору» і дипломатію діаспори. Трапляються випадки, коли позиція діаспори та держави походження щодо певних зовнішньополітичних питань не співпадає, відтак кожен актор міжнародних відносин проводить власну зовнішню політику. Крім того, діаспора може не лише сприяти м'якій силі держави походження, а й скеровувати свою діяльність на боротьбу проти існуючого в країні режиму.

Успішність дипломатії діаспори залежить від багатьох чинників, серед яких її економічне та політичне значення в країні перебування, кількісні показники, ступінь організованості й інституціоналізованості та ін. На можливість діаспори здійснювати публічну дипломатію у співпраці з державою походження впливає також характер політичного режиму останньої (включаючи розуміння значення еміграції, закони про громадянство та організаційні можливості, зокрема консульська інфраструктура та фінансування)¹. Особливо важливе значення діаспори мають для невеликих країн через брак коштів, які країна може залучити на реалізацію своєї зовнішньої політики, організацію дипломатичних представництв тощо². Яскравим прикладом є діяльність ірландської, вірменської та ізраїльської діаспор в США, що позначається на зовнішній політиці США в двосторонніх відносинах з країнами походження.

Діаспора як явище

Існує багато визначень поняття «діаспора». Міжнародна організація міграції визначає діаспору як *мігрантів або нащадків мігрантів, чия особистість і почуття належності, як реальної, так і символічної, були сформовані через їх міграційний досвід та минуле. Вони підтримують зв'язки зі своїми батьківщинами та один з одним на основі спільного почуття історії, ідентичності або взаємного досвіду у приймаючій країні*³. Ця концепція не передбачає обов'язкового громадянства країни-реципієнта і охоплює усталені в світовій науці поняття експатріантів, трудових мігрантів, що перебувають за кордоном тимчасово, іноземців з

1 Köşer Akçapar Ş., Bayraktar Aksel D. Public Diplomacy through Diaspora Engagement. *Perceptions*. Winter 2017. Vol. XXII. No 4. P. 137.

2 Трофименко М. Діаспора як об'єкт та суб'єкт публічної дипломатії. *Історико-політичні проблеми сучасного світу: 36. Наукових статей*. Чернівці, 2019. С.93.

3 Glossary of Migration. IOM. Geneva, 2019. P. 49. URL: https://publications.iom.int/system/files/pdf/iml_34_glossary.pdf (10.10.2021).

громадянством країни перебування, з подвійним громадянством та мігрантів другого і третього поколінь⁴.

На думку відомого американського дослідника діаспор Р. Брубейкера діаспори характеризують три основні чинники: розсіяність; орієнтація на батьківщину; «обслуговування кордону», під чим розуміється збереження власної ідентичності, протидія процесам асиміляції⁵. Перший чинник визначає транснаціональний характер діаспори, а два інших – її залученість до діяльності з підтримки інтересів країни походження. Діаспори в сучасному світі будують власні мережеві форми розвитку і прояву колективної ідентичності, що створюють своєрідний «транснаціональний соціальний простір».

Діаспори розбудовують власну організаційну структуру. Окрім організацій на місцях, вони мають організаційні надбудови, які дозволяють координувати діяльність їх представників у різних країнах та взаємодіяти з державними органами країни походження. Крім взаємодії з державними структурами і громадськістю на національному рівні, такі транснаціональні суб'єкти можуть взаємодіяти з міжнародними організаціями в інтересах країни-донора. Таким чином, діаспори є транснаціональним та міжкультурним явищем, що дозволяє їм стати своєрідним інструментом налагодження міждержавної взаємодії, який пов'язаний із зусиллями держави-донора щодо залучення експатріантів до екстериторіального націотворення.

Механізми взаємодії з країною походження

Взаємодія між діаспорою та країною походження залежить від низки факторів і по-різному вибудовується у кожній країні. Дипломатія діаспор за умови наявної взаємодії направлена на допомогу країні походження, встановленню міцних зв'язків із керівництвом країни перебування. Залучення діаспори до ведення дипломатії дозволяє державі повною мірою реалізовувати «м'яку силу». Діаспора за правильної взаємодії може виконувати роль посередника між країною перебування та країною походження. Про вигоду такої діяльності свідчать спроби інституалізації такого виду дипломатії з боку окремих країн (Китай, Греція та ін.).

⁴ Міжнародна термінологія в сфері міграції. Українсько-англійський тлумачний словник. Київ, 2015. С. 9. URL: https://iom.org.ua/sites/default/files/iom_migration_glossary_color_block_press.pdf (10.10.2021).

⁵ Brubaker R. The 'diaspora' diaspora. *Ethnic and Racial Studies*. 2005, January. Vol. XXVIII. №. 1. P. 5–6.

Водночас, для залучення діаспор до виконання цілей зовнішньополітичних стратегій, держава має сприяти встановленню тісних контактів із представниками діаспори, надавати інформаційну та економічну підтримку. Важлива роль у цьому процесі належить зовнішньополітичним відомствам та іншим державним установам, що виконують дипломатичні функції. Чимало країн мають інституції, що забезпечують співпрацю з діаспорами, створюючи спеціальні установи чи відділи в складі державних установ. Відносини між державою походження та діаспорою залежать від становища держави у системі міжнародних відносин, внутрішніх потреб країни, законодавства.

Побудова чіткого механізму взаємодії з діаспорою дозволяє державі підтримувати зв'язки із експатріантами, залучати їх до здійснення публічної дипломатії. Частина держав світу сьогодні має офіційні стратегії співпраці з власними діаспорами⁶. Важливу роль відіграє добре налагоджена система комунікації між діаспорою та країною походження. Розвиток інформаційно-комунікативних мереж, використання соціальних мереж, ЗМІ тощо спрощують процес комунікації й зменшують фінансові потреби і затрати часу. Відтак країни активно використовують ці ресурси для налагодження інтерактивного спілкування з діаспорою. Крім цього, в державах існують різноманітні програми, що дозволяють знайомити діаспору, особливо молодь, з країною походження предків, що дозволяє створювати її позитивний образ у молодших поколінь; проводяться заходи з координації дій діаспори (конгреси, форуми, зустрічі); створюються державні та недержавні організації, що працюють у напрямі встановлення та розвитку взаємодії з діаспорою.

Напрями реалізації публічної дипломатії діаспор

Публічну дипломатію діаспори реалізують, застосовуючи різні форми та методи, пов'язані з промоцією культури та інтересів країни. Експатріанти є носіями інформації про культуру, традиції, цінності батьківщини й мають широкий спектр діяльності в сфері культурно-гуманітарної співпраці, організовуючи концерти, виступи, виставки, створюючи культурні інституції та медіа тощо.

Діаспори можуть бути причетними до покладення безпекових питань: зважаючи на становище на батьківщині, представники діаспори

⁶ Global Ireland. Ireland's Diaspora Strategy 2020-2025. URL: <https://www.dfa.ie/media/globalirish/Diaspora-Strategy-2020-English.pdf> (12.10.2021).

можуть застосовувати активніші дії «м'якого впливу»; яскравим прикладом є діяльність азербайджанської та вірменської діаспор, що всіма доступними засобами намагалися вплинути на розв'язання ситуації у Нагірному Карабаху (для вірменської сторони – провінції Арцах). Наведений приклад ілюструє також можливу консолідацію усіх наявних діаспор країни походження, якщо виникає загроза для батьківщини, і підтверджує певну унікальність публічної дипломатії діаспор, коли на перший план виходить її ідентичність. Відстоюванням інтересів України, зокрема в Туреччині, активно займаються також представники діаспор корінних народів Криму, зокрема кримськотатарської (киримли).

Публічна дипломатія української діаспори. Характеристика закордонного українства

Українська діаспора є однією із найчисельніших діаспор світу. За даними Міжнародної організації міграції за 2017 р. українська діаспора складала близько 5,9 млн осіб⁷. Поза Україною офіційно мешкають представники трудової міграції, чисельність яких є близько 2 млн, з яких у 2020 р. мали дозвіл на проживання в країнах ЄС 1,3 млн українців. Українська діаспора є неоднорідною, має різний рівень інтегрування в суспільство країни проживання, асиміляції та самоідентифікації, відмінну організаційну структуру, власну історію. Українці на території Канади, Бразилії, колишньої Югославії мешкають понад 130 років. В країнах Африки та Південно-Східної Азії історія перебування українців значно коротша. Українська діаспора складається з представників мігрантів та їх нащадків, автохтонів в країнах, що є сусідами України, трудової міграції. Від 1991 р. українців традиційно поділяють на західну та східну (що мешкає на території пострадянських країн) діаспори. В низці країн значну частину населення складають українські трудові мігранти. У країнах-сусідах України зі значною сучасною трудовою міграцією кількість трудових мігрантів може наближуватись до кількості громадян українського походження країни-реципієнта.

Світове українство, здійснюючи публічну дипломатію, часто виступало самостійним суб'єктом, не маючи підтримки держави. Такий стан речей сформувався історично, коли активні громадські, фінансові, культурні та ін. об'єднання українців у світі поширювали звання про

⁷ Ukraine: Migration Snapshot. URL: https://iom.org.ua/sites/default/files/migration_infosheet_a4.pdf (12.10.2021), дослідники говорять про 12–20 млн. осіб українського походження.

українську історію та культуру, формуючи позитивний імідж держави; лобіювали певні питання, що були важливими для країни/нації/етносу у певні часові проміжки.

Розбудова організаційної структури української діаспори відбувається протягом майже всього часу її діяльності. Початково організаційні зусилля були пов'язані з церквою, створенням допомогівих та кредитних організацій, заснуванням перших періодичних видань та шкіл; на сьогодні ж організаційна структура включає численні організації різного спрямування та організаційні надбудови. Від 1967 р. в сфері відстоювання інтересів української нації діє Світовий Конгрес Вільних Українців (СКВУ, сьогодні – СКУ).

За час існування СКУ багато зробив для інформування про Україну, проводив акції на підтримку правозахисного руху в СРСР, разом з організаціями-членами сприяв забезпеченню визнання державної незалежності України у 1991 р. Ключовими пріоритетами роботи СКУ на сучасному етапі є підтримка України задля європейських та євроатлантичних прагнень України та демократичних реформ, протидія російській агресії з метою відновлення територіальної цілісності України. З цієї мети СКУ співпрацює з урядами країн та міжнародними організаціями⁸.

Організаційна структура світового українства також включає регіональні та національні організації: Європейський конгрес українців, Український конгресовий комітет Америки, Конгрес українців Канади, Об'єднання українців Польщі, Союз українських організацій Болгарії «Мати-Україна», Об'єднання українських організацій в Німеччині та багато інших. Серед організацій українського закордоння можна виокремити політичні партії, організації загального характеру (умовно виконують функції об'єднання для розв'язання різних питань та спільної діяльності), жіночі (СФУЖО – Світова федерація українських жіночих організацій, українські жіночі організації США, Канади та інших країн), молодіжні (Пласт, СКУМО – Світовий конгрес українських молодіжних організацій, молодіжні «гілки» політичних партій, спортивні молодіжні організації та ін.), професійні (лікарські, бібліоте-

⁸ СКУ звернувся до Верховного Комісара ООН з прав людини щодо переслідувань етнічної української громади у Росії. URL: <https://www.ukrainianworldcongress.org/novini/sku-zvernuvsya-do-verhovnogo-komisara-onn-z-prav-lyudyny-shhodo-peresliduvan-etnichnoyi-ukrayinskoyi-gromady-u-rosiyi/?lang=uk>. (11.10.2021).

карські тощо), спортивні, освітні (українські школи), освітньо-наукові та наукові (університети, кафедри, наукові центри), культурні (музеї, бібліотеки, архіви, театри тощо), а також релігійні організації та церкву. Закордонні українці мають власну пресу, радіо, інтернет-видання; крім того, активно представлені у соцмережах.

Правова та інституційна основа взаємодії діаспори з Україною в сфері публічної дипломатії

Відносини України й діаспори регламентують «Конституція України», Закон України «Про закордонних українців» (назва за редакцією 2012 р.). Важливо, що Закон об'єднує всіх вихідців з України, незалежно від їх етнічного походження. Зокрема, в Указі Президента України «Про Національну концепцію співпраці із закордонними українцями» від 13 жовтня 2006 р. №875/2006 зазначено, що розвиток співпраці із закордонними українцями є одним із чинників зміцнення політичних, правових, економічних, гуманітарних та інших зв'язків України з державами громадянства, проживання закордонних українців, а також що співпраця із закордонними українцями є вагомим фактором утвердження позитивного міжнародного іміджу України, розвитку економічних, культурних та інших зв'язків з іноземними державами, забезпечення економічної, культурної та інформаційної присутності в геополітично важливих для України регіонах⁹. Для реалізації положень «Національної концепції співпраці із закордонними українцями» було розроблено державні програми співпраці із закордонними українцями на низку періодів.

Від початку російської гібридної агресії у 2014 р. питання співпраці із світовим українством набуло нової актуальності, що викликало збільшення наголосу на цих аспектах у прийнятій у 2018 р. Державній програмі співпраці із закордонними українцями. До того ж, гібридне протистояння призвело до активізації у 2015 р. інституалізації публічної, а згодом – культурної дипломатії. На іміджеві та інші проекти передбачалось фінансування. Зокрема, 22 березня 2017 р. Кабінет Міністрів України ухвалив Постанову № 165 «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для фінансової підтримки забезпечення міжнародного позитивного іміджу

⁹ Національна концепція співпраці із закордонними українцями. URL: https://ips.ligazakon.net/document/U875_06?an=57 (12.10.2021).

України, забезпечення діяльності Українського інституту та здійснення заходів щодо підтримки зв'язків з українцями, які проживають за межами України». Для регулювання сфери публічної дипломатії було прийнято документи, серед яких – Стратегія публічної дипломатії Міністерства закордонних справ України на 2021–2025 рр., затверджена у березні 2021 р. І хоча діаспорна дипломатія не згадується в Стратегії (суб'єктами публічної дипломатії в ній визначено, в першу чергу, апарат МЗС, закордонні дипломатичні установи та Український інститут), як недержавні суб'єкти публічної дипломатії організації та окремі представники закордонного українства можуть долучатись до реалізації стратегії за всіма напрямками, а співпраця з закордонними українцями вбачається як один із інструментів публічної дипломатії МЗС.

У п. 13 затвердженої в серпні 2021 р. Стратегії зовнішньополітичної діяльності України зазначено, що Україна дбає про збереження національної і культурної ідентичності та захист прав і законних інтересів українців за кордоном, сприяє задоволенню їхніх потреб, активно взаємодіє з ними для просування інтересів держави у світі. Спеціальний підрозділ Стратегії присвячений відносинам із закордонними українцями та зовнішній трудовій міграції, де у п. 232 зазначено пріоритети зовнішньополітичних цілей, що можуть реалізовуватись засобами публічної дипломатії світового українства. У першу чергу допомога діаспори потрібна для відновлення миру й територіальної цілісності України, протидії антиукраїнським кампаніям дезінформації, посилення політичного і санкційного тиску на державу-агресора; також для просування позитивного іміджу України серед світового співтовариства, розвитку економічної співпраці, залучення інвестицій і технологій та ін.¹⁰ Також в документі зроблено наголос на пріоритетності наряду здійснення у співпраці із закордонними українцями заходів щодо збереження об'єктів культурної спадщини України за кордоном та щодо визнання у світі Голодомору 1932–1933 років в Україні як геноциду Українського народу та увічнення пам'яті жертв Голодомору¹¹. Важливо є те, що передбачена адаптація національного законодавства й вироблення конкретних механізмів, спрямованих на утвердження національної ідентичності закордонних українців.

¹⁰ Стратегія зовнішньополітичної діяльності України. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/4482021-40017> (12.10.2021).

¹¹ Там само.

Виставка матеріалів Українського історичного товариства під час конвенції Американської історичної асоціації. Грудень 1990 р. О. Сидоренко, Дж. Мейс, Л. Винар

Головною інституцією, що реалізовує співпрацю зі світовим українством, є Міністерство закордонних справ України, в якому функціонує Управління закордонного українства та гуманітарного співробітництва. За окремі напрями співпраці також відповідають Міністерство освіти і науки України та Міністерство культури та інформаційної політики. В Україні функціонує Українська Всесвітня Координаційна Рада (УВКР), що об'єднала 382 організацій-членів і вищим органом якої є Всесвітній форум українців. Від серпня 1992 р. було проведено шість Форумів.

Активну роль у вивченні феномена української діаспори та розбудові контактів з організаціями та окремими представниками відіграють Інститут досліджень української діаспори імені професора Любомира Винара Національного університету «Острозька академія» та Міжнародний інститут освіти, культури та зв'язків з діаспорою Національного університету «Львівська політехніка». Поза науково-експертною складовою (наукові конференції, круглі столи, видання тощо), в діяльності інституцій наявна безпосередня взаємодія з представниками діаспори, її молоддю, залучення останніх до різноманітних інтерактивних проектів.

Важливе значення серед громадських організацій в Україні, які активно співпрацюють з українською діаспорою в сфері публічної та культурної дипломатії, з активним залученням українського студентства та представників МЗС, співробітників закордонних дипломатичних установ України, українських консульських установ, має Наукове товариство історії дипломатії та міжнародних відносин, яке протягом низки років організовує зустрічі, наукові конференції, флешмоби тощо. Серед заходів – Міжнародний онлайн-марафон «Культурна дипломатія в українсько-німецьких відносинах: тренди, постаті, інструментарій (до 30-ліття відновлення дипломатичних відносин), онлайн-марафон «Леся єднає світ» до ювілею Лесі Українки.

Учасники Ювілейної сесії, присвяченої століттю створення першого дипломатичного представництва УНР у Греції (Афіни, 2019)

Публічна дипломатія у діяльності світового українства

Форми діяльності світового українства з метою формування позитивного образу України в громадській думці країн-реципієнтів, ре-трансляції духовних цінностей українського суспільства та лобіювання українських інтересів у міжнародних організаціях є різноманітними. Спираючись на сформульовані в Стратегії публічної дипломатії МЗС стратегічні цілі та завдання, спробуємо проаналізувати діяльність української діаспори в сфері публічної дипломатії за головними, визначеними документом, напрямками.

Важливим напрямом є діяльність українців діаспори в сфері культурної дипломатії. Протягом багатьох років промоція української культури була одним із найважливіших напрямів діяльності українських громад, що включає організацію виставок, концертів, вистав, книжкових презентацій, кінопоказів, мистецьких інсталяцій, показів моди; публікації в пресі та інтернет-просторі, теле- та радіопередачі, присвячені історичному контексту та сучасному українському мистецтву та культурі, видатним митцям (включно із тими, чий життя та діяльність пов'язані з країною-реципієнтом), мистецьким досягненням тощо. До цього напрямку можна віднести й популяризацію українського фольклору, традиційної (народної) культури і мистецтва шляхом організації та проведення «Днів вишиванки», участь в міжетнічних полікультурних фестивалях різного рівня, відзначення традиційних українських свят. Діаспора є організатором кінопрем'єр та показів українського кіно, виступів театральних та фольклорних колективів. Українцями різних

хвиль еміграції створено низку інституцій, діяльність яких популяризує Україну на теренах інших держав. Ця діяльність продовжується і в наш час. В 2002 р. в Афінах розпочав роботу український культурний центр. Він діє під егідою громади українців Греції «Український журавлиний край».

Оголошення про майстер-класи з виготовлення ляльок-мотанок (Афіни, 2017)

Наталія Пасічник,
директорка Українського інституту у Швеції

До заснування центру долучилася Афінська греко-католицька церква Святої Трійці, організаційно сприяло Посольство України. З початком гібридної агресії Російської Федерації проти України, закордонними українцями в Болгарії у серпні 2017 р. за підтримки болгарського бізнесмена П. Ніколова було відкрито Український інформаційно-культурний центр у Варні.

Проявами музейної дипломатії можна назвати сучасну діяльність українських мистецьких музеїв в США (Чиказький музей українського сучасного мистецтва, Український музей (Нью-Йорк), Український музей-архів (Клівленд) та ін.), де розміщуються важливі мистецькі артефакти та відбуваються виставки сучасного українського мистецтва.

Представники західної діаспори запрошують і часто фінансують концерти українських співаків, рок-, фолк- та інших гуртів з України, виконавців класичних творів. На окрему увагу заслуговує діяльність Українського інституту в Швеції, на базі якого відбуваються концерти провідних українських виконавців, в т. ч. сучасної української класичної музики. Щомісяця відбуваються культурні події: концерт молодих талановитих виконавців в рамках Третього музичного фестивалю «Переосмислення Європи» (листопад 2019), фестиваль анімаційного фільму РЕКС (жовтень 2019), участь у Європейському дні мов (вересень 2019), лекція проф. Вольфа Московича (вересень 2019), Нордичний український кінофестиваль та ін. Інститут

є членом Європейської спілки культурних інституцій, не будучи державною організацією.

Українки Греції неодноразово організовували покази одягу, розробленого українськими модельєрами. Популяризації української літератури сприяють організовані закордонними українцями зустрічі з українськими письменниками, встановлені зусиллями діаспори (іноді об'єднаними зусиллями діаспори та держави) пам'ятники видатним українським культурним діячам, збереження місць пам'яті, утримування приміщень, які можуть стати місцем проведення різноманітних заходів, в т. ч. і в співпраці з українськими дипломатами.

Українські громадські організації за кордоном активно популяризують українську мову, організовуючи «Дні української мови», «Шевченківські дні». Українським інститутом в Швеції для шведської спільноти пропонується участь у літній школі з вивчення української мови (спільно з Національним університетом «Острозька академія»). На окрему увагу заслуговує діяльність українських шкіл закордоння, які, щоправда, часто потребують фінансової та методичної підтримки держави, але зберігають українську мову в діаспорному середовищі та часом залучають до її вивчення неукраїнців. Значну методичну допомогу щодо реалізації вивчення української мови як іноземної надає школам Канади та інших країн Канадський інститут українських студій. Останнім часом така робота є одним із проєктів МІОК.

Яскравим досягненням діаспори в сфері мовної політики держави перебування є оголошення української мови офіційною мовою муніципалітету Прудентополіс у штаті Парана в Бразилії в жовтні 2021 р. Принагідно зазначимо, що 2019 р. Прудентополіс став містом-побратимом Тернополя. В Румунії, завдяки діяльності представництва української спільноти, в Палаті депутатів Парламенту Румунії 4 липня 2018 р. було прийнято законопроект про оголошення 9 листопада Днем української мови.

Плакати про проведення благодійного показу мод в Афінах з роботами Оксани Полонєць та Марії Антоняк (травень 2018), організованого Клубом українок в Греції, НПО «Борисфен», за підтримки Melissa Network. Фото з Facebook-сторінки Клубу українок в Греції

В сфері економічної дипломатії, залученню інвестицій та розвитку інновацій в сфері управління, науки та техніки сприяє діяльність організації Global Ukraine, що складається з молодих українських експатріантів-інтелектуалів. Економічна дипломатія проявляється в діяльності бізнес-структур, заснованих представниками діаспори, які поширюють свою діяльність в Україні. Серед таких яскравим прикладом є корпорація «Міст», заснована в Канаді, яка крім того видає однойменну газету.

До експертної дипломатії на сучасному етапі причетні вчені українського походження, які працюють в університетах світу. Протягом XX – поч. XXI ст. і на сучасному етапі українські дослідники здійснювали публікації про історію та культуру України мовами країн перебування. Окремої уваги заслуговує діяльність українознавчих центрів при університетах Північної Америки (КІУС), Українського наукового інституту Гарвардського університету (УНІГУ), кафедр українознавства в університетах світу, частина яких також сьогодні потребує підтримки України, наукових організацій діаспори – Українського Історичного Товариства, Наукового товариства імені Шевченка, УВАН. Вчені українського походження є членами національних та міжнародних фахових асоціацій, в рамках діяльності яких здійснюється також поширення інформації про Україну. На сучасному етапі іншомовні наукові монографії, публікації дослідників українського походження на сторінках провідних міжнародних видань (С. Плохій, О. Мотиль, Т. Кузьо та ін.) можуть впливати на формування експертної думки щодо сучасних подій в Україні. Донесення власної позиції під час наукових форумів також сприяє впливу на експертне середовище.

Кулінарна дипломатія наявна в публічній дипломатії української діаспори. До її проявів можна віднести створення та функціонування ресторанів української кухні в країнах світу, організацію заходів із дегустацією страв української кухні, на яких присутні співгромадяни неукраїнського походження, функціонування магазинів з українськими продуктами харчування тощо.

В сфері науково-освітньої дипломатії діаспора долучається до організації студентських обмінів (прикладом можуть слугувати обмінні програми для студентів з України з Рочестерським університетом, організовані та фінансовані Українською Федеральною Кредитною Спілкою в Рочестері, грантові програми КІУС та УНІГУ для дослідників з України).

Цифрова дипломатія також наявна у діяльності організацій діаспори. Їх представники створюють інтернет-видання та інтернет-платформи, на

яких активно проводять промоцію України, створюючи її позитивний образ. Яскравим прикладом такої роботи є Інтернет-портал «Укр-Айна», який активно знайомить (в т. ч. і турецькою мовою) жителів Туреччини з українською культурою та кухнею, політикою та життям українців у Туреччині. Водночас українськомовна версія сайту розповідає про місця, які варто відвідати туристам у Туреччині, місцеві свята, кухню та особливості життя в цій країні. Іншими прикладами слугують двомовні інформаційний сайт української діаспори «Стожари», портал української діаспори «Брама», медіапортал української діаспори «VIDIA», які розміщують інформацію про події в Україні та в середовищі діаспори. Журналіст українського походження В. Жуківський багато років самостійно розвивав двомовну інтернет-газету «Украински вести / Болгарські вісті». Існують і групи українських громад у соцмережах (напр. групи у Facebook «UA Diaspora Italia – Сторінка української діаспори в Італії», «Українці в Стамбулі», «Український Вашингтон» та ін.). Частина інформації, яка розміщується на їх сторінках, також слугує формуванню позитивного образу України.

Проявами спортивної дипломатії в середовищі діаспори можна вважати взаємодію діаспори з Україною з метою реалізації конкретних спортивних проєктів, серед яких зокрема велопробіг групи велосипедистів з України 2017 року територією США та Канади, покликаний привернути увагу до війни в Україні, що став результатом синергії зусиль МЗС, спортсменів та громади. Українські спортивні команди діаспори беруть участь у змаганнях між командами етнічних груп. Проявом спортивної дипломатії можна вважати роботу українських тренерів в інших країнах (А. Шевченко – футбольний тренер в Італії, О. Мацейчук – тренер японської збірної з фехтування, О. Горбачук – тренер шпажистів в Японії, Л. Денисенко – тренер з кінного спорту, яка працює в Японії, та ін.).

Крім напрямів, зазначених у Стратегії публічної дипломатії МЗС, українці за кордоном привертають увагу до України, захищають безпе-

Олена Коцева – керівниця СЮБ «Мати-Україна», організатор акції «Кораблики»

ку інформаційного простору, борються з російською пропагандою та фейками, відстоюють права незаконно ув'язнених Російською Федерацією українців. Важливе значення мала акція, проведена СУОБ «Мати-Україна», – «Кораблики», коли, на підтримку затриманих агресором українських моряків, різдвяну ялинку в центрі Софії було прикрашено паперовими корабликами. Акція отримала підтримку представниками світового українства в інших країнах.

Залученість представників діаспори до громадянського суспільства країни перебування, залежно від реальних умов у кожній окремій з таких країн, дозволяє відстоювати інтереси України як шляхом прямого лобіювання, так і шляхом організації у медіа PR-кампаній, а також застосування політичних акцій, протестів, демонстрацій. Лобіювання відбувається в т. ч. через участь закордонних українців у діяльності владних структур та парламентів країн перебування. Так, Я. Хортяні, будучи депутатом Угорського Парламенту у 2014–2018 рр., підготувала історичні матеріали про Голодомор 1932–1933 рр., який Парламент одногосно визнав геноцидом українського народу.

Дипломатія української діаспори є важливою складовою публічної дипломатії, яка відбувається за типами «від держави до громади» та «від людини до людини». Залучення світового українства є важливим елементом зовнішньої політики України, який остання має використовувати для досягнення економічних, політичних та стратегічних цілей. Через українців за кордоном має формуватися позитивний образ країни, бо вони є неформальними «амбасадорами». Сформована національна ідентичність, патріотизм, готовність служити на користь України є визначальними в діяльності організацій діаспори і мають сприяти якісній взаємодії держави з діаспорою.

Запитання для самоконтролю:

- Розкрийте зміст поняття «дипломатія діаспори».
- Яка організація є координаційною надбудовою світового українства?
- В яких аспектах відрізняється розуміння поняття «діаспора» в документах Міжнародної організації міграції та Закону України «Про закордонних українців»?
- Проаналізуйте особливості діаспорної дипломатії української громади в країнах світу.
- Вкажіть основні інструменти світового українства в сфері публічної дипломатії.

Розділ II

Напрями публічної дипломатії

Оксана Розумна

Оксана Розумна –
кандидатка філософських
наук, Третій секретар (куль-
турні і гуманітарні питання)
Посольства України в ПАР

Поняття «культурна дипломатія» та його особливості

Розглядати культурну дипломатію як різновид публічної дипломатії в певному сенсі можна, якщо тлумачити поняття культури максимально спрощено. Але у випадку з культурною дипломатією такі спрощення не завжди доречні. Натомість, розуміння особливостей культурної сфери, її багатоаспектного впливу на суспільне життя відкриває цікаву перспективу для досліджень. За визначенням М. Каммінгса, поняттям «культурна дипломатія» позначають обмін думками, інформацією, творами мистецтва та іншими аспектами культури між державами та їх народами з метою сприяння взаєморозумінню. Водночас культурна дипломатія може бути не лише двостороннім обміном, а й одностороннім рухом, коли певна країна зосереджує свої зусилля на популяризації національної мови, на поясненні власної політики та поглядів або на поширенні власної оповіді решті світу¹

Поняттям «культурна дипломатія» користуються у різних контекстах: від культурних обмінів між країнами чи регіонами однієї країни – до дуже вузької інтерпретації культурної дипломатії як інструмента зовнішньої політики держави. Важливо не плутати розуміння культурної дипломатії з будь-якою культурною діяльністю, що виходить за національні межі. Варто зважати на те, що «розмиваючи» це поняття, ми ризикуємо втратити сенс

1 Cummings Milton C. Cultural Diplomacy and the United States Government: A Survey. *Cultural Diplomacy Research Series*. Washington DC: Americans for the Arts (formerly Center for Arts and Culture), 2009. P. 1.

Поняття «культурна дипломатія» та його особливості Оксана Розумна	97
Експертна дипломатія: спрямування та особливості інструментарію в координатах публічної дипломатії України Геннадій Максак	112
Економічна дипломатія: сучасні виклики і тренди Наталя Татаренко	125
Кулінарна дипломатія Ірина Матяш, Олександр Сліпченко	146
Цифрова дипломатія Любов Корнійчук, Артем Рибченко	165
Наукова дипломатія Євгенія Габер	182
Спортивна дипломатія Ірина Грідіна, Микола Мовчан	203

діяльності, яку воно позначає, дозволяємо навколо неї популістську риторичну та політичну маніпуляцію.

Сенс культурної дипломатії полягає насамперед у культурних практиках, які здійснюють спрямований вплив на інші країни. Для розуміння природи цього впливу варто детальніше зупинитися на понятті «культура». Беручи до уваги його розлогість та множинність тлумачень, включно з різними видами соціальної діяльності, системою цінностей суспільства, релігійними особливостями, освітніми та науковими інституціями, розвитком економіки та бізнесу, модою, кухнею, дизайном, міським життям, туризмом, екологією тощо, культурну дипломатію можна вважати настільки ж широким і багатоаспектним явищем, як і публічну дипломатію.

Для розуміння характеру впливу культурної дипломатії важливо враховувати одну з базових особливостей культури – вона невпинна у розвитку, народженні нових ідей і шляхів їх трансляції, невтомна у творенні цінностей і обґрунтуванні нових, важливих для суспільства явищ. Завдяки цим своїм властивостям культура опиняється у центрі комунікацій і жодним чином не обмежується однією країною чи народом. Коли ми говоримо про національну культуру, неодмінно зазначаємо, що існують її витoki і питомі характеристики, а є особливості, пов'язані з впливами інших культур.

Особливо це актуалізується в сучасному світі, де кордони стають все більш умовними, і ми переконуємося у тому, що кожна культура містить інтернаціональний компонент. Саме відкритість до «іншого», його прийняття шляхом знайомства та інтерпретації обумовлюють розвиток актуальної культури і роблять її роль у суспільстві дедалі більше видимою. Сучасні кіно, музика, література і є, власне, діалогом між різними соціальними групами, поколіннями, статями, національностями, представниками різних, іноді протилежних, точок зору.

Такі властивості культури, як діалогічність і комунікативна відкритість, добре пояснюють, чому вона ніколи «не трималася» державних кордонів і виступала у ролі дипломатії задовго до виникнення понять «репутація», «імідж», «бренд», якими зараз послуговуються у сфері публічної дипломатії.

Прояви культурної дипломатії можна знайти у різних епізодах людської історії: поширенні кирилическої абетки, «мандрах» барокового мистецтва, популярності французької кухні, повсюдній привабливості джазу.

Саме завдяки впливам своїх культур Голландія, Італія, Португалія, Китай, Індія, США впізнаються з пів погляду в пейзажах, інтер'єрах, голосах літературних героїв, ресторанах, музиці. Країни, що мають політичний, економічний або військовий вплив у світі, зазвичай досягли своєї статусності не без допомоги мистецтва і культури у широкому сенсі.

Інша важлива якість культурної дипломатії полягає в тому, що вона дозволяє подивитися на свою власну культуру очима «іншого», пізнати її нові грані і можливості. Ця оптика дуже гарно відкривається у проєктах сучасної культури, спрямованих, знову ж таки, на розмову зі світом і з окремими країнами. Відтак постає питання: чому певні культурні впливи залишають свій слід в історії та роблять країну і її людей привабливими в очах іноземців, у той час як інші є епізодичними і не приносять жодних плодів? Яким чином культурні проєкти, імена, твори формують сталі асоціації з країною походження та сприяють тому, щоб про неї хотілося довідатися більше?

Очевидно, що талановиті митці та їхня творчість – не єдина умова успіху тієї чи іншої культури за кордоном. Передусім культура має бути авторитетом у власному суспільстві та не потребувати адвокування з боку професійних кіл перед владою та громадянами. Якщо культура належить до пріоритетів державної політики, вона досить успішно працюватиме на цю державу та її імідж за кордоном, стаючи фундаментом політики культурної дипломатії.

Отже, культурна дипломатія – це політика, спрямована на формування та корекцію уявлень про країну та її народ, яка залучає потенціал культури цієї країни, сприяючи її розвитку шляхом розбудови культурних зв'язків з іншими країнами та народами. Культурна дипломатія вирішує завдання зміцнення національної безпеки країни та поліпшення її іміджу за умови пріоритетності культури в державній політиці.

Для України питання розбудови такої політики особливо гостро поставало під час Революції гідності і окупації частини території Російською Федерацією, коли російська інформаційна пропаганда почала активно спотворювати події в Україні. Відповіддю на інформаційну агресію Кремля стали численні культурні події у різних країнах світу. У Києві у цей час стала очевидною потреба створення інституції, яка б реалізовувала культурну дипломатію держави. Так, 2017 року розпорядженням Кабінету Міністрів України було засновано Український інститут, який працює з середини 2018 року.

Інституалізація – засаднича умова політики культурної дипломатії

Заснування Українського інституту стало епохальною подією в історії сучасної України – країни з надзвичайно розмаїтою традиційною культурою, чутливим до актуальних викликів сучасним мистецтвом, відкритим до діалогу громадянським суспільством, проактивною професійною спільнотою. Нарешті з'явилася інституція, яка фахово веде діалог України зі світом, забезпечуючи державну політику у цій сфері.

Важливою частиною розвитку політики культурної дипломатії в Україні є Форуми культурної дипломатії, що проводяться з 2015 р. Організаторами перших форумів виступав Київський офіс Інституту Кеннана (директор – Катерина Смаглій) спільно з МЗС України. Пізніше ініціатива проведення форумів перейшла до Українського інституту. Важливим є міжнародний компонент дискусії, що триває на цьому майданчику, коли світові експерти з культурної дипломатії діляться досвідом з українським експертним та політичним середовищем.

Повертаючись до питання, чи є культурна дипломатія видом публічної і чим відрізняється від інших видів публічної дипломатії, звернімо увагу на те, що для жодного з інших компонентів публічної дипломатії питання інституалізації не є настільки важливим.

Кожна країна по-своєму розробляє і впроваджує політику культурної дипломатії, оскільки кожна має власну модель розвитку культури і зовнішньополітичних відносин. Однак найбільш успішно ці моделі працюють через інституції, найвідомішими з яких є Британська Рада, Гете-Інститут, Французький інститут. В Україні досить успішно діють філії мережі Польських інститутів та Чеських центрів.

Щоб зрозуміти, як працює інституція культурної дипломатії, варто виділити спільні умови та особливості її функціонування.

Такими особливостями є: *підтримка держави – адміністративна та фінансова; афілійованість до відомств у закордонних справах; вивчення та популяризація мови як основний компонент діяльності; ретрансляція європейських цінностей; відповідність до запитів країни, у якій працює інституція; розбудова продуктивного партнерства; підтримка сучасної культури і мистецтва; мережева структура.*

Розгляньмо ці особливості детальніше. Найпершою умовою заснування та роботи інституту культурної дипломатії є політична воля та всебічна підтримка держави. Пріоритетність культури, визнання її як рушійної сили демократичних процесів та позитивних змін у державі та на міжнародному рівні визначає обсяги фінансування відповідних статей державного бюджету. Якщо держава бачить в інститутах культурної дипломатії не лише інструмент для реалізації своїх зовнішньополітичних інтересів, а ширшу суспільну роль культури, то державна підтримка відповідних структур і проєктів має більш масштабний характер. В ін-

Виставка творів Йогана Георга Пінзеля в Луврі (2012 р., листопад – 2013 р., лютий) – проєкт, реалізований завдяки синергії експертного середовища та органів державної влади. Основними суб'єктами цієї активності були українські інтелектуали та експерти (ініціював відродження імені Пінзеля культурологічний часопис «І» та його автори), громадська організація «Друзі Лувру» (її представник – французький підприємець Ян Дом), українські музеї містечок Івано-Франківської, Тернопільської та Львівської областей, керівництво Лувру, Міністерство культури України, українські меценати (Сергій Тарута), реставратори, директор Львівської Національної галереї Борис Возницький (на етапі підготовки). Куратором експозиції був Гілем Шерф, головний хранитель відділу скульптури Лувру.

ших випадках цю роль культури доводиться забезпечувати силами громадянського суспільства чи професійної спільноти.

Основним джерелом фінансування європейських культурних інститутів є видатки з бюджету. Окрім цього, вони можуть формувати власний бюджет, зокрема за рахунок провадження мовних курсів та фандрейзингу. Наприклад, фінансування мережі Чеських центрів відбувається за рахунок державного бюджету, розподіляється на утримання штату працівників та приміщення, а також на окремі програми (викуп авторського права, виставкова діяльність). Реалізація інших проєктів передбачає залучення партнерів (скажімо, на видання книжок).

Спільною рисою функціонування інститутів є афілійованість, або підпорядкування відомствам у закордонних справах. За кордоном осередок інституції може виконувати завдання відділу з питань культури та науки дипломатичної установи: Польський інститут – відділ з питань культури та науки Посольства Республіки Польща; Французький інститут у Києві – складова відділу культури та співробітництва Посольства Франції в Україні. Водночас такі інституції підтримують не лише зовнішню політику держави-репрезентанта, а також її культуру та еконо-

міку, представляючи інтереси як урядових організацій, так і приватного бізнесу за кордоном. Наприклад, у статуті Чеських центрів зазначається, що ці установи покликані співпрацювати з державними і недержавними організаціями Чеської Республіки з метою розвитку їх діяльності за кордоном, якщо вона відповідає інтересам держави.

Інститути культурної дипломатії мають власну стратегію поширення і популяризації мови за кордоном, де їхні осередки надають послуги з її вивчення: мовні курси зазвичай становлять суттєве джерело фінансування. Принциповим моментом є поширення мови як одного із найбільш дієвих факторів впливу країни за кордоном. Більшість культурних закладів почали свою діяльність із мовного компонента, наприклад Гете-Інститут у 1951 році – тоді його призначенням було навчати іноземних учителів німецької мови у Німеччині. Мовний елемент і надалі залишається провідним у діяльності цієї інституції.

Сучасні європейські інститути культурної дипломатії фокусуються у своїй діяльності на ретрансляції європейських цінностей. Це надзвичайно важливий пріоритет у роботі, яку виконує культурна дипломатія, з огляду на внесок до розбудови спільного європейського простору та створення сприятливого клімату для розвитку у ньому культурних зв'язків. Поширення ідей рівності, відкритості, толерантності і розмаїття є великим здобутком сучасних європейських інституцій. Зокрема, Британська Рада послідовно застосовує політику рівних можливостей у всіх аспектах своєї роботи, починаючи із засад діяльності інституції і завершуючи контентом її проєктів. Результатом цього є створення нових суспільних цінностей. Великі колоніальні держави, які поширювали свій вплив у першу чергу через мову, зараз поширюють деколонізаційні наративи та цінності демократичного світу, у тому числі і через культурні інституції.

Робота інституцій культурної дипломатії відповідає запитам країни, у якій вони працюють. Розуміння цільової аудиторії та дослідження її потреб – одна з умов їх ефективної діяльності. Найбільш успішні проєкти, реалізовані європейськими культурними інституціями і спрямовані на культурні запиту та потреби країн перебування, орієнтуються на місцеві культурні практики, цінності, тощо.

Зважаючи на те, що інституції культурної дипломатії працюють над розбудовою продуктивного партнерства, однією із цілей їх роботи є налагодження довготривалих зв'язків. А це, насамперед, вихід за межі дипломатичних заходів, сприяння розвитку різноманітних напрям-

ків культури і мистецтва (кінематограф, театр, візуальне мистецтво, музика, архітектура та урбанізм, музейна справа), діалог на складні теми, пошук спільного досвіду та розбудова спільного майбутнього. Культурні інституції сприяють становленню зв'язків між установами й митцями країни-репрезентанта та країни перебування з метою досягнення довготривалої співпраці. Саме такі зв'язки і уможливають розвиток культури, впливаючи на її креативність, соціальну та економічну корисність. Варто наголосити на тій увазі, яка приділяється інститутами культурної дипломатії розвитку продуктивного партнерства (мистецьке партнерство, партнерство із установами, спонсорами, засобами масової інформації) і сприяє як зміцненню вже існуючих зв'язків, так і налагодженню нових. З одного боку, це дає додаткові можливості для фандрейзингу й більш успішної реалізації проєктів, а з іншого – дозволяє налагодити співробітництво з конкретними культурними осередками та окремими митцями. Розбудовуючи партнерські стосунки, європейські культурні інституції роблять наголос на довірі та довготривалій співпраці, що важливо і водночас складно у випадку з такими державами, як Україна, де діяльність часто не планується і не прописується у стратегіях.

Підтримка сучасної культури і мистецтва – один з пріоритетів європейських культурних інституцій, які спільно шукають відповіді на найгостріші суспільні виклики. Без їх сприяння складно, а то й неможливо було б реалізувати масштабні проєкти і форуми актуального мистецтва, на яких створюються проєкти колаборації. Іноді підтримка того чи іншого виду мистецтва виокремлюється як пріоритетна. Наприклад, свого часу Чеський центр у Києві проголошував особливим напрямком своєї діяльності підтримку молоді альтернативної музики. У статуті Чеських центрів зазначено, що їх діяльність спрямована на розвиток альтернативних пошуків і нових тенденцій у мистецтві. Французький інститут в Україні та Британська Рада активно займаються промоцією кіно.

Варто звернути увагу на мережеву структуру інституцій, яка дозволяє узгоджувати та координувати діяльність осередків, працювати на основі спільної стратегії, ставити єдині цілі та досягати їх єдиними методами. У роботі всіх філіалів певної мережі використовується ідентичний інструментарій, що дозволяє заощаджувати на фінансових та кадрових ресурсах, спрямовувати потенціал центрів на реалізацію конкретних проєктів та досягати високої ефективності. Така організа-

ція передбачає існування центрального офісу (бюро, штаб-квартира) у культурному центрі держави, не обов'язково у столиці (наприклад, Гете-Інститут має штаб-квартиру у Мюнхені).

Український інститут як афілійована до Міністерства закордонних справ України установа вже в перші роки існування створив ефективну програмну рамку своєї роботи, розробив та послідовно впроваджує стратегію діяльності, поширює активність на все нові і нові важливі для України держави-партнери, впроваджуючи місію «зміцнення міжнародної і внутрішньої суб'єктності України засобами культурної дипломатії»².

Премія Drahomán Prize, заснована 2020 року Українським інститутом, Українським ПЕН та Українським інститутом книги, покликана підтримати і відзначити важливу і відповідальну роботу перекладачів з української на мови світу. Drahomán Prize вручається за високу перекладацьку майстерність та внесок у промоцію української літератури за кордоном. Першою лауреаткою премії за 2020 рік стала німецька перекладачка Клаудія Дате. Її було номіновано з перекладами німецькою мовою поетичної збірки Сергія Жадана «Антенa» (видавн. Suhrkamp) та роману Олексія Чупи «Казки мого бомбосховища» (видавн. Naupion Verlag). Також Спеціальну відзнаку Капітули «за високу перекладацьку майстерність та промоцію української класичної літератури» отримав Імадеддін Раєф – перекладач з української на арабську мову, який був номінований на Drahomán Prize Посольством України в Ліванській Республіці з перекладом «Бейрутських оповідань» Агатангела Кримського.

Культурна дипломатія і питання безпеки

«... Ми запропонували нову модель культурної дипломатії. Ми говоримо про неї не як про проєкцію вихолощеного суто позитивного іміджу України за кордоном, а як про важливий чинник національної безпеки (зокрема інформаційної). Це має бути чесний діалог зі світом – не лише про позитив, а й на складні теми» (Володимир Шейко)

Як бачимо з наведених вище прикладів роботи європейських інституцій культурної дипломатії, їхня діяльність спрямована в першу чергу на розбудову діалогу та взаєморозуміння, заради якого готові поступитися політичними амбіціями. Для України як держави з молодими інституціями важливо орієнтуватися саме на цю модель, враховуючи

² Сайт Українського інституту. URL: <https://ui.org.ua/mission/> (11. 10. 2021).

ризик політичних маніпуляцій, внаслідок яких культура ризикує опинитися залежною від політичної кон'юнктури.

Ризик утилітарного підходу до культури, намагання «приборкати» творчий пошук митця як джерело неспокою і нонкомформізму в суспільстві існують в державній політиці завжди.

Неодноразово представники різних політичних чи бізнесових еліт та політичні режими намагалися пристосувати мистецтво і культуру до власних потреб, перетворивши її на сферу обслуговування. Відповідні ризики наявні і у ситуації з культурною дипломатією:

Книга Наталії Мусієнко «Мистецтво Майдану» розповідає про арт-проєкт, що об'єднав художників, які підтримали Революцію гідності 2013–2014 рр. у Києві. Мандрівна виставка 17 українських художників з 2014 по 2018 рік демонструвалася у 18 локаціях в Україні, США, Великій Британії, Нідерландах з метою донесення правдивих свідчень про події Революції гідності. Куратор проєкту – Наталія Мусієнко, арт-менеджер і дизайнер – Мар'ян Лунів; співкураторами окремих експозицій були Андрій Сидоренко, Грейс Махоні та інші. Книга зберігається у бібліотеках міст України й за кордоном, у колекції бібліотеки Національного музею Революції Гідності, разом з частиною оригінальних творів мистецтва з експозиції проєкту, до якої також було передано частину оригінальних творів мистецтва з експозиції проєкту.

у ній частіше бачать інструмент, ніж повноцінну політику, і таке вузьке інструменталістське бачення призводить до програшу як культури, так і дипломатії.

У Стратегії Українського інституту влучно наголошується на тому, що «культурна дипломатія зорієнтована на досягнення довготривалого ефекту, а не на вирішення ситуативних політичних питань»³. Інвестуючи у розвиток своєї культури, країни з успішними моделями культурної дипломатії отримують додаткові ефекти у сфері забезпечення національної безпеки. При цьому і дослідники, і професійне середовище роблять важливе застереження щодо ризиків поглинання культурної дипломатії пропагандою та ідеологією:

³ Стратегія Українського інституту на 2020–2024 роки. URL: <https://ui.org.ua/strategy2020-2024/> (11. 10. 2021).

«Ми можемо сподіватися, що станемо свідками більшого інвестування у публічну дипломатію, таку публічну дипломатію, яка залежатиме більше від довіри, ніж пропаганди»⁴.

Тож справедливо постає питання: як не нашкодити у політиці культурної дипломатії, не перетворити її на інструмент пропаганди для досягнення короткотривалого ефекту? Однією з умов успішності проекту політики культурної дипломатії в державі є визнання її ресурсу та компетенції, інвестування у розвиток культурних інституцій та інші прояви всебічної довіри до культури з боку влади та суспільства.

Беручи до уваги, що культура, викликаючи емпатію та довіру, працює на імідж та репутацію країни глибше, ніж політика, нескладно зрозуміти, що репутація країни і її національна безпека – це пов'язані між собою складові успіху на міжнародній арені. Більше того, культурна дипломатія, перед якою стоять ті самі завдання, що і перед дипломатією, безпосередньо або опосередковано працює над питаннями безпеки у глобальному вимірі. Адже позитивні зміни у світі – це те, над чим замислюється і що має за місію сучасна культура.

Тому культурна дипломатія шукає відповіді на запитання, так чи інакше пов'язані з безпекою: якою має бути політика, щоб народи ставали щасливішими? Як зменшити кількість воєн і техногенних катастроф? У чому рішення екологічних проблем? Чи є шанси для безконфліктного майбутнього? В Україні відповіді на них шукають у особливому контексті – в умовах гібридної війни, коли перед дипломатією стоїть вимога протидії інформаційним впливам Російської Федерації. Хорошим зразком такої протидії є інформаційні кампанії на зразок тієї, що була організована навколо формування Кримської платформи.⁵

Від теорії до практики: що за лаштунками?

«Службовець з культурної дипломатії повинен мати, у першу чергу, відкритий розум, щоб добре керувати партнерством, бути щирим у партнерстві та відкритим до розмаїття» (Ніколас Дж. Калл).

Розібравшись, що стоїть за поняттям «культурна дипломатія» та які різновиди інституцій у цій сфері державної політики, можемо пере-

4 Nye Joseph. On the Future of Soft Power and Public Diplomacy. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=q75uTqz5XS4> (11. 10. 2021).

5 Кримська платформа. URL: <https://crimea-platform.org/> (11. 10. 2021).

йти до практичної сторони – її адміністрування. Культурна дипломатія реалізовується на різних рівнях: від департаментів міжнародних комунікацій у державних та недержавних інституціях до громадських організацій та приватних ініціатив, які систематично працюють над міжнародними проектами.

Хто ж вони, актори сфери культурної дипломатії, які шляхом діалогу зі світом формують кращі уявлення про свою країну і її народ? Професор публічної дипломатії та директор-засновник магістерської програми з публічної дипломатії Університету Південної Каліфорнії Ніколас Дж. Калл вважає, що це особистості, відкриті до «різних поколінь, різних регіонів, релігій і філософій»⁶. Одночасно з ними працюють і стейкхолдери цієї політики: менеджери міжнарод-

Директорка Польського інституту Ева Фігель та Оксана Розумна розмовляють в рамках проекту «Лабораторія культурної дипломатії» під час роботи VI міжнародного фестивалю «Книжковий Арсенал» (20–24 квітня 2016 р.) Метою проекту було артикулювати успіхи і проблеми міжнародних культурних комунікацій з акцентами на питаннях іміджу України у світі, культурних брендів різних країн та особливостей культурної дипломатії, подолання стереотипів засобами мистецтва, налагодження культурних комунікацій. У рамках проекту, який втілювався за сприяння МЗС України, відбулося чотири важливі зустрічі з авторитетними у культурно-дипломатичних колах особами, директорами інститутів: Луцією Ржегоржіковою (Чеський центр у Києві), Катериною Смаглій (Київський офіс Інституту Кеннана), Анною Пасторе (Італійський інститут культури у Києві) та Евою Фігель (Польський інститут у Києві). © Фото: Олексій Заклецький.

них фестивалів і кіно- та музичні продюсери, перекладачі і видавці, бізнесмени і журналісти, представники діаспори і дипломати, науковці і політики.

У яких би умовах не втілювалася ця політика, якими б не були проекти культурної дипломатії, для їх практичної реалізації будуть актуальними десять наступних зауваг.

1. Політика культурної дипломатії залежить від контенту, яким країна представлена у світі. Добре, якщо таким контентом є культурні проекти, спрямовані на діалог, дискусію, розмову. Будь-які презентаційні події сьогодні потребують суттєвого змістовного наповнення: у сучасному світі вже недостатньо представити «візитівку» країни у вигляді виставки,

6 Interview with Prof. Nicholas J. Cull. URL: <https://www.facebook.com/watch/?v=760407330968041> (11. 10. 2021).

концерту чи вистави. І зміст, і форма подачі творів мистецтва чи освітніх подій передбачають не лише зацікавлення аудиторії – вони мотивують до продовження розмови у майбутніх, бажано спільних, проєктах. Такими проєктами стають ті, що висвітлюють спільність досвіду різних народів, – як позитивного, так і негативного. Важливою темою можуть стати паралельні пошуки вирішення схожих проблем, наявність у різних культурах схожих «больових» точок як реакції на такі проблеми.

2. Перед тими, хто працює у сфері культурної дипломатії, досить часто постає питання: *чи варто висвітлювати теми, стигматизовані суспільством, чи краще їх уникати?* Кожна країна у своєму розвитку зустрічається з проблемами, які у тій чи іншій мірі можуть нашкодити її іміджу, але їх замовчування, уникання в інформаційному полі, є зазвичай недоречним. Виходом з такої ситуації буде навіть не «перекривання» існуючих проблем більш позитивними меседжами, а пропозиція до обговорення на міжнародному рівні шляхів виходу зі складних ситуацій, які можуть «перегукуватися» з аналогічними в інших країнах.

3. Досить вдачним ґрунтом для зміни ставлення до країни є зв'язки між паралельними інституціями та окремими митцями, які формують систему зв'язків між культурами та суспільствами, навіть якщо йдеться про географічно чи політично далекі одна від іншої країни. Розбудити інтерес до малознаної країни через окремих акторів культурної сфери надзвичайно складно – для цього потрібні роки, а іноді десятиліття спільних зусиль різних її представників, від художників до політиків.

4. На етапі підготовки контенту має бути продумана *цільова аудиторія проєкту*. Адресуючи ідеї до різних цільових аудиторій, від початку маємо розуміти, як зміниться їх ставлення до країни після реалізації проєкту. Досить ефективним інструментом успішної проєктної діяльності є дослідження щодо ставлення до країни та рівня знань про її культуру. Починаючи з 2020 року, Український інститут проводить відповідні дослідження у Франції, Німеччині, Польщі, Угорщині, Японії, США та Туреччині – країнах, визначених як пріоритетні в діяльності інституції. Дослідження здійснюються *«методом глибинних експертних інтерв'ю з представниками іноземних інституцій у сфері культури, освіти, науки, громадянського суспільства, а також місцевої і центральної влади, дипломатичного корпусу, міжнародних організацій, українсько-*

*го фахового середовища за кордоном, та закордонними українцями»*⁷. Вивчення сприйняття країни певною цільовою аудиторією допоможе зрозуміти її цінності і більш влучно сформулювати завдання проєкту та навіть назвати його відповідно до інтересів аудиторії.

5. Загалом обмежена інформація про країну або проблему, яку висвітлює проєкт у закордонних аудиторіях, досить часто працює проти його сприйняття. Тому важливим завданням реалізації культурних проєктів за кордоном є зацікавлення місцевих медіа та генерування інфоприводів напередодні події.

6. Визначаючи цільову аудиторію, слід розуміти, що не всі проєкти створюються для широкої громадськості. *Окремі з них, експертного характеру, варто орієнтувати на лідерів думок в інших країнах.* На важливості фахових аудиторій у програмній діяльності Українського інституту наголошував його перший директор В. Шейко: *«Наша задача – не покращити імідж України для 25 мільйонів французів, а зміцнити культурну суб'єктність України у світі. І її неможливо виконати без співпраці з фаховими елітами. Широкі аудиторії, безумовно, теж наші, але другим рядом, вони похідні від первинних. Саме фахова аудиторія – медіатор між нами і широким глядачем»*⁸.

7. Не варто забувати про таку важливу складову успішності культурних проєктів, як *партнерство*. Від партнерів залежать і ресурси проєкту (як матеріальні, так і репутаційні, якщо говорити про вдало розбудовану партнерську мережу). Цінність проєктам надає залучення спонсорів, зацікавлених в його успішній реалізації та внеску в життя суспільства і у культуру в цілому.

8. Як політика, культурна дипломатія має на меті не лише використання ресурсів культури, а і їх поповнення. Тому одним із напрямків її діяльності є *створення професійних можливостей для діячів культури і митців: програми воркшопів, резиденцій тощо*.

9. До пріоритетів у роботі менеджерів культурної дипломатії належить і *відповідність часу та увага до його викликів*. Серед таких пріоритетів відзначають просування та продаж національної культурної та мистецької експертизи (спадщина, архітектура, музеєзнавство, культурні заходи для громадськості, архіви, бібліотеки тощо), посилення

⁷ Дослідження сприйняття України за кордоном. URL: <https://ui.org.ua/ukraine-abroad-research/> (11. 10. 2021).

⁸ Володимир Шейко: «Наше завдання – зміцнити культурну суб'єктність України у світі». URL: https://lb.ua/culture/2021/08/18/491885_volodimir_sheyko_nashe_zavdannya.html (11. 10. 2021).

присутності національних культурних індустрій в країнах з динамічним ринком та на ринках, що розвиваються, активне використання цифрових платформ тощо.⁹

10. Оцінюючи ефективність проектів культурної дипломатії, слід звертати увагу на можливість їх продовження в наступних проектах різних напрямків. Успішним вважається проект, який «відчиняє двері» як «назовні», спонукаючи до обговорення важливих тем через взаємодію на рівні митців, інституцій, країн, так і «досередини», поглиблюючи розуміння культури і створення нових цінностей. Проект може не мати успіху в короткій перспективі, його цільова аудиторія не обов'язково має охоплювати широкі кола населення; натомість важливою є його довга перспектива, що передбачає роботу з представниками еліт.

Ольга Жук 2016 р. очолила створений з метою офіційного старту державної політики культурної дипломатії України відділ культурної дипломатії МЗС. Не зважаючи на брак відповідного бюджету, за її керівництвом втілювалися перші проекти культурної дипломатії сучасної офіційної України, а термін «культурна дипломатія» входив до публічного та медійного дискурсу.
@ Фото <https://platfor.ma/>

11. Реалізуючи проекти культурної дипломатії, пам'ятаймо, що це не просто про музику, кіно, літературу, візуальні мистецтва, хореографію, театр. Це про можливість їх інтерпретувати для нових аудиторій.

Усе вище викладене має суттєве застереження, озвучене у одному з виступів Ольги Жук, яка, очоливши у 2015 році новостворений підрозділ Міністерства закордонних справ України з культурної дипломатії, чітко окреслила межі культурної дипломатії: *«Будь-яка діяльність, що містить культурну складову і реалізується за кордоном, не належить автоматично до сфери культурної дипломатії. Так само культурна дипломатія не тотожна івент-менеджменту, хоча часто він є її складовою. Вона працює на рівні системної інформаційної та комунікаційної під-*

⁹ Bonfatto Richard. A brief outlook of the French cultural diplomacy. URL: http://www.culturaldiplomacy.org/academy/content/pdf/participant-papers/2012-12-aacd/A_brief_outlook_of_the_French_cultural_diplomacy_Richard_Bonfatto.pdf (11. 10. 2021).

тримки, промоції і створення додаткових можливостей для професійного культурного середовища, яке створює якісний контент, а також на рівні довіри до експертної спільноти, яка визначає критерії для оцінки цього контенту. Культурна дипломатія працює на рівні стратегій, розбудови міжнародних програм та партнерств, інтеграції у міжнародні мережі, а не на рівні організації окремих безсистемних заходів»¹⁰.

Питання для самоконтролю

- У чому суть поняття «культурна дипломатія»? Чим культурна дипломатія відрізняється від інших видів публічної дипломатії: наукової, спортивної, експертної та ін.?
- Виокремте основні характеристики та особливості функціонування культурної дипломатії.
- Чому заснування та діяльність Українського інституту є важливим для сучасної української культурної дипломатії?
- Які Вам відомі інститути культурної дипломатії, що функціонують в інших державах? Чому їх діяльність є важливою?
- Які цілі інституцій культурної дипломатії виокремлюють?
- Які кроки має здійснювати держава для практичної реалізації своєї культурної дипломатії?

¹⁰ Жук Ольга. Культурна дипломатія: як створити можливості для прояву «м'якої сили?». *Політика культурної дипломатії: стратегічні пріоритети для України. Збірник науково-експертних матеріалів*. URL: http://old2.niss.gov.ua/content/articles/files/kult_dyp-cd7f1.pdf (11. 10. 2021).

Геннадій Максак – виконавчий директор Ради зовнішньої політики «Українська призма», голова Громадської ради при МЗС України (2017–2021 рр.)

Геннадій Максак

Експертна дипломатія: спрямування та особливості інструментарію в координатах публічної дипломатії України

1. Формування понятійного поля експертної дипломатії

Попри той факт, що експертна дипломатія як елемент публічної дипломатії лише набуває уваги в Україні, можна констатувати, що співпраця представників класичної дипломатії та експертної спільноти має тривалу історію. Подана в Стратегії публічної дипломатії МЗС України на 2021 – 2025 рр. дефініція експертної дипломатії спирається на доробки українських дослідників¹ і визначає її як один із напрямів публічної дипломатії, що передбачає цілеспрямовану та системну роботу з представниками українського та закордонного експертного середовища, представлених державними та неурядовими аналітичними центрами, експертними мережами, громадськими ініціативами через формальні та неформальні канали всередині країни та за кордоном з метою досягнення зовнішньополітичних цілей країни².

1 Геннадій Максак. Експертна дипломатія як складова історії успіху зовнішньої політики. Сайт Ради зовнішньої політики «Українська призма», 2017. URL: http://prismua.org/wp-content/uploads/2016/05/expert_diplomacy.pdf (11. 10. 2021).

2 Стратегія публічної дипломатії МЗС України на 2021-2025 роки. Міністерство закордонних справ України. 2021. URL: <https://mfa.gov.ua/storage/app/sites/1/%D0%A1%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%96%D1%97/public-diplomacy-strategy.pdf> (11. 10. 2021).

Для розуміння особливостей цього елементу публічної дипломатії, варто зробити декомпозицію визначення на складові. По-перше, експертна дипломатія є цілеспрямованою та системною роботою як МЗС України, так і інших державних інституцій, які залучені до процесу вироблення та реалізації зовнішньої політики України. Така діяльність об'єднана спільним комплексним баченням досягнення поставленої задачі, де інструменти експертної дипломатії доповнюють або використовуються паралельно з інструментами класичної дипломатії. Суб'єктом прийняття рішень щодо визначення того або іншого зовнішньополітичного завдання є уповноважений державний орган, в той час як співпраця з експертами спрямовується на формування оптимальних шляхів реалізації зовнішньої політики.

Тут, напевне, криється найбільша пастка у сприйнятті експертної дипломатії, оскільки дуже часто за таку сприймається самостійна робота аналітичних центрів чи окремих експертів, які виконують свою організаційну програмну діяльність, незалежно від позиції або цілей державних органів влади. Така діяльність, навіть якщо вона збігається з національними цілями та зовнішньополітичними інтересами, не може вважатися видом експертної дипломатії – радше проявом ефективної роботи громадянського суспільства, представників експертної та академічної спільноти, ніж частиною спланованої реалізації зовнішньої політики.

По-друге, особливістю експертної дипломатії можна вважати те, що співпраця з експертами може носити *формалізований* та *неформалізований* характер. Під час *формалізованої* кооперації органи державної влади можуть покладатись на створення майданчиків для комунікації чи активізації співпраці, а з іншого боку – використовувати чи долучатись до наявних вже ініціатив, які мають періодичний чи разовий характер. *Неформалізований* підхід опирається на побудову співпраці з представниками експертної спільноти без звертання до експертних майданчиків. До прикладу, таким проявом може бути неофіційна зустріч «не під записом» офіційних осіб з експертами з метою обміну думками.

Визначення експертної дипломатії дає підстави для виокремлення характеристик спільноти, з якою можуть будуватися різноманітні форми співпраці. Для реалізації поставлених зовнішньополітичних задач органи влади можуть операціоналізувати контакти як з державними, так і недержавними експертними чи аналітичними інституціями, гро-

мадськими об'єднаннями, освітніми та академічними закладами. Спільна діяльність може охоплювати також і можливості окремих експертів, які не мають постійної афіліації.

В цьому контексті варто наголосити, що співпраця може відбуватись як з представниками *вітчизняної експертної спільноти*, так і з *іноземними експертами* відповідно до географічного або функціонального пріоритету зовнішньополітичного курсу. Може постати запитання: у чому особливість саме експертної дипломатії і чи є сенс виділення її в окремий напрям Стратегії публічної дипломатії України? Тут однозначно можна погодитись з розробниками стратегії щодо привернення уваги окремо до цього виміру.

З одного боку, робота з експертною спільнотою посилює розуміння цілей та напрямків зовнішньої політики, її суспільну легітимацію, що безпосередньо може транслюватись у поліпшення суспільних настроїв у цільовій країні чи регіоні. І тут є подібність до загальних підходів публічної дипломатії. Представники експертної спільноти за кордоном можуть пояснити більш зрозумілою мовою та з урахуванням регіональних чи місцевих особливостей позицію України.

Характеристикою саме експертної дипломатії є формування позиції щодо України чи важливого питання міжнародної ваги представниками іноземних урядів або міжнародних організацій. Адже як провладні, так і альтернативні політичні сили та групи мають свої дорадчі служби або експертів групи, які допомагають їм формулювати зовнішньополітичний порядок денний. Через налагодження комунікації та співпраці з ними можна в опосередкований спосіб долучитись до формулювання чи реалізації кроків іноземними або міжнародними суб'єктами прийняття рішень. Такі кроки іноземної сторони можуть мати більш поінформований характер та врахування позиції України. Крім того, не варто забувати, що пояснення зовнішньополітичної позиції важливе і для українського суспільства, особливо за пріоритетними напрямами діяльності України на міжнародній арені.

Тут справедливий і зворотний підхід, коли при формулюванні та реалізації своїх зовнішньополітичних кроків українські органи влади залучають зовнішній експертний потенціал, тестують свої кроки з урахуванням позиції українських та іноземних фахівців. Це нелегкий процес, який потребує розуміння особливостей співпраці іноземних політичних сил та урядових інституцій з експертами в кожній окремій державі чи регіоні.

Але такий експертний вектор заслуговує на окрему посилену увагу при розробці державної політики у сфері зовнішніх справ України.

2. Інструментарій експертної дипломатії

Стратегія публічної дипломатії вказує на три головні форми реалізації експертної дипломатії. Йдеться про *налагодження взаємодії з експертною спільнотою*; *проведення заходів експертного характеру з просування цілей зовнішньополітичного порядку денного*; *роботу з іноземними медіа з метою об'єктивного висвітлення подій в Україні*. Україна протягом останніх років зробила значний поступ у створенні та використанні різноманітних форматів спілкування з експертами, націлених на досягнення зовнішньополітичних цілей.

2.1. Налагодження взаємодії з експертною спільнотою

В рамках налагодження взаємовигідної співпраці з експертами варто виділити такі види діяльності суб'єктів прийняття рішень у сфері зовнішньої політики:

- залучення фахівців з міжнародних відносин до формування та обговорення стратегічних документів у сфері зовнішньої політики України;
- формування коаліцій з експертною спільнотою на досягнення пріоритетних цілей у сфері зовнішньої політики;
- створення, політичне спрямування та адміністрування грантових державних програм на дослідницькі та адвокаційні проекти, тематично пов'язаних зі стратегічними пріоритетами зовнішньої політики;
- активна підтримка роботи громадських та експертних рад при профільних органах влади, ініціювання спільних проєктів;
- запровадження експертних вимірів в рамках спільних міжнародних регіональних ініціатив, де бере участь Україна;
- замовлення аналітичних та експертних продуктів з питань зовнішньої політики та міжнародної безпеки за пріоритетними напрямами;
- створення державних інститутів аналітично-експертного спрямування у сфері міжнародних відносин.

Знаковими подіями у сфері зовнішньої політики є прийняття вперше за історію незалежної України стратегічних документів, які визна-

чають пріоритети та спрямування державної політики у сфері зовнішніх зносин. 2021 року були затверджені Стратегія зовнішньої політики України, Стратегія публічної дипломатії. На фінальних етапах перебуває Азійська стратегія МЗС України. Окрім важливого значення щодо визначення пріоритетів та інструментів реалізації зовнішньої політики України, ці документи є яскравим прикладом застосування експертної дипломатії. Під час роботи над кожною зі стратегій були проведені стратегічні сесії за широкої участі представників українських аналітичних центрів та експертних установ. Окремі експертні доробки безпосередньо були включені до текстів офіційних документів. Важливість такого інклюзивного підходу проявляється не лише в поліпшенні якості кожного зовнішньополітичного документа шляхом залучення зовнішніх фахівців. Збільшується суспільна легітимність зовнішньої політики як всередині нашої держави, так і за кордоном. Українські експерти як співавтори концептуальних рамок зовнішньої політики вже з власної ініціативи проводять адвокатування тих або інших стратегічних кроків України. МЗС України також започатковує співпрацю з неурядовими аналітичними центрами щодо спільної участі у підготовці середньострокових та щорічних планів роботи міністерства³.

У 2021 році відбулася зовнішньополітична знакова подія – було започатковано Кримську платформу як міжнародний майданчик з координації зусиль щодо деокупації Криму. Від самого початку на рівні

3 Сценарії і тренди 2021: міжнародна політика. Сайт Ради зовнішньої політики «Українська призма». URL: <http://prismua.org/2021trends/> (11. 10. 2021).

концепції її створення було запропоновано запровадити експертний вимір платформи як окремий самостійний елемент у консолідації міжнародної підтримки. Створення Експертної мережі Кримської платформи можна вважати вдалим прикладом використання інструментів експертної дипломатії у формі *започаткування коаліцій*. Ініціативна група з-поміж представників українських громадських організацій підготувала пакет документів, які визначають принципи та підходи до діяльності Експертної мережі, напрями та види діяльності. 8 серпня 2021 р. відбувся Установчий форум Експертної мережі Кримської платформи, де було затверджено координаторів 7 робочих груп та представлено тематичні пріоритети діяльності. Виступ уповноваженого представника мережі у засіданні Інавгураційного саміту Кримської платформи може свідчити про важливе місце експертного виміру у системі діяльності платформи⁴.

Запровадження експертних вимірів в рамках спільних міжнародних регіональних ініціатив, де бере участь Україна, є також вельми перспективним напрямом формування каналів співпраці на експертному рівні. До прикладу, 2021 року розпочалася робота над створенням Молодіжної ради Люблінського трикутника⁵, а також Люблінського експертного

форуму. Вказані громадські та експертні ініціативи можуть посилити як поінформованість цільових груп про міжнародну активність Люблін-

4 Експертна мережа. URL: <https://crimea-platform.org/ekspertna-merezha> (11. 10. 2021)

5 Україна, Литва та Польща започаткували Молодіжний Люблінський трикутник, 09 квітня 2021 року, URL: <https://mfa.gov.ua/news/ukrayina-litva-ta-polshcha-zapochatkuvali-molodizhnij-lyublinskij-trikutnik> (11. 10. 2021).

ського трикутника (Україна, Литва, Польща), так і конкретне змістовне наповнення діяльності шляхом залучення зовнішніх фахівців.

МЗС України приділяє значну увагу підтриманню конструктивних відносин з Громадською радою при МЗС України. Створення та діяльність громадських рад як тимчасових консультативно-дорадчих органів, утворених для сприяння участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики, визначається Указом Президента України від 31 липня 2004 року № 854/2004 «Про забезпечення умов для більш широкої участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики», а також постановою Кабінету Міністрів України від 3 листопада 2010 р. № 996 (в редакції постанови КМУ від 24 квітня 2019 р. № 353) «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики».

Негативний досвід формування попередніх складів ради з домінуванням непрофільних організацій спонукав міністерство зосередитись на посиленні експертного потенціалу учасників ради під час організації процесу формування. Громадська рада має значно менший кількісний склад у порівнянні з періодом до 2017 року, але майже всі члени мають відповідне тематичне спрямування в рамках своєї громадської діяльності, а також мають проактивну позицію з багатьох питань зовнішньої політики⁶. Втім Громадська рада не стала центром тяжіння для багатьох знакових неурядових зовнішньополітичних експертів. Це відповідно змушує керівництво міністерства вдаватись до самостійного пошуку та комунікації з провідними фахівцями у сфері зовнішньої політики. Інституційно, наприклад, Громадська рада не залучалась до підготовки стратегічних документів у сфері зовнішньої політики.

Нереалізований потенціал є за напрямом налагодження системної роботи між суб'єктами прийняття рішень та експертами у підготовці аналітичних матеріалів з вагомих питань зовнішньої політики та міжнародних відносин. За підтримки міжнародних донорських структур, з 2016 р. у рамках проєктів з розвитку експертної дипломатії була започаткована співпраця з підготовки незалежної експертизи на замовлення урядових та парламентських структур. За цей час було підготовлено до 200 аналітичних продуктів на замовлення ВРУ, Урядового офісу з питань координації європейської та євроатлантичної співпраці, МЗС України, Українського інституту та ін. Однак ця активність відбувалась

⁶ Громадська рада при МЗС України. URL: <https://mfa.gov.ua/gromadskosti/gromadska-rada-pri-mzs-ukrayini> (11. 10. 2021).

за ініціативи неурядового сектору та за ресурси партнерських організацій, що не дає можливості продемонструвати це як досягнення саме державного сектору. Існує потреба у формуванні та утвердженні практики співпраці суб'єктів прийняття рішень у сфері зовнішньої політики та експертної спільноти на плановій основі з використанням відповідних внутрішньодержавних ресурсів. До прикладу, на формування незалежної експертизи з вагомих питань зовнішньополітичного порядку денного ефективно спрямовуються грантові програми зовнішньополітичних відомств країн Центральної Європи.

Додаткового імпульсу розвитку напряму експертної дипломатії міг би надати процес заснування профільних державних науково-дослідних інститутів. При МЗС України не існує відповідних аналітичних та експертних інституцій, які б на постійній основі проводили інформаційне забезпечення діяльності дипломатичної служби України, а також сприяли міжнародній експертній кооперації. Не став точкою опори для створення повноцінної дослідницької установи при МЗС України заснований після реорганізації 2016 року Дипломатичної академії України ім. Геннадія Удовенка Центр міжнародних досліджень як науково-дослідний підрозділ, що мав би опікуватись згаданими завданнями. Дослідження і міжнародна діяльність Центру мали позитивний вплив на формування інструментів експертної дипломатії, втім Центр проіснував лише декілька років.

Не зовсім відповідає вимогам експертної дипломатії і Центр зовнішньополітичних досліджень Національного інституту стратегічних досліджень, зважаючи на фокусування на науково-аналітичне супроводження діяльності Президента України, Ради національної безпеки і оборони України. Інститут залишається доволі консервативною установою, попри модернізаційні кроки, здійснені 2019 року.

2.2. Проведення заходів експертного характеру з просування цілей зовнішньої політики

Ще більшою різноманітністю може характеризуватись проведення спільних заходів аналітичними та експертними інституціями на досягнення визначених зовнішньополітичних завдань. Варто назвати такі магістральні напрями проактивної роботи з експертною спільнотою:

- проведення періодичних закордонних заходів, організованих спільно з даними інституціями та експертами, присвячених ви-

значеній тематиці внутрішньої чи зовнішньої політики України (т. зв. формат road show);

- ініціювання та підтримка діяльності двосторонніх експертних чи громадських форумів з цільовими державами, які представляють пріоритетний інтерес для України;
- проведення публічних чи закритих (формат «не під запис» – off-records) зустрічей керівництва профільних державних інституцій для українських та іноземних експертів;
- залучення українських високопосадовців до роботи дискусійних майданчиків відомих іноземних дослідницьких центрів;
- організація спільних заходів на полях (т. зв. формат side-events) під час масштабних міжнародних експертних заходів.

Успішним прикладом експертної дипломатії у форматі “road-show” є Міжнародна конференція з питань реформ в Україні, яка проводиться ввч 2017 р. в одній з іноземних столиць держав-партнерів. Такі міжнародні дискусії відбулися у Великій Британії (2017), Данії (2018), Канаді (2019), а після річної перерви і в Литві (2021). Захід щорічно готується у тісній співпраці урядових структур, закордонних дипломатичних установ, експертних та адвокаційних інституцій. Мета конференції полягає в наданні повної та об’єктивної інформації про перебіг реформ в Україні, а також у отриманні підтримки міжнародних партнерів. Високий представницький рівень як з боку України, так і з боку партнерів засвідчує ефективність цього міжнародного майданчика для просування національних інтересів України та зовнішньополітичних пріоритетів. Про успіх також свідчить бажання інших держав прийняти в себе чергові засідання, про що заявляли, наприклад, представники Польщі та Туреччини.

Майже класичним виміром експертної дипломатії є проведення двосторонніх експертних чи громадських форумів, які об’єднують експертні кола та дипломатів на двосторонньому рівні з актуальних питань спільного порядку денного. Цей формат використовується протягом багатьох десятиліть між державами західної та Центральної Європи і сприяє пошуку відповідей на сенситивні та актуальні питання побудови взаємин. Важливим елементом саме такого формату є участь як експертів, так і представників урядових та парламентських структур у засіданнях, а також підготовка резолюцій та спільних заяв, де громадським сектором увага звертається на проблемні питання двостороннього чи

регіонального діалогу. Засідання проводяться на щорічній основі по чергово в одній з двох країн-учасниць.

За ініціативи МЗС чи неурядових партнерів, в Україні започатковані двосторонні форуми з Білоруссю, Молдовою, Польщею, Румунією, Словаччиною, Угорщиною, Чехією. Найбільш стабільним та тривалим є двосторонній діалог українських експертів зі словацькими партнерами: 2021 р. відбулося шосте спільне засідання. На цьому тлі прикро, що сторонам не вдалося забезпечити ритмічну роботу Українсько-польського форуму партнерства, започаткованого зовнішньополітичними відомствами двох країн ще 2011 року. Розбіжності в підходах до спрямувань двосторонніх дискусій мали результатом перерви у зустрічах, вихід окремих учасників зі складу форуму.

Робота з розвитку двосторонніх майданчиків триває попри обмеження, спричинені пандемією COVID-2019. Так, 2020 року в Празі на виконання домовленостей міністрів закордонних справ України та Чеської Республіки було започатковано Українсько-чеський форум громадянського суспільства, а 2021 року проведено його друге засідання в м. Київ.

Представники експертної спільноти активно послуговуються форматом закритих зустрічей з високопосадовцями, як українськими, так і іноземними. Зустрічі з українськими експертами для керівництва МЗС чи інших очільників уряду та парламенту надають можливість отримання зворотного зв’язку щодо суспільної підтримки окремих зовнішньополітичних кроків. Одночасно експерти, які фахово займаються певною міжнародною проблематикою мають змогу отримати додаткові аргументи чи деталі, які пояснюють реальні причини подій, що мають значення для зовнішньої політики України. Окремо такі зустрічі «не під запис» (off-records), під час візитів українських суб’єктів прийняття рішень за кордон, можуть надати додатковий канал комунікації з суспільством, а також альтернативні канали впливу на процес прийняття рішень в іноземній державі.

Як додатковий пункт програми перебування за кордоном та як допоміжний канал експертної дипломатії можна виділити участь у дискусійних програмах та форматах відомих іноземних аналітичних центрів. Останнім часом, під час закордонних візитів, українські представники доволі часто беруть участь у панельних дискусіях таких відомих центрів, як Атлантична Рада, Чатем Хаус, Польський інститут міжнародних відносин тощо. Сюди також можна віднести і планування участі

в панельних дискусіях таких міжнародних форумів, як Мюнхенська безпекова конференція, Міжнародний економічний форум в Давосі, Варшавський безпековий форум, Глобсек. Не менш важливе значення мають додаткові презентаційні заходи на полях міжнародних дискусійних майданчиків. Ці заходи можуть посилити змістовний чи емоційний вплив на визначені цільові аудиторії. Публічна активність урядовців та парламентарів має відповідати обраному державою курсу реалізації зовнішньої політики України, а участь у таких міжнародних заходах має доповнювати арсенал досягнення поставлених цілей.

2.3. Робота з іноземними медіа з метою об'єктивного висвітлення подій в Україні

Робота з іноземними медіа, попри те, що є окремим видом діяльності, яка належить до компетенції профільних підрозділів по роботі зі ЗМІ, може також мати й окреме спрямування в рамках експертної дипломатії. Йдеться про організацію візитів іноземних журналістів до України та публікації інтерв'ю в міжнародних експертних та академічних виданнях. Візити іноземних медіа передбачають ретельну підготовку комплексної програми зустрічей з представниками урядових організацій, парламенту, неурядових аналітичних центрів та інститутів громадянського суспільства тощо. До прикладу, протягом 2018–2021 рр., у співпраці організацій неурядового сектору та профільних державних органів влади, за підтримки міжнародних партнерів були здійснені групові візити до України журналістів з Білорусі, Молдови, Німеччини, Польщі, Румунії, Словаччини, Угорщини, Чехії, Швейцарії. Кожен з візитів передбачав зустріч з представниками уряду, парламенту, неурядового сектора, а також відвідування межі з окупованими територіями Донбасу та Криму. Крім підвищення інформаційної присутності в закордонних ЗМІ за результатами візиту, такі ініціативи також мали продовження у формі підготовки книг про ситуацію на окупованих територіях, а також налагодження усталених контактів з редакціями іноземних медіа.

На окрему увагу заслуговує цілеспрямована робота з організацією публікацій програмних інтерв'ю президента, прем'єр міністра, членів уряду в міжнародних або іноземних експертних виданнях, які є популярними та авторитетними в експертній спільноті. Правильний добір аналітичного видання з урахуванням його ідеологічного чи експертного спрямування може поліпшити розуміння процесів в Україні, по-

ліпшити сприйняття та підтримку окремих кроків як зовнішньої, так і внутрішньої політики. До прикладу, можна згадати авторську статтю міністра закордонних справ Д. Кулеби для видання «Foreign Affairs» (США)⁷, яка побачила світ в серпні 2021 року. В цьому матеріалі міністр пояснює шлях України до європейської та євроатлантичної спільноти, а також очікування щодо позиції партнерів.

3. Висновки та рекомендації

Експертна дипломатія як напрям публічної дипломатії може значно посилити арсенал інструментів реалізації державної політики у сфері зовнішніх зносин. Проте це передбачає, що ініціатива щодо використання одного чи декількох елементів має бути на боці державних органів, залучених до формування та реалізації зовнішньої політики. Ця проактивність має спиратися на розуміння активної залученості експертної спільноти до процесу прийняття рішень за кордоном, а також суспільної легітимації зовнішньополітичних кроків всередині України.

Для максимального врахування можливостей експертної дипломатії, в досягненні цілей та задач державної політики у сфері зовнішніх зносин, українські органи влади мають провести своєрідну інвентаризацію

⁷ Dmytro Kuleba. Ukraine Is Part of the West: NATO and the EU Should Treat It That Way/ *Foreign Affairs*. August 2, 2021. URL: <https://www.foreignaffairs.com/articles/ukraine/2021-08-02/ukraine-part-west> (11. 10. 2021).

наявних форматів співпраці з експертами, оцінити їх ефективність на різних спрямуваннях. Наявний інструментарій та його потенціал має постійно братись до уваги при аналізі державної політики та виробленні варіантів досягнення поставлених цілей.

Політики (плани дій) МЗС України за окремими географічними чи функціональними напрямками мають бути доповнені інструментами експертної дипломатії з огляду на традиції та особливості побудови відносин в регіоні чи на рівні двостороннього порядку денного. Така ж робота має бути пророблена на рівні підготовки операційних документів, річних планів дій з імплементації Стратегії публічної дипломатії України. І, звичайно, робота з формування зовнішньої політики має опиратись також на врахування динаміки суспільних настроїв за кордоном щодо України, окремих зовнішньополітичних кроків чи внутрішнього порядку денного. Це допоможе налаштувати правильний добір інструментів для досягнення поставлених цілей, в тому числі і в царині експертної дипломатії.

Запитання для самоконтролю

- У чому полягає суть експертної дипломатії?
- Чи можна вважати самостійну роботу аналітичних центрів експертною дипломатією?
- Охарактеризуйте інструментарій експертної дипломатії.
- Наведіть приклад використання інструментів експертної дипломатії у формі започаткування коаліцій.
- Що могло б надати додаткового поштовху розвитку експертної дипломатії України?

Наталія Татаренко

Економічна дипломатія: сучасні виклики і тренди

Наталія Татаренко – кандидатка економічних наук, професорка, професорка кафедри міжнародних економічних відносин і бізнесу Національного авіаційного університету, членкиня Наукового товариства історії дипломатії та міжнародних відносин

Протягом усієї світової історії економічні інтереси значною мірою визначали політику країн щодо інших територій. Завоювання нових земель, встановлення панування над сусідніми державами мало на меті присвоєння чужих багатств, збільшення національного багатства за рахунок примноження ринків збуту і сировини, розширення сфер застосування капіталу за межами країни та, як наслідок, посилення національного економічного потенціалу і конкурентоспроможності країни. Це сприяло створенню нових виробництв, робочих місць для своїх громадян і зрештою – підвищення суспільного добробуту. Економічна потужність і стабільність розвитку країни були запорукою безпеки і основним аргументом в політичному протистоянні.

В сучасному глобальному світі всі планетарні процеси – політичні, культурні, інформаційні, соціальні – зав'язані на його глобальній економічній уніфікації. Відбуваючись одночасно, взаємно підсилюючи один одного, вони породжують ефект синергії. Тому у контексті реалізації економічних інтересів та цілей економічного і політичного розвитку країн велике значення має публічна дипломатія як чинник формування позитивного економічного іміджу країни, а точніше – фактору впливу на сприйняття економічної політики і економічних прагнень держав іншими суспільствами¹.

Сучасна публічна дипломатія поряд з використанням колосального потенціалу нових інформаційних можливос-

1 Snow N., Taylor Ph. M. (eds.). Routledge Handbook of Public Diplomacy. N.Y.: Routledge, 2009. 528 p.

тей, звертається до економічних моделей, які забезпечують їй трансформуючий вплив на інші суспільства. Спираючись на концепцію «м'якої сили» впливу на інші суспільства через формування привабливості власної моделі політичного і соціально-економічного ладу, вона оперує складним набором інструментів, установок і ціннісних орієнтирів. В умовах глобалізації з усіх її форм (інформаційні війни, релігійна, культурна експансія тощо) – найефективнішою стала економічна форма впливу. Завдяки досягнутим економічним успіхам наприкінці XX ст. капіталістичним країнам вдалося переконати у перевагах свого соціально-економічного ладу суспільства соціалістичні країни і покласти початок новим глобальним трансформаціям. Зміни, породжені глобалізацією, відбилися на цілях публічної дипломатії. Відбувається корекція її пріоритетів: вона використовується не лише в політичних цілях, а також в економічних, і економічна дипломатія стає важливою складовою публічної дипломатії. В основу економічної дипломатії покладена ідея привабливості, притаманна публічній дипломатії, коли завдяки її активності протилежна сторона добровільно і свідомо обирає новий шлях економічного розвитку, вважаючи його ефективнішим².

Прикладом такого впливу є зміна соціально-економічного устрою радянського суспільства, починаючи з трансформації природи його економічного базису – суспільної форми власності. Під гаслом створення умов рівного доступу до об'єктів колись державної власності на засоби виробництва, виробничої і соціальної інфраструктури, забезпечення рівних можливостей для всіх видів бізнесу, свободи переміщення робочої сили, рівного доступу до всіх благ, на його просторі відбувалось формування ринкового суспільства, що забезпечувало однорідність глобальної економіки, полегшувало доступ до національних виробничих ресурсів і капіталів та розмивало суверенне прагнення країн, які утворились після розпаду, до реалізації національних економічних інтересів. Офіційним і неофіційним провідником впливу публічної дипломатії на формування нової економічної якості держав стала саме економічна дипломатія (рис. 1).

Класик теорії економічної дипломатії, французький економіст і дипломат Г. де Карр'єр стверджував, що економічна дипломатія є ефектив-

2 Woolcock S., Bayne N. The New Economic Diplomacy: Decision-Making and Negotiating in International Economic Relations. 3rd edition N.-Y. Routledge, 2011. 450 p.

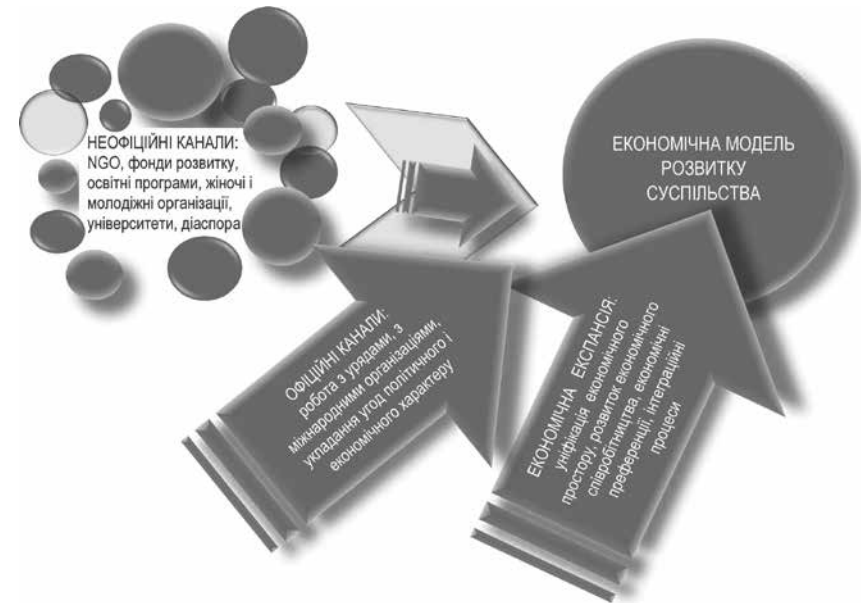

Рис. 1. Канали впливу публічної дипломатії на економічну сферу суспільств

ним методом впливу на економічні відносини між державами³, і, аналізуючи вплив економіки та економічної дипломатії на політику і відносини між державами, наголошував, що саме сильні економічні позиції традиційно забезпечують політичне панування і можливість диктувати свої умови з питань світоустрою іншим країнам; саме економічне лідерство забезпечує високий рівень життя, а відтак гарантує підтримку народом зовнішньополітичного і похідного від нього зовнішньоекономічного курсу власної держави.

Економічна дипломатія з публічною дипломатією мають спільну кінцеву мету – економічний добробут держави. Проте деякі країни використовують можливості економічної дипломатії з метою тиску на інші країни задля вирішення політичних проблем або як інструмент «покарання» опонента. Наприклад, популярні в сучасних міжнародних відносинах санкції, з одного боку, допомагають країнам, до яких вони застосовуються, реалізовувати модель «економічного націоналізму», що прямо суперечить вимогам глобалізації та міжнародним угодам, зокрема в рамках СОТ, а з другого, – деструктивно впливають на систему дипломатичних зв'язків у всіх сферах і на всіх рівнях, на традиційну сис-

3 Каррон де ла Каррьер Г. Экономическая дипломатия. Дипломат и рынок. Пер. с фр. М.: РОССПЭН, 2003. С. 11.

тему економічної дипломатії та міжнародної політики, суперечать таким принципам публічної дипломатії, як переконання і ненасильницькі форми досягнення цілей.

Традиційною сферою дипломатичної діяльності є міждержавні політичні відносини, і основне завданням дипломатії в цій галузі, як національної, так і багатосторонньої, полягає в забезпеченні миру та міжнародної безпеки. Якщо поняття «дипломатія» означає «офіційну діяльність глав держав, урядів і спеціальних інституцій (органів) зовнішніх зносин щодо здійснення цілей і завдань зовнішньої політики держави, захисту інтересів держави за кордоном», «сукупність засобів, прийомів і методів досягнення зовнішньополітичних цілей держави», то «економічну дипломатію» можна трактувати як офіційну діяльність з реалізації зовнішньоекономічної політики держави і вирішення поставлених економічних завдань⁴. Тобто офіційна економічна дипломатія – це елемент зовнішньої політики держави, що включає в себе дипломатичну діяльність, сконцентровану на захисті економічних інтересів і безпеки країни на міжнародному рівні, наприклад щодо розширення ресурсної бази і економічних ринків збуту, збільшення обсягів експорту, залучення іноземних інвестицій, недопущення (або послаблення) економічної експансії, повноцінну участь у роботі міжнародних економічних організацій тощо. У її арсеналі – сукупність організаційно-правових інструментів, методів і дій в зовнішньоекономічній сфері, які використовуються лише у контексті реалізації національних інтересів, – вони носять багатосторонній та двосторонній характер, і її метою є формування сприятливих умов для міжнародної діяльності національних економічних суб'єктів.

Публічна дипломатія в економічній сфері розширює можливості економічної дипломатії: маючи на меті формування позитивного іміджу держави і суб'єктів її міжнародної економічної діяльності, звертається до можливостей як офіційних, так і неофіційних акторів, та використовує потенціал різних сфер суспільного життя. Їй притаманна така риса дипломатії, як переконання у доцільності тієї чи іншої форми міжнародних економічних відносин, вплив на сприйняття власної держави іншими державами.

В умовах глобалізації, коли економічні проблеми країн набули особливого значення, трансформувались і завдання публічної (нової публічної)

4 Wayne T. What is economic diplomacy and how does it work? *The foreign service journal*, January -/February, 2019 URL: <https://afsa.org/what-economic-diplomacy-and-how-does-it-work> (09.10.2021).

та самої економічної дипломатії – традиційна дискусія про співвідношення публічних, політичних і економічних інструментів, їх якості і кількості доповнилася міркуванням щодо нових форм взаємодії держав в цілому і бізнесу та держави зокрема. У зв'язку з цим змінилися підходи до розбудови системи економічної дипломатії не лише як до сфери офіційної діяльності, а й щодо обмежень, якими вона регулювалась – нова економічна дипломатія не відкидає будь-які канали та методи просування національних економічних інтересів. Тепер економічна дипломатія – це досягнення економічних цілей усіма засобами, в тому числі публічної дипломатії (офіційної і неофіційної), незалежно від того, чи вдається вона до тих же економічних важелів задля отримання бажаного результату, чи використовує інші інструменти дипломатичного впливу.

Ефективне міжнародне економічне співробітництво і конкурентоспроможність національної економіки в сучасному глобальному економічному середовищі, вирішення ключових проблем економічного і соціального поступу країни визначають форми і методи дипломатичних зусиль на всіх можливих напрямках. У цьому розумінні публічна дипломатія також є провідником, каналом зовнішньоекономічної політики держави, і водночас економічні можливості та суб'єкти міжна-

Рис. 2. Синергія публічної і економічної дипломатії націлена на підвищення економічного добробуту і безпеку суспільства

Рис. 3. Суб'єктність, множинність сфер і рівні економічної дипломатії

родної економічної діяльності є її інструментами і механізмами (рис. 2).

Економічна дипломатія вийшла далеко за торговельно-комерційні межі офіційного рівня. Виникли цілі галузі міжнародних економічних відносин (рис. 3), які потребують дипломатичного втручання, захисту і забезпечення, – від валютно-фінансових до так званої економічної допомоги; від наукового і інноваційного співробітництва та спільних економічних проектів до транснаціоналізації економік; від формування мережових структур до багатосторонньої дипломатії і права міжнародних договорів тощо. На нинішньому етапі її трансформації відбувається зрощування і переплетіння об'єктів, взаємодія (конкуренція і синергія) суб'єктів, диверсифікація сфер і рівнів дипломатичної діяльності. Проте незмінним залишається її призначення: кінцевими показниками ефективності дипломатичної діяльності в економічному контексті є по-

зиціонування країни в глобальному економічному середовищі – високі рейтинги інвестиційної привабливості і приплив інвестицій; рівень стабільності міжнародної економічної взаємодії і участь у міжнародному поділі праці; стабільні валютно-фінансові позиції; інтенсивність торгівлі і нарощування масштабів присутності на зовнішніх ринках тощо.

Цільовими завданнями економічної дипломатії є обслуговування потреб розвитку національної економіки: вона має бути ефективним провідником зовнішньоекономічної політики, яка, в свою чергу, є виразом національних економічних інтересів; впливати на прийняття та реалізацію державою управлінських рішень щодо форм і механізмів міжнародної економічної взаємодії; сприяти розбудові міжнародної співпраці в

глобальному економічному ринковому середовищі і забезпечувати паритетність умов міжнародної присутності країни на світових ринках.

Але, зважаючи на те, що цілі зовнішньоекономічної політики не обмежуються лише вирішенням локальних завдань економічного характеру, можна стверджувати, що кінцевою метою економічної дипломатії є розвиток держави і гармонізація світового політичного та економічного середовища. Щодо розвитку держави, який має на меті підвищення добробуту і економічну безпеку суспільства, у контексті економічної дипломатії ті універсальні принципи, на які спирається дипломатична діяльність, і ті, які визначають її національні завдання, коріняться в Стратегії економічного розвитку країни (рис. 4). Чітка, виразна стратегія є концептуальною основою, стрижнем внутрішньої і похідної від неї зовнішньої економічної політики.

Глобалізація і економічні зрушення планетарного характеру, що відбулись в ХХІ ст., суттєво змінили засади національних стратегій економічного розвитку – сьогодні вони монодетермінантні і універсальні для всіх країн, базуються на вимозі лібералізації національних економік, нівелювання впливу держави на економічні процеси як всередині країни, так і на зовнішньоекономічну діяльність національних суб'єктів. А це означає, що в країні соціальна ефективність має поступитися місцем економічній ефективності; загальнонаціональні економічні інтереси мають бути підпорядковані приватним інтересам господарюючих суб'єктів; офіційна економічна дипломатія, як вираз сили держави і її повноважний представник, має поступово звужувати горизонти своєї діяльності, підпорядковуючись приватним інтересам, обслуговувати їх та ставати їхнім провідником; в кінцевому рахунку, держави мали б позбутися суб'єктності – спочатку економічної, а згодом і політичної.

Водночас світова практика показує, що економічно і політично потужні держави, чий розвиток, здавалось би, тісно пов'язаний з ліберальною концепцією, не сліднують цим шляхом і у своїй зовнішньоекономічній діяльності не абстрагуються від основної вимоги – реалізації національ-

Рис. 4. Витоки зовнішньоекономічної політики і економічної дипломатії

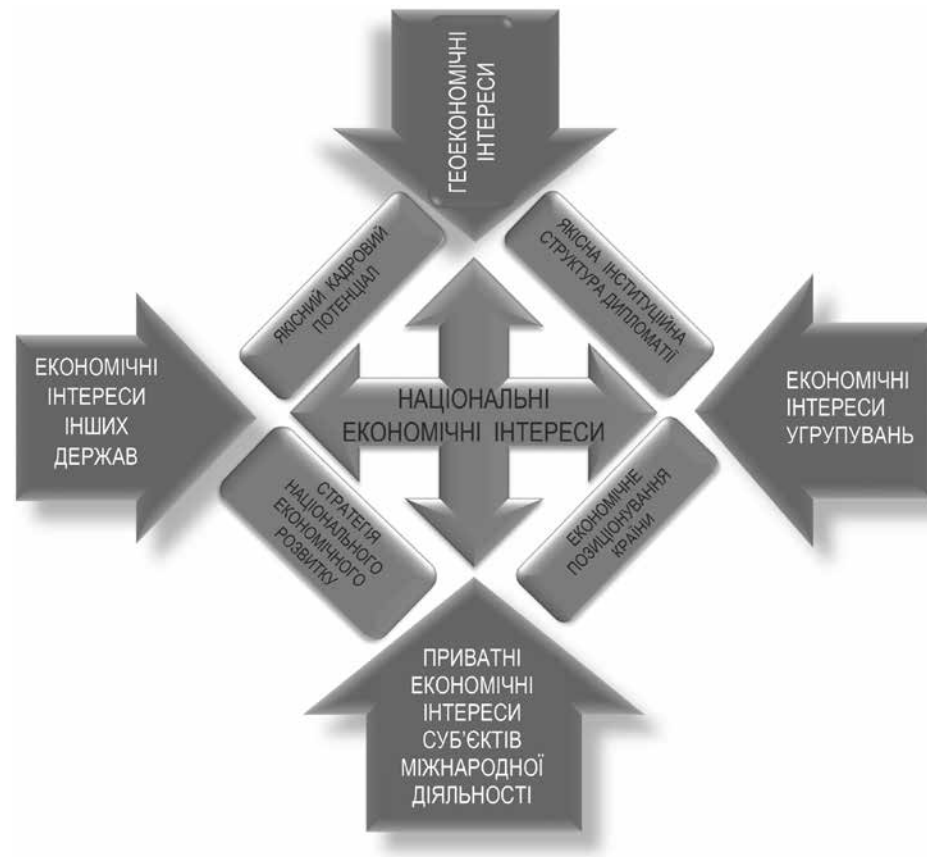

Рис. 5. Середовище і умови ефективності національної економічної дипломатії

них економічних інтересів країни, а їх захист у зовнішньому середовищі доручають потужному офіційному дипломатичному корпусу. Чинниками успіху дипломатії в цих суверенних країнах вважають високу якість зовнішньоекономічної політики, що базується на стратегії, яка відбиває саме загальнонаціональні економічні інтереси; високий рівень фахової підготовки дипломатів, які володіють виключними професійними якостями і дотримуються вимог дипломатичного права, правил зовнішніх зносин; якісну інституційну структуру публічної дипломатії; міцне економічне підґрунтя, що відбивається в міжнародній економічній позиції країни і робить її політику переконливою (рис. 5).

Зі зростанням взаємозалежності країн, спричиненим поглибленням міжнародного поділу праці, прогресом наукових технологій, конвергенцією і зрощенням національних економік, транснаціоналізацією господарської діяльності, регіоналізацією, радикально змінилися умови спів-

існування держав – посилилась їх вразливість до зовнішніх чинників, зокрема деструктивних процесів, які відбуваються в інших країнах, як-от глобальні економічні, фінансові, енергетичні кризи, маніпуляції і зловживання великих економічних акторів на світовій економічній арені. Так, політика ОПЕК в галузі видобутку і експорту нафти призвела до різкого падіння цін і позначилась на країнах, в яких собівартість видобутку вища або обсяги експорту нижчі. Ситуація з біржовим ціноутворенням на газ у Європі стала наслідком зусиль колективної економічної дипломатії Європи (угоди про «Третій енергетичний пакет»), зумовила нові загрози національній та міжнародній безпеці, контроль над якими або зниження ризику від яких неподоланні однією державою або групою держав. Тому в міжнародній політиці національні інтереси набувають пріоритетного значення, і це підтверджує тезу про переваги економічної суверенізації та необхідність посилення ролі національної економічної дипломатії⁵.

Економічний чинник справляє все більш значний вплив на зовнішню політику держав і розвиток міжнародних відносин на глобальному та регіональному рівнях. В умовах глобалізації, яка вимагає формування єдиного ринкового простору та його уніфікації на ліберальних засадах, зовнішньоекономічна політика держав, а відтак і завдання економічної дипломатії, змінюються. У контексті вимог до економічної офіційної і неофіційної дипломатії йдеться про реалізацію національних економічних інтересів, що досягається за допомогою політичних, культурних, соціальних, релігійних, кодифікованих і некодифікованих, вербальних і невербальних, інколи не завжди гідних і гуманних методів та прийомів.

Раніше відмова від воєнного шляху досягнення економічного, а тим самим і політичного панування забезпечувалась спільними політичними зусиллями і розвитком міжнародного економічного співробітництва, що сприяло зародженню нових методів, інструментів, інститутів та організацій і дозволяло на основі багатосторонніх економічних домовленостей досягати поставленої економічної мети – динамічного світового економічного розвитку та ефекту вирівнювання. Це було своєрідним різновидом «м'якої сили», яка не зводилася лише до переконань в доцільності, а й включала цілу низку інших інструментів багатосторонньої економічної дипломатії, використовуваних багатьма акторами, пов'язаними спільними зобов'язаннями.

⁵ Van Bergeijk P.A.G., Moons S. *Economic Diplomacy and Economic Security*. Netherlands: Erasmus University Rotterdam, 2009. P. 1–18.

Після краху двополюсного світу загострилася економічна конкуренція в глобальному вимірі; обмеження поля дипломатичної взаємодії суб'єктів міжнародної економічної діяльності лише офіційними рамками стало неможливим і недоцільним, оскільки така економічна дипломатія негнучка і недостатньо диверсифікована. Посилення публічного характеру економічної дипломатії стало нагальною необхідністю, оскільки її

суб'єктність стрімко розширювалася за рахунок включення нових гравців; об'єкти її впливу примножувалися за рахунок розширення сфер застосування. У цьому контексті посилення ролі публічної дипломатії стало також об'єктивно зумовленим.

Основне питання сучасної економічної дипломатії полягає в узгодженні і координуванні загальнонаціональних і національних приватних економічних інтересів та інтересів наднаціональних у зовнішньому економічному середовищі. В ринкових умовах важливим принципом

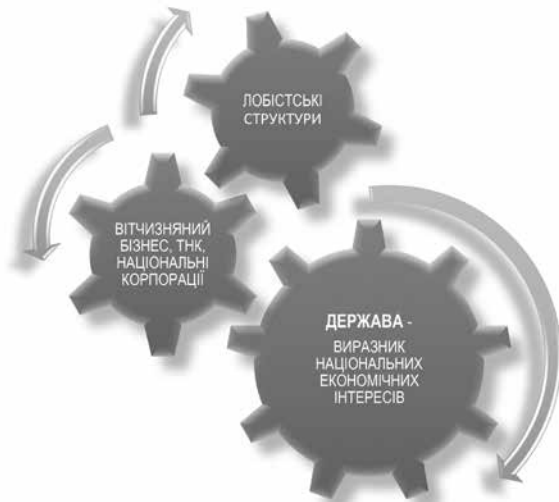

Рис. 6. Суб'єкти економічної дипломатії

функціонування економічної дипломатії стає скоординована взаємодія державних і недержавних структур з метою забезпечення сталого і поступального розвитку країни та гарантування її економічної безпеки в умовах глобалізації (рис. 6). Проте в міжнародній діяльності розвиток принципів і норм економічної дипломатії не торкається засад зовнішньоекономічної політики, тобто базується на тезі, що сама зовнішня політика не може набувати ринкового характеру і завжди стоїть на сторожі інтересів держави. Головним завданням офіційної економічної дипломатії стає ефективність її взаємодії з бізнесом, що полягає у підпорядкуванні приватних економічних інтересів загальнонаціональним. Тому до компетенції сучасних служб економічної дипломатії входить вирішення низки дворівневих задач.

Пріоритетним серед них є захист національних інтересів та забезпечення національної безпеки в такий спосіб, що гарантував би вирішення загальнонаціональних завдань та не дозволяв ринковими інтересам і пріоритетам диктувати свою волю суспільству. Задля вирішення соці-

альних завдань розвитку країни економічна дипломатія має бути націлена на забезпечення умов для впровадження передових соціально-економічних стандартів, дієвість яких довела світова економічна практика і які не можуть бути досягнуті виключно на основі стихійної дії ринкових сил. У полі її уваги мають залишатися соціально-економічні проблеми і проблеми розвитку людського потенціалу країни, формування інтелектуальної компоненти національного багатства, що пов'язане із розвитком науки, культури, освіти, спорту, охорони здоров'я тощо. Міжнародний потенціал комерційних структур, їх бізнес-інтереси можуть і повинні бути використані для досягнення цієї мети.

Пошук і сприяння створенню найвигідніших умов для участі національної економіки в світовому господарстві також є ключовим, національного рівня завданням, яке стоїть перед сучасною економічною дипломатією. Участь приватного бізнесу у цих процесах має розглядатись економічною дипломатією, як один з механізмів формування міжнародного потенціалу національної економіки, і водночас канал впливу на зовнішнє економічне середовище.

Завданням економічної дипломатії національного рівня пріоритетності є участь у вирішенні глобальних економічних проблем, які негативно позначаються на світовій і національній економіках. Їх розв'язанню мають підпорядковуватися приватні інтереси суб'єктів міжнародної діяльності, що, як правило, забезпечується використанням методів заохочення, компромісу, а подекуди і примусу дипломатичними засобами.

Водночас, виходячи з цих загальнонаціонального рівня завдань, до економічної дипломатії висувається низка вимог другого рівня, пов'язаних з реалізацією приватних інтересів, – формування системи захисту і сприяння бізнесу за кордоном, головним чином забезпечення доступу до існуючих і потенційних ресурсів і ринків, адже зовнішньоекономічна політика держави також націлена на їх примноження, що відповідає потребам суспільства. Тому сучасна світова модель економічної дипломатії передбачає тісну співпрацю офіційної дипломатії, зокрема вітчизняних дипломатичних установ, з бізнесом, а саме: урахування позицій національного бізнесу при розробці засад зовнішньоекономічної політики держави; надання підтримки вітчизняним бізнес-структурам за кордоном і захист їх інтересів; забезпечення рівних і недискримінаційних умов міжнародної торгівлі для національного бізнесу; надання фахової допомоги бізнесу, зокрема консультацій та

аналітичної інформації про політичне і ділове середовище країни перебування; сприяння встановленню контактів із ключовими іноземними державними і приватними центрами прийняття рішень; надання кваліфікованої підтримки участі в міжнародних торгах; надання допомоги в розв'язанні інвестиційних і ділових спорів, а в разі експропріації – допомоги в отриманні швидкої і повної компенсації тощо.

Відтак завдання економічної дипломатії не обмежуються лише досягненням визначених локальних і конкретних економічних цілей – підвищення міжнародної конкурентоспроможності країни, сприяння нарощуванню експортного потенціалу і звуження імпорту, відкриття нових ринків, залучення інвестицій і нових технологій, формування мережевого бізнесу і долучення до світових фінансових мереж. Вона є виразником загальнонаціональних і комерційних інтересів, поєднанням економічної практики і традиційної дипломатії; проте її кінцева мета – це формування в країні потужної економіки, здатної забезпечити високий рівень добробуту і соціальних стандартів, та економічне позиціонування країни в міжнародному просторі, що є найдієвішим аргументом в міжнародній політиці і запорукою національної безпеки. Основна її функція – бути засобом (інструментом) реалізації зовнішньоекономічної політики держави на міждержавному, міжвідомчому, міжінституційному та приватному рівнях. Основна умова, якої вона має дотримуватись, – пріоритетність загальнонаціональних економічних і політичних інтересів щодо приватних, тобто підпорядкованість приватних економічних інтересів національним завданням і цілям.

Економічна дипломатія оперує категорією ефективної взаємності, що ґрунтується на захисті національних економічних інтересів, які часто суперечать інтересам країн-партнерів. Тому використання механізмів економічної дипломатії передбачає не тільки боротьбу за створення сприятливих умов співпраці на світовому ринку, а й протидію спробам інших країн поставити ці механізми на службу їх інтересам, не зважаючи на інтереси партнерів. При цьому передбачається злагоджена робота дипломатичних політичних і економічних відомств, експертів та інших зацікавлених сторін з метою домогтись балансу між економічною і політичною складовими економічної дипломатії та досягти максимальної ефективності у розбудові відносин між країнами.

Ефективність економічної дипломатії, як і дипломатії взагалі, багато в чому залежить від активної позиції на переговорах (за винятком

тих випадків, коли інша позиція продиктована конкретними обставинами) та від повноти і якості використання методів, які застосовуються в ході підготовки до переговорів (лобіювання, обмін думками, консультації і обговорення, в тому числі в неофіційному порядку, візити, зустрічі тощо, з використанням арсеналу засобів публічної дипломатії). У цьому сенсі великого значення набувають сформовані дипломатичні контакти. Однією з найважливіших характерних рис сфери економічної дипломатії є розвиток контактів з бізнес-суб'єктами – залучення до цих процесів приватних суб'єктів міжнародної економічної діяльності, чие уявлення про його країну формується завдяки публічній дипломатії.

За дипломатами у переговорному процесі закріплюються три основні функції – узагальнення ініціатив в постановці та обговоренні актуальних для країни питань, організація переговорів із напрацьованими контактами і застосування інструментарію переговорного мистецтва; за бізнес-суб'єктами – їх контакти та їх інтереси. При цьому дипломат має розумітися на внутрішній економічній стратегії розвитку своєї країни і засад її зовнішньоекономічної політики, яка є виразником національних економічних інтересів.

До позаекономічних засобів, які використовуються економічною дипломатією для підтримки національних виробників, просування їх інтересів, належать угоди про захист і заохочення інвестицій, про уникнення подвійного оподаткування, про розширення сфери фінансових послуг тощо. Водночас можуть застосовуватися і жорсткі захисні механізми, пов'язані з політикою протекціонізму, як дієвий інструмент впливу на формування національної конкурентоспроможності, з санкційними заходами. Синергія офіційної дипломатії і дипломатії бізнесу довела свою продуктивність. Тому в умовах глобалізації актуалізовано залучення до співпраці вітчизняного і іноземного бізнесу, використання приватних іноземних інвестицій, приватного обміну технологіями, розвиток туризму. Законодавці і держава в партнерстві з представниками національного і зарубіжного бізнесу спільно працюють над вирішенням глобальних проблем, таких як технологічний розвиток, захист навколишнього середовища; поглиблюють співпрацю в традиційних сферах міжнародної торгівлі і фінансів, що дозволяє говорити про зростання ролі і вплив суб'єктів міжнародної економічної діяльності на економічні інтереси і інноваційні процеси в

дипломатичній практиці. При цьому цілі економічної дипломатії реалізуються в тісному контакті з політичними, громадськими та іншими сегментами дипломатичної роботи.

Економічна дипломатія розвинених країн спирається на розгалужену мережу інститутів і механізмів реалізації національних інтересів у світовому господарстві, множину взаємодоповнюючих інструментів досягнення цілей, добре налагоджену координацію і широкий суспільний консенсус щодо завдань і пріоритетів зовнішньоекономічної політики, значні фінансові, кадрові, інформаційні та інші ресурси, що надаються державою.

На чолі інституційної піраміди, що забезпечує вирішення завдань економічної дипломатії, стоять національні зовнішньополітичні відомства і міністерства, відповідальні за реалізацію державної зовнішньоекономічної політики, що спираються на розгалужену мережу закордонних представництв.

За такою моделлю працює дипломатична служба України. Керуючись вимогами «Національної економічної стратегії на період до 2030 року»⁶ та «Стратегією економічної безпеки України до 2025 року»⁷, у яких надано оцінку стану економічної безпеки та ідентифіковано загрози за основними складовими зовнішньоекономічної безпеки – фінансовою, виробничою, інвестиційно-інноваційною, макроекономічною – МЗС України формує власну стратегію реалізації стратегії діяльності на зовнішньоекономічному напрямку.

У цьому контексті змінюється цілепокладання дипломатії, покликаній сприяти вирішенню загальнонаціональних економічних завдань, до яких належать підвищення конкурентоспроможності національної економіки, нарощування її потенціалу і ефективності, інтеграція у світову господарську систему на засадах рівності. Виняткове значення надається економічній складовій роботи закордонних дипломатичних установ, серед пріоритетів яких захист національних економічних інтересів, формування інвестиційної привабливості країни, протидія дискримінації на зовнішніх ринках.

Водночас інструменти економічної дипломатії в практичній діяльності використовує бізнес, що сприяє реалізації зовнішньополітичних

⁶ Постанова № 179 Кабінету Міністрів України від 3 березня 2021 р., із змінами, внесеними Постановою № 202 Кабінету Міністрів України від 10 березня 2021 р. «Національна економічна стратегія на період до 2030 року».

⁷ Указ Президента України №347/2021 Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 11 серпня 2021 року «Про Стратегію економічної безпеки України на період до 2025 року».

і зовнішньоекономічних завдань, спрямованих на розбудову національної економіки, захист національних економічних інтересів країни і забезпечення економічної безпеки не лише офіційними дипломатичними методами, напрацьованими державними інституціями і неурядовими організаціями, але і за рахунок напрацювань великих приватних підприємств, невеликих компаній і фірм, що вже є на світовому ринку.

Враховуючи нові тренди у розвитку світової дипломатичної практики, МЗС України внесло суттєві корективи в роботу цієї державної установи – орієнтація на просування національних економічних інтересів і співпраця з бізнесом стають важливими складовими її роботи. Розроблені система і механізми взаємодії суб'єктів міжнародної економічної діяльності з МЗС України передбачають вплив бізнесу на формування зовнішньоекономічних пріоритетів через компетентні структури – колективні інститути з лобіювання інтересів інвесторів, експортерів, імпортерів та різноманітних асоціацій, що професійно займаються проблемами національного бізнесу за кордоном; посилилась координація співпраці МЗС з інститутами дипломатичних радників центральних органів виконавчої влади; новостворений департамент економічної дипломатії посилив вплив на роботу відділів з економічних питань закордонних дипломатичних установ, а також через них – з представництвами бізнесу за кордоном, з діловою діаспорою та почесними консулами (рис. 7).

Усе це засвідчує, що економічна дипломатія набуває характерних ознак публічної дипломатії: залучаючи до свого кола все більшу кількість акторів та використовуючи прийоми, форми і методи, притаманні публічній дипломатії, а також розглядаючи сфери, якими вона опікується, як об'єкти реалізації національних економічних завдань, вона все більшою мірою спирається на демонстрацію єдності інтересів і зусиль усіх суб'єктів (не лише економічних) міжнародних відносин.

Посилення активності недержавних бізнес-акторів, багато в чому обумовлене сучасними науково-технічними досягненнями, об'єктивно призводить до посилення транснаціоналізації і відкриває нові можливості для зовнішнього впливу, оскільки економічні кордони розмиваються, стають проникними, і ТНК та сильніший зарубіжний бізнес диктують свої умови національній політиці, підпорядковують національний бізнес своїм інтересам, або і зовсім витискають його. Цей вплив може спотворювати структуру національної економіки, яка перестає бути самодостатньою і виконувати базову функцію – бути опорою суверенітету. В результаті

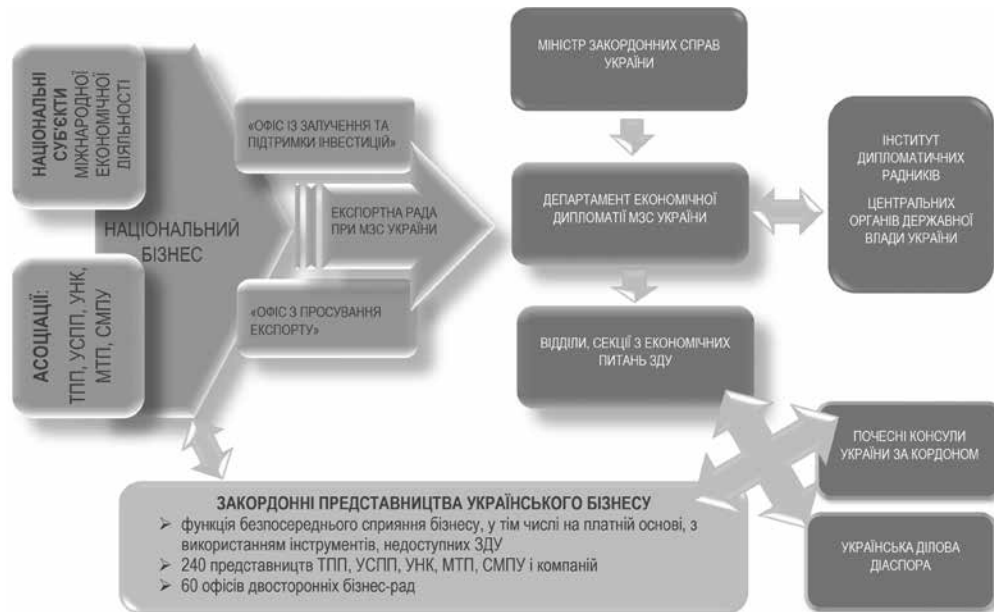

Рис. 7. Взаємодія Міністерства закордонних справ України і приватного бізнесу у міжнародній економічній сфері

країни все частіше стикаються з проблемою національної економічної безпеки – у контексті реалізації неоліберальної доктрини розбудови глобального економічного простору та у зв'язку з посиленням зовнішнього впливу через канали приватного бізнесу на суспільства інших країн, питання суверенності економіки і політики постає все гостріше і звужує можливості реалізації національної стратегії економічного розвитку.

Очевидно, що влада в суспільстві, яке піддається такому впливу, має протистояти цьому тиску, спрямовуючи чужий бізнес у необхідне русло, задане національною стратегією економічного розвитку, та у відповідь стикається з різноманітними формами впливу: від пропаганди (прямої, іноді жорсткої і маніпулятивної), тиску, шантажу – до використання «м'якої сили», коли на перший план виходить не лише привабливість для протилежної сторони запропонованих дій, образів, цінностей, а й прихованих методів протидії.

Прикладом такого протистояння може бути конфліктна ситуація, яка виникла довкола положень українсько-європейської Угоди про асоціацію⁸, що були орієнтовані на просування європейського бізнесу на

8 Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/yevropejska-integraciya/ugoda-pro-asociaciyu>.

територію України, освоєння її ринків, до того часу майже повністю підконтрольних російським економічним акторам. Захисна, безпекова економічна політика уряду базувалась на концепції формування єдиного економічного простору з Європейським Союзом і розглядала роль та ефективність економічної дипломатії у контексті її відповідності ідеальному образу солідарної економіки спільноти. Задля цього їй ставилась не-притаманна функція – формулювати і просувати ідею спільних цінностей, ідеології, культури, системи мережових інститутів, норм і правил, неієрархічності відносин між акторами (усунення держави від суспільного управління), невизначеності інтересів⁹. Тим самим економічна дипломатія була позбавлена можливості виконувати свою пряму функцію – захищати у переговорному процесі національні інтереси, національну економіку і національний бізнес, сприяти їх експансії на зовнішні ринки.

Непричетність української економічної дипломатії до процесів звуження (а подекуди і повної втрати) ринків ресурсів і збуту продукції, як наслідок непродуманої державної політики, не знімає з неї провину за згортання міжнародного поля діяльності для національної економіки і бізнесу; зосередженість уряду і економічної дипломатії на європейському напрямку призвела до того, що з поля зору були випущені перспективні ринки Близького Сходу, Африки тощо. До того ж, економічна дипломатія не виконала низку функцій: по-перше, аналітичну, оскільки не прорахувала можливі втрати від такої моноорієнтованості та за загальною ейфорією не помітила підводні течії і загрози національній економічній безпеці в Угоді про асоціацію; розвідувальну, оскільки не виявила справжні цілі, що приховувались за проектом Угоди; дорадчу, тобто функцію впливу на формування зовнішньоекономічної політики. Дотримуючись завдань зовнішньоекономічної політики щодо формування єдиного економічного простору із ЄС, економічна дипломатія могла б виконувати завдання забезпечення економічної безпеки, застосовуючи напрацьований країнами інструментарій і керуючись принципом: «розвиток співробітництва у всіх напрямках і у всіх сферах суспільного життя задля розвитку національної економіки і підвищення добробуту в країні»¹⁰.

9 Risse Th. Transnational Actors and World Politics // Handbook of International Relations / Ed. by W. Carlsnaes, Th. Risse, B. A. Simmons. L. London: Sage Publishing Ltd, 2013. P. 255–274.

10 Woolcock S., Bayne N. The New Economic Diplomacy... P. 187–189.

Для участі в реалізації завдання європейської інтеграції та розширення економічної присутності в глобальному економічному середовищі, економічній дипломатії не потрібні принципово нові підходи до організації взаємодії з різного рівня суб'єктами міжнародної економічної діяльності, оскільки, покликані до життя докорінними глобальними трансформаціями, вони вже є у її розпорядженні. Оскільки офіційні канали економічної дипломатії нерідко сприймаються як ненадійні, як такі, що обмежують свободу бізнесу, в той час як неофіційні менше підлягають регулюванню і погодженню, – саме у офіційної економічної дипломатії є великі можливості для поєднання і комплексного використання офіційних і неофіційних каналів впливу.

Беручи за приклад методи впливу бізнес-структур з інших країн на національну економіку як державними, так і недержавними каналами, українська економічна дипломатія вдається до них і стикається з проблемою тісної взаємодії офіційних органів влади (офіційної дипломатії) з підприємницькими і громадськими структурами в інших країнах та їх спільною протидією спробам економічної інтервенції, що дає підстави для висновку про чітку ієрархію національних економічних інтересів суспільства і бізнесу.

Спроби офіційної дипломатії налагодити канали зв'язку з економічними агентами в іншій країні – причому, як правило, налаштованими опозиційно до власного уряду, – не дають бажаних результатів, оскільки розцінюються як посягання на національну економічну безпеку. Тимчасом як недержавні актори можуть використовуватися як канали і публічної, і економічної дипломатії, без ризику бути звинуваченими у втручанні у внутрішні справи – тут спрацьовують приватні економічні інтереси.

Зростання публічної активності національного бізнесу може і повинно сприяти просуванню економічних інтересів держави: в контексті вимоги відкритості, доступності, мобільності; озброєний краще ніж держава сучасними можливостями інформаційних і комунікаційних технологій, які дозволяють йому легко взаємодіяти з бізнесовими колами та громадськістю інших стан, національний бізнес стає основною силою і носієм національних економічних інтересів. При цьому держава, взаємодіючи з різними за ступенем близькості до неї недержавними акторами, може більш тонко використовувати офіційні можливості економічної дипломатії.

Для формування позитивного образу держави, яка спирається на національну стратегію економічного розвитку, сучасна економічна дипломатія має ширше використовувати неурядові лобістські організації і бізнес-структури (як правило, – це великий бізнес з міцним усталеним позитивним іміджем)¹¹. Завдяки такій співпраці, наприклад, були врегульовані взаємні претензії щодо газової співпраці України та Росії, і «Газпром», виконуючи рішення Стокгольмського арбітражу, перерахував 2,56 млрд доларів компенсації з відсотками на рахунки «Нафтогазу України». Водночас було створено підґрунтя політичної підтримки України з питань використання її транзитного потенціалу.

На відміну від держави, національний бізнес виявляється практично поза конфліктною політичною сферою та навіть якщо і втягується в конфліктну проблематику, то поза сферою офіційної економічної дипломатії – у цій ситуації зазвичай здійснюється комплексний вплив на ситуацію з боку різних учасників, зокрема NGO і бізнес-структур, в тому числі з використанням інструментарію економічної і публічної дипломатії, можливостей держав і міжнародних організацій, а також структур, які можуть забезпечувати фінансування діяльності, сприяти, наприклад, реалізації спільних бізнес-проектів представниками конфліктуючих сторін. Прикладом тому були спільні проекти, реалізовані свого часу на Близькому Сході (в них брали участь як палестинці, так і ізраїльтяни). Ще одним прикладом може слугувати спільна підготовка інфраструктури для події міжнародного масштабу – Чемпіонату Європи з футболу 2012 – Україною і Польщею, чий національні економічні інтереси суперечать один одному.

Важливим напрямком, на який має орієнтуватись економічна дипломатія, спираючись на потенціал публічної дипломатії, – це організація обміну в галузі освіти, особливо економічної, що стимулює і створює базу формування єдиного економічного простору. Освітні програми можуть не тільки виконувати довгострокові функції з формування певних цінностей і установок, створення адекватної глобальним викликам компліментарної економічної еліти, але мати і короткостроковий демонстраційний ефект, який символізує допомогу держави, яка розвиває такі програми. Цей підхід не є унікальним в публічній дипломатії – він часто стимулює зміни на політичному і економічному рівні через зміни в індивідуальних сприйняттях

¹¹ Gilboa E. Diplomacy in the Media Age: Three Models of Uses and Effects. *Diplomacy and Statecraft*. 2001. Vol. 2. N 6. P. 1–28.

і ставленні¹². Національній економічній дипломатії (як офіційній, так і неофіційній) в цій сфері має стати опорою державна політика розвитку галузей професійної освіти. До прикладу, підготовка дипломатичних кадрів для інших країн автоматично означає формування лояльного дипломатичного корпусу за кордоном. Те саме стосується і інших напрямів підготовки фахівців, які перетворюються на неофіційних дипломатичних агентів країни у відповідній сфері.

Розвиток зовнішньоекономічних зв'язків та укладення багатосторонніх угод призвів до зростання числа міжнародних економічних організацій, збільшення кількості їх членів, підвищення рівня представництва в них та до розширення їх мандата за рамки традиційно обговорюваних питань. Крім того, останнім часом переговори офіційних представників з економічних питань ведуться не тільки в рамках юридично оформлених регіональних і багатосторонніх організацій, але і в рамках неформальних форумів (Давоський форум, саміт G7) та

зустрічей членів Вашингтонського консенсусу, Паризького і Римського клубів, Лондонського клубу кредиторів, консультативних груп високого рівня тощо – прямого втілення публічної дипломатії. Використання економічною дипломатією переговорів в рамках неформальних організацій має низку суттєвих переваг; зокрема, учасниками таких

12 Kelman H., Cohen S. Reduction of International Conflict: An Interaction Approach. *The Social Psychology of Intergroup Relations* / Ed. by W. G. Austin, S. Worchel. Monterey (Call): Brooks-Cole Publ., 1979. P. 288–303.

переговорів, як правило, є представники країн, що посідають ключові позиції і можуть суттєво впливати на світову економіку. Порядок денний таких зустрічей інколи також включає питання, які не входять до компетенції офіційних організацій або не можуть бути врегульовані ними, а залучення високопрофесійних експертів дозволяє приймати виважені рішення, – причому дотримання неформальних домовленостей є обов'язковою умовою і, як свідчить міжнародний досвід, інколи більш дієвою, ніж офіційних.

Таким чином, економічна дипломатія дозволяє збалансувати результати світогосподарського розвитку для національних економік, груп держав і цілих регіонів, не доводячи до кризи діяльність міждержавних інститутів, регіональних об'єднань та до ескалації торгово-економічних конфліктів. В сукупності офіційна і неофіційна, двостороння і багатостороння економічна дипломатія, спираючись на потенціал публічної дипломатії, утворюють ефективний механізм управління глобальними процесами – як в інтересах окремих країн, так і світової спільноти. Важливо поставити зовнішньополітичну і зовнішньоекономічну діяльність на службу всебічному розвитку і модернізації країни, використовуючи усі економічні і позаекономічні ресурси, наблизити дипломатію до повсякденних потреб країни, залучаючи до співпраці суб'єкти міжнародної економічної діяльності усіх рівнів, розширюючи сфери та мережу об'єктів впливу, спираючись на найновіші досягнення в галузі міжнародної комунікації.

Запитання для самоконтролю

- Яка ідея покладена в основу економічної дипломатії?
- Як вплинула глобалізація на завдання економічної дипломатії?
- Які інструменти забезпечують успіх економічної дипломатії?
- Яка роль економічних санкцій в міжнародних відносинах?
- Опишіть роль економічної дипломатії в зовнішньополітичній діяльності України.

Ірина Матяш, Олександр Сліпченко

Кулінарна дипломатія

Ірина Матяш – докторка історичних наук, професорка, провідна наукова співробітниця відділу історії міжнародних відносин та зовнішньої політики України Інституту історії України НАН України, Голова Правління Наукового товариства історії дипломатії та міжнародних відносин

Олександр Сліпченко – Надзвичайний і Повноважний Посол, член Наукового товариства історії дипломатії та міжнародних відносин

Поняття «кулінарна дипломатія» (гастродипломатія, дипломатія обіднього столу, дипломатія їжі) у професійному і суспільному обігу з'явилося в ХХІ ст. і швидко набуло розвитку як у сенсі змісту, так і в сенсі наукового оформлення. В різних країнах широко обговорюється його сутність як інструмента державного брендингу та формування позитивного іміджу країни. Багато держав ухвалило спеціальні програми, що ґрунтуються на використанні національної кухні як засобу комунікації, здатного ефективно впливати на сприйняття однієї країни суспільством іншої. Стратегія публічної дипломатії МЗС України на 2021–2025 рр. позиціонує кулінарну дипломатію як напрям публічної дипломатії, спрямований на формування позитивного іміджу країни у світі через просування національної кухні, кулінарного мистецтва та місцевих продуктів харчування. Передбачається, що кулінарна дипломатія стимулюватиме зовнішню торгівлю, етногастрономічний туризм і покращуватиме інвестиційний клімат. В умовах жорсткої конкуренції країн за місце в ієрархічній шкалі глобалізованого світу їх кулінарна привабливість є істотним компонентом «м'якої сили», що впливає на формування зовнішнього іміджу.

З історії кулінарної дипломатії

Американський фантаст Роберт Сілверберг¹ приписує організацію першого в історії дипломатичного застілля лугалю (військовому вождю) шумерського міс-

та Урук – Гільгамешу, герою одного з найдавніших літературних творів людства – «Епоса про Гільгамеша» («Про того, хто бачив усе»), створеного у ХХІІ ст. до н. е. в Стародавньому Шумері. В епосі йдеться про пошуки героєм Гільгамешем таємниці безсмертя й зустріч з першолюдиною Утнапишти, його дружбу з дикою людиною Енкіду, про їхні подвиги, про смерть Енкіду. Під час подорожі Гільгамеш, так і не отримавши чарівного засобу, зрозумів: вічно живе в пам'яті нащадків той, хто здійснює добрі справи. В оригінальних записках, досліджуваних іменитими вченими в різних країнах і перекладених на десятки мов, немає згадок про дипломатичні прийняття. Однак у літературній інтерпретації Р. Сілвеберґ приписав цьому найдавнішому дипломату застосування в протоколі переговорів представників двох сусідніх міст-держав Месопотамії спільного обіду: «Першого дня літа прибули послы від Акки з вимогою, щоб я платив данину... Я їх тепло зустрів і дав на їх честь урочистий обід. Ми сиділи до глибокої ночі, говорили про минувшину, про бенкети в палаці Акки, про війни проти еламів, про вибрики долі...». Зрозуміла не випадковість і причина приписування такого сюжету епічному героєві, адже з незапам'ятних часів урочиста трапеза була неодмінним атрибутом по сольської справи.

Відомості про княжі бенкети, у тому числі пов'язані з дипломатичними контактами, збереглися в літописах часів Київської Русі та Галицько-Волинського князівства. Перше складене в Києві в ХІ – на початку ХІІ ст. ченцем Нестором та іншими літописцями зібрання «Повість врем'яних літ» містить текст пам'ятки Київської Русі «Повчання дітям Володимира Мономаха». В ній онук Ярослава Мудрого, київський Князь Володимир Мономах, залишив нащадкам універсальну настанову щодо гостинності та етикету: «Найбільше шануйте гостя, звідки б він до вас не прийшов: простий чи знатний, чи посол; якщо не можете пошанувати його дарунком, то пригостіть його їжею і питвом, бо він, ман-

Пам'ятник Володимиру Мономаху у м. Прилуки Чернігівської області

¹ Див.: роман «Цар Гільгамеш» (Gilgamesh the King, 1984), повісті «Мандри Гільгамеша[en]» (Gilgamesh in the Outback, 1986), «Шарм мерзенства» (The Fascination of the Abomination, 1987), «Гільгамеш в Уруці» (Gilgamesh in Uruk, 1988), об'єднані в роман «До землі живих» (To the Land of the Living, 1989).

друючи далі, прославить вас у всіх землях доброю чи злою людиною»². Через віки ця теза стала складовою сутності кулінарної дипломатії в сучасному розумінні.

У трактаті візантійського імператора Костянтина VII Багрянородного «Про церемонії візантійського двору» є згадка про урочисте прийняття в імператорському палаці правительки Київської Русі княгині Ольги. Вона здійснила державний візит (говорячи сучасною мовою) в супроводі великої свити послів, купців, наближених до неї жінок-бояринь, перекладачів, рабінь. Імператор Костянтин описав, як урочисто приймав високу гостю. Під час обідів на її честь княгиня Ольга сиділа за одним столом з імператрицею та її дітьми, а за десертом до них приєднався сам імператор.

Не менш цікаві згадки про формування традицій кулінарної дипломатії в Україні зберегли козацькі літописи та подорожні записи мандрівників. Ці джерела свідчать, що за доби козацтва гостинність до іноземців належала до звичаїв українців. «Гостинність так поширена по всій Малоросії, – писав французький дипломат Жан-Бенуа Шерер у своєму «Літописі Малоросії», – що іноземець, подорожуючи країною, ніколи не потребує робити витрати на ночівлю та харчування. В запорозьких козаків курені завжди стоять відчинені. Будь-який мандрівник чи перехожий може туди зайти і з'їсти все, що знайде їстівного, якщо навіть немає нікого вдома»³. Водночас звичай вшанування гостей під час застілля на Запорозькій Січі вирізнялися простотою. Ж.-Б. Шерер зафіксував набір традиційних козацьких страв: «Їжа була дуже проста. Обід складався з двох страв. Перша звалася «соломаха», вона нагадувала кашу, приготовану з борошном, водою та сіллю. Друга мала назву «тетеря» і являла собою суміш борошна, крупи та проса. Вона була трохи рідша за соломаху, бо в неї додавали багато слабенького пива або рибної юшки... Згадані страви подавалися у великих посудинах, які звалися «ваганки», але ніколи не вживали хліба»⁴. В кожному курені були кухарі. Вони вміли робити ще вареники, сирники, гречані галушки з часником, рубці, усіляку рибу, «свинячу голову до хріну та локшину на переміну», мамалигу з бринзою або «пастремою» (сушеною на сонці бараниною),

2 Повчання дітям Володимира Мономаха. URL: <https://spadok.org.ua/kyivska-rus/povchannya-monomakha-davnogusku-poradnyk-dityam> (10.09.2021).

3 Шерер, Жан-Бенуа. Літопис Малоросії, або Історія козаків-запорозжців...: Пер. з фр. В. В. Коптілов. Київ: Укр. письменник, 1994. С. 67.

4 Там само. С. 172.

смажену дичину. Усе це запивали горілкою, медом, пивом, наливкою та іноді «рейнським» вином. Особливо шанована була «варена» – напій на основі горілки та меду, зварених зі свіжими або сушеними яблуками, грушами з додаванням родзинок, імбиру та інших прянощів. При цьому посланців польського короля, московського царя, турецького султана або кримського хана зустрічали урочисто. В записках послів, які там побували, є згадки про те, що на їхню честь влаштовували гарматні чи рушничні сальви і частували обідом. Посол імператора Священної Римської імперії Рудольфа II Габсбурга, Еріх Лясота, який у червні 1594 р. прибув на Базавлуцьку Січ для переговорів щодо участі козаків у війні проти Османської імперії, в своєму щоденнику писав, що гетьман Богдан Мікошинський почастував його обідом «і далі гостив у себе»⁵.

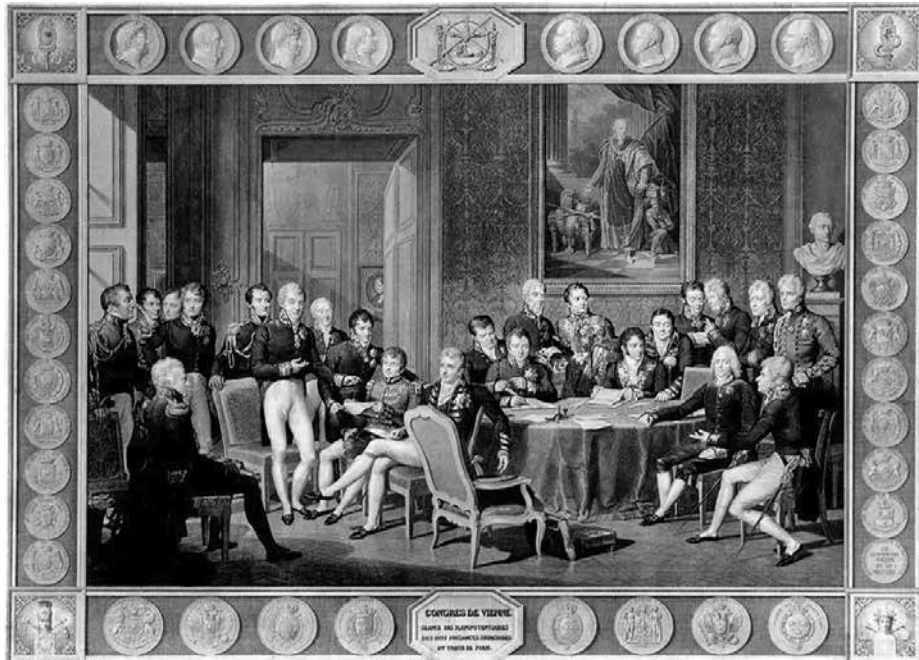
Пізніше, за Богдана Хмельницького, у Чигирині застільні ритуали стали пишнішими, а дипломатичні контакти інтенсивнішими. За своїми діловими можливостями, організацією офіційного протоколу гетьманська дипломатична служба цілком відповідала загальним європейським стандартам тієї пори. Священник, поет і дипломат Альберто Віміна да Ченеда (Alberto Vimina da Ceneda), котрий 1650 року як посол Венеційської республіки перебував з дипломатичною місією у Б. Хмельницького для вивчення відомостей про стосунки між османами і татарами та їхнє озброєння, а також залучення гетьмана до створення європейської антиосманської коаліції, записав у своїх реляціях: «Гетьманський стіл не бідний на добру і смачну їжу та напої: горілку, пиво, мед. Вино, яким мало запасуються і рідко п'ють, подають до столу лише в присутності важливих іноземців»⁶. А «Gazette de France» в березні 1651 року повідомляла, що гетьман Хмельницький витрачає багато коштів на утримання численних посольств, які перебувають при ньому. В цей час у Франції регентшою неповнолітнього сина Людовика XIV, коронованого 1643 р., була Анна Австрійська, а фактично правив кардинал Джуліо Мазаріні. Згодом «король-сонце» особливу увагу почав звертати на частування послів іноземних держав під час переговорів задля отримання вигідних для Франції домовленостей, фактично започаткувавши у французькій зовнішній політиці кулінарну дипломатію. Придворна кулінарія слугувала потужним засобом дипломатичного впливу. Іноді

5 Лясота Еріх. Щоденник. Жовтень. 1984. № 10. С. 97–110.

6 Молчановский Н. Донесение венецианца Альберто Вимина о козаках и Б. Хмельницком (1656 г.). Киевская старина. 1900. № 1. С. 74.

форма і стиль сервування столу могли вплинути на результат переговорів. Численні дослідження емоційної атмосфери переговорів підтверджували, що породжені таким чином позитивні настрої збільшують схильність до поступок, стимулюють творчий підхід до розв'язання проблем, налаштовують на співробітництво. Саме при французькому дворі усі ці прийняття набули довершеної форми.

Перетворення гастрономічних засобів на потужну зброю політичного впливу на партнерів сталося пізніше за діяльності на чолі французької дипломатії Моріса Талейрана. Вершиною його кар'єри був Віденський конгрес, де він спромігся зробити Францію, яка щойно зазнала нищівного розгрому, мало не головним вершителем долі пост-наполеонівської Європи. Багато чим цьому допомогли розкішні обіди з вишуканими стравами, якими він пригощав численних учасників конгресу.

Засідання Віденського конгресу

Форма, стиль і меню парадного столу у практиці Богдана Хмельницького були значно скромнішими. Але в головних деталях вони відповідали звичаям європейських дворів, а основою частувань була українська народна кухня та міцні напої, що розв'язували язика приїжджим і давали можливість самому гетьманові висловлюватися з більшою відвертістю, ніж за «тверезим» столом дипломатичних переговорів.

Прізвисько «ясновельможного гетьмана борщів» здобув гетьман Іван Скоропадський. Російський цар Петро I після Полтавської битви приставив до нього двох радників, а згодом скасував гетьманську самостійність, заснувавши Малоросійську колегію. Останньою «дипломатичною» місією гетьмана була поїздка до царя з вітанням з нагоди укладення Ніштадтського миру зі Швецією. Він прожив у Петербурзі близько півроку, але жодних послаблень «режиму» не зумів досягти. Проте запам'ятався кулінарними шедеврами. Кілька рецептів його борщів збереглися на століття як «гетьманські», а уявлення про те, як слід організовувати дипломатичне спілкування, включаючи гастрономічний компонент, закріпилося в народному уявленні.

Протокол дипломатичних прийняттів і правила етикету застілля сформувалися в Україні значно пізніше, під час існування Української

Офіційний обід у гетьмана П. Скоропадського. 1918 р.

Держави на чолі з гетьманом Павлом Скоропадським. «Як я не хотів простоти, – згадував він згодом, – але довелося виробити невеликий церемоніал для урочистого прийому в таких випадках посланників»⁷. Згідно з започаткованими гетьманом правилами, церемонія вручення вірчих

⁷ Скоропадський Павло. Спогади. Кінець 1917 – грудень 1918/ Гол. ред. Ярослав Пеленський. Київ-Філадельфія, 1995. С. 266.

грамот іноземними послами розпочиналася з урочистої зустрічі. Процедура відбувалася в великій залі Гетьманського палацу за участі посла та осіб, що його супроводжували, та гетьмана і високих чиновників гетьманського уряду. По периметру зали і на сходах розташовувалася почесна варта, одягнута в парадні однострої. Після урочистої частини відбувався офіційний сніданок чи обід за столом, прикрашеним живими квітами, підібраними під національні кольори країни⁸. Таке оформлення столу під час офіційного обіду підкреслювало урочистість події. Родинні герби або ініціали почесних гостей викладали з квітів на столах за сніданком або обідом на честь знатних запрошених. Під час обіду підносили келихи за процвітання держав, представників яких було запрошено. Тим самим дипломатичне прийняття з нагоди урочистої події стало обов'язковою частиною урочистостей.

Час перебування України в складі СРСР для української дипломатії був пов'язаний з повною залежністю від рішень союзного керівництва, партійним контролем та наглядом органів держбезпеки. Право ведення зовнішньополітичної діяльності УРСР отримала 1944 р. завдяки намаганням Й. Сталіна посилити свій вплив у створенні Організації Об'єднаних Націй шляхом введення до складу членів-засновників ООН союзних республік. До завдань МЗС УРСР належала представницька та інформаційно-пропагандистська робота з іноземними представниками, основними інструментами якої було проведення урочистих заходів з нагоди знаменних дат та історичних подій, зустрічей з партійним і радянським керівництвом республіки, організація відвідань підприємств, об'єктів сільського господарства, науково-дослідних інститутів АН УРСР, музеїв, історичних пам'яток тощо. Складником такої роботи були прийняття і частування. При цьому національна кухня набувала значення засобу демонстрації власної ідентичності, особливостей національної культури і традицій українців. До меню зазвичай включали ікру і сьомгу (кремлівський стандарт), борщ з пампушками (привід для розмови про нашу самобутність – не щі!), котлета по-київськи («Це ніякий не де-воляй⁹!»), вареники з вишнею (майже національний символ: «Садок вишневий коло хати ...») і сало під горілку з перцем (запорізька невибагливість і міцність національного духу). Зазвичай під

8 Прием генерала Черячукина. *Киевская мысль*. 1918. 25 (12) сентября. № 169. С. 2.

9 Існує версія про походження цієї страви на двісті років раніше в королівській Франції, де вона називалася *côtelette de volaille*, тобто «котлета з птиці».

третьої-четвертої тост ішов фрондерський жарт – натяк на складнощі відносин з Москвою: не вміючи правильно прочитати «Горілка з перцем» (сполучник «з» приймали за трійку) і виявивши на дні пляшки лише два перчика, там звинувачували українців у недовкладенні.

Натомість під час Всесвітньої виставки в Монреалі (1967) саме через те, що єдина згадка про УРСР була в меню радянського ресторану: «український борщ, київські вареники і українська горілка», прогресивна канадська преса вказувала на брак української ідентичності в організації павільйону СРСР, де не було навіть української секції. Газета «Голос України» констатувала, що «репрезентацію України було зведено до цих страв»¹⁰. Активна позиція української діаспори викривала намагання використовувати українську їжу в Монреалі для формування позитивного іміджу Радянського Союзу.

Ще одна українська «кулінарна візитівка» отримала додаткову промоцію у відомому спічі президента США Джорджа Буша-старшого в Києві, із застереженням від «самогубного націоналізму» названому журналістом «New York Times» Уільямом Сефайером «котлетою по-київськи» (*chicken Kyiv*). Він використав в цьому виразі гру слів, адже *chicken* також означає «боязкий». Так промова увійшла до словника дипломатичної термінології: «*Chicken Kyiv Speech*». А в довідниках для туристів, що приїздили в СРСР, цей кулінарний шедевр, ніби винайдений кухарем одного з київських ресторанів на честь включення УРСР до членів-засновників ЮНЕСКО, застерігалось, що з котлетами по-київськи слід поводитися обережно, щоб не зіпсувати одяг бризками розтопленого масла. Втім, визнана багатьма політиками вкрай невдалою промова президента Дж. Буша надала котлеті відчутний міжнародно-дипломатичний присмак.

Новий, доволі неприємний для України епізод, частково пов'язаний з «курячою» темою, трапився через 17 років під час візиту президента США до Києва. Це вже був Джордж Буш-молодший, який виступив на підтримку наміру України стати кандидатом на вступ до НАТО. Чи випадково, чи навмисно президент Віктор Ющенко пригостив його на сніданку саме котлетою по-київськи і варениками з вишнями на десерт. Чомусь світова преса не звернула на це меню уваги. Можливо тому, що після зустрічі обидва президенти виїхали до Бухаресту на саміт НАТО,

10 «Борщ, вареники і горілка». *Український голос*. 1967, 19 липня. Ч. 29.

де Франція і Німеччина заблокували заявку України. Буш висловився «за», але не дуже наполягав. Не виключено, що за котлету, яка необережно натякала на його батька, він все-таки образився¹¹...

Окрім політичних застережень у виборі страв під час дипломатичного застілля, потребують уваги організаторів заборони на певні харчові продукти, зумовлені етичними, релігійними чи культурними проблемами народів різних країн. Так, свинина та м'ясо птахів, які харчуються мертвечиною, заборонені в меню мусульман; яловичина – в Індії. Дипломатичні установи Ізраїлю дотримуються вимоги подавати кошерну (приготовану за законами іудаїзму) їжу під час прийняття, а МЗС Ізраїлю не проводить прийняття іноземних дипломатів в закладах, що не мають сертифіката кошерності.

Кулінарні проекти в світі

Практично кожна країна використовує інструменти кулінарної дипломатії для просування свого гастрономічного бренду, стимулювання торгівлі і туризму та підтримання/формування позитивного іміджу в світі.

ті. Широко відомі фестивалі «Октоберфест» у Німеччині, «Битва томатів» в Іспанії чи «Національний день хот-догу» в США. «Свято оселедця» проводять у Нідерландах, «Фестиваль піци» в Італії, а «Фестиваль ананаса» в Таїланді, традиційний тижневий «Азійський гастрономічний фестиваль Ченду-Панда» проводять у Китаї з метою обміну досвідом у кулінарному мистецтві та демонстрації кулінарних досягнень Китаю, Таїланду, Ізраїлю, Сінгапура, Пакистану. На фестивалі галушок в Полтаві, дерунів у Коростені, млинчиків в Прилуках, вурди (вареного сиру) на Закарпатті з'їжджаються учасники і гості з різних країн. Для «кулінарної репрезентації» України відкриваються комплексні гастрономаршрути, перший з яких проліг Одещиною – «Дорога вина і смаку Української Бессарабії»; сирні та винні маршрути множаться на Закарпатті.

¹¹ Див.: Сліпченко А. Дипломатическая кухня. Київ, 2021. С. 376.

Дієвість інструментів кулінарної дипломатії стимулює появу нових проєктів у цій сфері. Так, 2003 року кілька скандинавських кухарів опублікували маніфест, який представив новий тренд у міжнародній кулінарії під назвою «Нова північна кухня». Вони закликали колег надавати перевагу місцевим природним продуктам та використовувати як традиційні, так і найсучасніші методи їх зберігання і переробки, з особливою увагою до дієтичних та природоохоронних аспектів. Маніфест підтримала Рада Міністрів північних країн, яка ухвалила «Програму нового харчування», що охоплює Ісландію, Швецію, Фінляндію, Норвегію, Данію з Гренландією, Фарерські та Аландські острови. Учасники програми – кухарі і ресторатори – в основу своїх кулінарних композицій кладуть прості рецепти з риби та морепродуктів, доступних на місці овочів і трав, дієтичного м'яса і дичини, традиційних злаків – ячменю та жита, молочних продуктів тощо – у свіжому, копченому, сушеному, ферментованому, консервованому, засоленому та пастеризованому вигляді. Все це відтоді є ознакою скандинавської дипломатичної кухні.

Свою концепцію створення національного бренду започаткувала окремо й Швеція. Одним із її напрямів стала стратегія «Швеція – нова гастрономічна країна». Міністерство сільського господарства із числа відомих в країні рестораторів та бізнесменів у сфері продовольства відібрало 25 так званих «послів їжі», які зайнялися рекламуванням шведської кухні вдома і за кордоном. Відомі національні страви – прості, смачні, домашнього ситні: фрикадельки з брусничним соусом, булочки з корицею, страви з червоної риби та ін. – широко рекламуються в мережі ресторанів кампанії IKEA під гаслом «спробувати Швецію на смак». 2014 року в Стокгольмі відбувся головний європейський гастрономічний фестиваль року «Vocuse d'Or Europe», а Швеція та її столиця Стокгольм були визнані одним із найпопулярніших напрямів гастротуризму.

Традиційною візитівкою національної кухні Японії вважають чайну церемонію. На початку 2000-х років, з метою поширення в світі інформації про японську економіку, культуру, національну кухню, було прийнято ініціативу «Cool Japan» («Крута Японія»), яка мала інтенсифікувати культурний експорт масової та молодіжної субкультури (мультиплікаційні аніме й комікси манга, популярну японську музику, відеоігри, моди, кіно), а також національної кухні, виробництва посуду і кухонного приладдя, традиційних бойових і художніх мистецтв, народних промислів. Рішення організаційного комітету міжнародного конкурсу «The International Wine

Challenge» 2007 року про запровадження нової конкурсної категорії «sake» активізувало діяльність японського МЗС щодо проведення семінарів для дипломатів, присвячених sake і японським винам, та заохочення дипломатів подавати японське sake на заходах в посольствах для сприяння збільшенню експорту і популяризації японської культури. 2009 року Кабінет Міністрів Японії сформував Штаб стратегії інтелектуальної власності, який оприлюднив план створення «бренду Японія» для експортування виробів японської моди і національної кухні. Амбіції проекту в сфері кулінарної дипломатії полягали в прагненні вивести японську кухню на третє місце в світі, після французької і китайської. До персонального складу Штабу увійшли власники провідних ресторанів, а для найкращого кухаря було зафундовано особливий приз прем'єр-міністра¹².

2009 року програму «Корейська кухня для світу» започаткувала Республіка Корея, виділивши на її реалізацію 40 млн доларів. Її мета полягала в проведенні ярмарків продуктів харчування, популяризації корейської їжі, розширенні мережі корейських ресторанів, підтримці виробників продовольства тощо. Для популяризації національної кухні залучалися перші особи держави або члени їхніх родин, відомі політики, громадські та політичні діячі. Напередодні офіційного старту програми, 2008 року, ставлення корейців до найпопулярнішого в країні продукту – корейської квашеної капусти кимчи-кимджанг як одного з головних символів країни, засвідчила перша корейська жінка-космонавт, взявши кимчи з собою на МКС. У рамках проекту «Кимчи-дипломатія» 2009 року перша леді Республіки Корея Лі Мюнг-Бак з метою демонстрації мирної політики своєї країни провела захід, під час якого вона разом з прем'єр-міністром і його дружиною готували кимчи та інші традиційні корейські страви для американських ветеранів Корейської війни. «Я хотіла показати Корею іншу, бо у військових з війни залишилося не багато приємних згадок про їжу»,¹³ – пояснила Лі Мюнг-Бак зміст цього заходу.

Подібні програми вже чимало років фінансують уряди Таїланду, Малайзії, Індонезії та інших країн.

2012 року проект «Дипломатичне кулінарне партнерство» започаткував Державний департамент США з метою створення команди висо-

12 Катасанова, Е. Япония: поп-дипломатия и поп-культура. *Мировая экономика и международные отношения*. 2009. № 2. С. 60.

13 Reynolds, C. Diplomatic gastronomy: The convivial nature of the power of prestige, cultural diplomacy and soft power. *Trapido*, 2008. Vol. III-IV. P. 23-32.

копрофесійних кухарів, які мали співпрацювати з ним під час виконання дипломатичних функцій. Вони створили асоціацію «Американський кухарський корпус» (за аналогією до відомого «Корпусу миру»), члени якої виконують спеціальні доручення Держдепартаменту задля зміцнення стосунків з зарубіжними лідерами та сприяння міжкультурним обмінам. Вони виїжджають до різних країн, проводячи там кулінарні демонстрації і освітні телепередачі, допомагають посольствам США у проведенні прийняття, започатковують контакти з місцевими колегами. Все це робиться для пропаганди американського способу життя та рекламування американських продуктів і гастрономічних традицій.

Подібну програму «Gout de France» («Смак Франції») започаткувала Франція. Відкриваючи її, міністр закордонних справ Фабіус зазначив: «В історії простежується безліч зв'язків між дипломатією, пошуком мирних рішень і добрим столом. За столом виявляє себе тенденція шукати скоріше мирне рішення, ніж конфлікт». 19 березня 2015 року 1300 ресторанів у 150 країнах (серед них три в Україні) на п'яти континентах прийняли сто тисяч відвідувачів, які «пообідали по-французьки». Це стало щорічною традицією¹⁴.

Важливість використання національних кулінарних традицій у міждержавних зв'язках відображено в Конвенції ЮНЕСКО про охорону нематеріальної культурної спадщини (2003). Україна приєдналася до Конвенції 6 березня 2008 року, а 27 серпня 2008 року цей міжнародний акт набув чинності для нашої країни. Експерти Міжурядового комітету ЮНЕСКО внесли до репрезентативного списку 2010 року традицію французької кухні з міркувань, що в її основі «*лежить важливий соціальний аспект, оскільки найбільш значущі моменти в житті людини і суспільства у Франції нерозривно пов'язані із застіллям*», та традиційну мексиканську кухню штату Мічоакан як цілісну систему, що включає не лише способи приготування продуктів за старовинними рецептами, але увесь цикл їх вирощування та обробки. 2013 року список поповнився традицією приготування та сервування в японській кухні (вашоку, «*гармонія в їжі*»). В такий спосіб, за поясненнями прем'єр-міністра країни Сіндзо Абе, в Японії прагнули зберегти традицію для наступних поколінь і сприяти тому, «*щоб люди за кордоном змогли оцінити переваги "вашоку"*»¹⁵.

14 URL: <https://www.france.fr/en/campaign/gout-france-good-france> (21.11.2021).

15 URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2013/12/5/144110/> (10.05.2021).

Згодом світ дізнався про гастрономічний бренд «середземноморська дієта» як про нематеріальну спадщину Італії, Іспанії, Греції та Марокко; кавову церемонію в Туреччині; старовинну традицію виробництва вина в амфорі (квеврі) в Грузії; хорватські коржі; корейську квашену капусту кимчи-кимджанг¹⁶; культуру приготування і заломлення хлібного коржа (лаваша, катирми, жупки, юфки), поширену в Азербайджані, Ірані, Казахстані, Киргизстані, Туреччині; бельгійську культуру пива та ін.

Проведене в США 2014 року інтернет-опитування «Qualtrics 2014» щодо громадського сприйняття співвідношення між національною кухнею та національним іміджем показало, що національна кухня може змінити уявлення про країну. Серед країн, щодо яких відбулися такі зміни, більша кількість респондентів назвала Ефіопію, Туреччину, Таїланд, Китай та Ліван, висловивши зацікавлення поїздками до цих країн для ознайомлення з національною їжею¹⁷.

Разом з тим не можна забувати, що «дипломатія засобами їжі» – інструмент досить серйозний, і його застосування може інколи викликати певні дипломатичні наслідки. Так, традиція приготування кимчи стала причиною суперечки Кореї з Китаєм. Технологію приготування схожого продукту пао-цай Китай зареєстрував у Міжнародній організації зі стандартизації, що викликало протест Південної Кореї. 2010 року на екрани Південної Кореї вийшов художній фільм «Великий кухар: битва за кимчи», сюжет якого ґрунтувався на суперечці про пріоритет у виготовленні кимчи, що ніби зав'язалася під час державного візиту Президента Республіки Корея до Японії. Щоб довести національну належність цього продукту і піднести його переваги, президент оголосив конкурс на його найкраще приготування – у фіналі торжествувала корейська традиція. Проте на цьому суперечки не припинилися. Під хештегом «Китайська кухня» розповіді про технологію квашення капусти з'явилися в блогах популярної китайської кулінарної експертки. Корейські користувачі мережі назвали це свідомою експропріацією Китаєм корейської культурної спадщини. Зрештою авторка втратила і популярність, і свою сторінку на каналі YouTube.

16 Матлай Л. Кулінарна дипломатія як різновид публічної дипломатії: нові підходи та концепції. *Humanitarian Vision*. 2015. № 2. С. 57.

17 «Diplomatic Gastronomy: The Convivial Nature of the Power of Prestige, Cultural Diplomacy and Soft Power» – Christian Reynolds' paper for The International Conference on Cultural Diplomacy and the UN «Cultural Diplomacy & Soft Power in an Interdependent World: The Opportunities for Global Governance», NYC & Washington DC, February 21st - 24th, 2012.

Висловити свою політичну позицію засобами кулінарної дипломатії в грудні 2016 року довелося Словенії – у відповідь на привітання Посольства Хорватії в Любляні державних установ шоколадними цукерками в коробках з написом «Привіт з Хорватії» та зображенням карти Хорватії, в межах кордонів якої були зазначені території, що є предметом давньої суперечки між цими державами. Дії хорватської сторони були сприйняті як провокація, однак у словенському МЗС вирішили не загострювати ситуацію і повернули цукерки назад в пакетах з туристичним слоганом «I feel Slovenia».

Подібний «кулінарно-дипломатичний» інцидент стався у квітні 2018 року, коли до меню вечері в рамках зустрічі президента Південної Кореї Мун Чже Іна з главою КНДР Кім Чен Ином було включено спеціальний десерт – манговий мус, прикрашений білим шоколадом із зображенням карти єдиної Кореї з островами Токто, які здавна є предметом територіальних претензій Японії. Негайно посла Південної Кореї викликали до МЗС Японії для висловлення протесту через «політично необережний» десерт.

Випадки дипломатичних баталій, що виникають навколо питань історичного пріоритету стосовно страви національної кухні або способу її виготовлення чи споживання, є і в українській практиці. Так, у грудні 2020 р. міжнародний ресторанний рейтинг французької компанії Groupe Michelin оприлюднив прес-реліз, в якому анонсував, що його представники прибули до Москви, аби оцінити місцеві ресторани, і серед «російських страв» там згадали борщ. Після звернення українських дипломатів автори публікації вибачилися і виправили помилку. «Щоб зняти всі питання», Посольство України у Франції запросило представників Groupe Michelin відвідати Україну і спробувати автентичного українського борщу. Запрошення було прийнято з ентузіазмом. А зусиллями посольства було започатковано роботу над «мішленівським» гастрономічним гідом по київських ресторанах.

Традиційно українська національна кухня асоціюється в світі з українською гостинністю, і з перших днів відновлення незалежності України українські закордонні дипломатичні представництва долучаються до популяризації національної кухні. Збірник рецептів українських страв словенською мовою, за сприяння МЗС України та Посольства України в Словенії, вийшов в Любляні. Українськими національними стравами під час проведення Дня відкритих дверей регулярно пригощає гостей

Посольство України в США («Open House»). За підтримки посольств України, відкриті ресторани української кухні в Тбілісі, Батумі, Будапешті, Подгориці, Нью-Йорку, Вроцлаві, Варшаві та інших містах. Зокрема, за підтримки Посольства України в Чорногорії, в ресторані «Цетиньє» в Подгориці популяризується українське і кримськотатарське кулінарне мистецтво.

Посольство України в Азербайджані 2019 року започаткувало низку конкурсів під назвою #КулінарнаДипломатія #ЧайзПослом #напозитиві,

які реалізовувалися Посольством спільно з Українським жіночим бізнес-клубом в Азербайджанській Республіці. Умовами конкурсу з кулінарної дипломатії є підготовка презентації (з долученням фото, відеоматеріалів) про страви української та азербайджанської кухні, а також цікаві факти, історії, традиції, оригінальні

або старовинні рецепти кухні українського та азербайджанського народів, пов'язані з представленими стравами. В межах азербайджанського проекту «Тижні національних кухонь», що його організатори та група Azeri Home Chef приурочують до національних свят країн, які демонструють свою кулінарну майстерність наприкінці серпня в Баку

до Дня незалежності України, проходить «Тиждень української кухні».

Українську кухню в світі популяризують відомі шеф-кухарі, телеведучі Юрій Ковриженко (амбасадор української кухні у світі, лауреат Global Chef Awards 2017 в Сінгапурі за внесок у розвиток гастрономії, нагороджений 2020 року золотою медаллю Французької асоціації «Best of Gastronomie») і Євген Клопотенко (засновник соціального проекту «Нове шкільне харчування» зі зміни культури харчування «Cult Food», ініціатор включення борщу до нематеріальної

Юрій Ковриженко

спадщини ЮНЕСКО). Вони активно співпрацюють з програмою «Кулінарна дипломатія» МЗС України та закордонними дипломатичними установами України, проводячи майстер-класи в різних куточках світу.

Юрій Ковриженко першим представив українську кухню на заснованому Посольством України в Сінгапурі Тижні української кухні. В одному зі своїх інтерв'ю він назвав найважливішим меседжем української кухні «те, що Україна існує». Ініціативу проведення днів української кухні за кордоном продовжили посольства України в Туреччині, Єгипті, Австрії, Греції. 2019 року Ю. Ковриженко за підтримки МЗС України відкрив ресторан української кухні «Trypillia» у Сеулі.

На телеканалі «UA: Перший» користується успіхом кулінарно-літературне шоу «Енеїда» Євгена Клопотенка. Назва його не випадкова, адже саме в цій поемі Іван Котляревський оспівав українську кухню. 2020 року був учасником проекту «Європейські цінності і культурна дипломатія» Наукowego товариства історії дипломатії та міжнародних відносин і Фонду Ганнса Зайделя. 2021 року він разом з Ігорем Мезенцевим провів гастротур для європейських журналістів зі Словенії, Хорватії, Італії та Угорщини з метою ознайомлення з гастрономічною культурою Києва та просування України на світовій гастрономічній арені.

Євген Клопотенко

У січні 2015 року Україна стала третьою державою-учасницею (після Вірменії та Ізраїлю) проекту «Кулінарна дипломатія», організованого університетом Кадіс Хас (Туреччина), Центром «Розвиток корпоративної соціальної відповідальності» (Україна) за фінансової підтримки Чорноморського трасту регіональної співпраці з метою забезпечення діалогу між представниками громадянського суспільства та бізнесу шляхом залучення їх до серії обідів і вечерів для забезпечення різних зв'язків між державами.

До популяризації національної кухні 2018 року долучилося Міністерство інформаційної політики України, ініціювавши зйомки BestFriendsFilm короткометражних фільмів «Дякую!» (2018) і «Смачного!» (2019). Стрічка «Дякую» посіла друге місце у номінації «Туристичний напрямок – Регіон» на 11-му Міжнародному фестивалі туристичних фільмів Tourfilm Riga 2018 у Ризі (Латвія), перемогла в номінації «найкращий монтаж» на щомісячному міжнародному фестива-

лі Short to the Point (Румунія) та була відзначена спеціальною премією Special Award на кінофестивалі Zagreb Tourfilm Festival (м. Загреб, Хорватія). Суто темі зближення України і Франції через національні кухні було присвячено стрічку «Смачного!». Після її перегляду в Парижі для глядачів влаштували майстер-клас з приготування вареників та пригощали салом та стравами, які франко-український дует готував у стрічці.

Яскравий проект у сфері кулінарної дипломатії реалізував Український інститут спільно з науково-просвітницьким проектом про їжу, історію, суспільство, культуру Izhakultura (засновниця Олена Брайченко) і видавництвом Izhak, що спеціалізується на книгах з історії гастрономії в Україні. Видання англійською та українською мовами пропонує погляд на кулінарію України як об'єкт нематеріальної культурної спадщини. Про смаки, способи

консервації і характерні компоненти української кухні розповідають в розділі «3 історії української кухні» Ігор Лильо та Олена Брайченко. «Традиції гостинності в Україні» через особливості запрошення гостей, формування меню, стилі прикраси столу, розсадження гостей і етикет застілля висвітлює відома письменниця і науковиця Марина Гримич. Про сезонні овочі, фрукти, трави і страви йдеться в розділі «Кухня сезонів» (автор – О. Брайченко). До книги увійшли, крім науково-популярних текстів про історію національної кухні України, огляди особливостей регіональної кулінарної традиції, рецепти популярних українських страв. У такий спосіб українська кухня наблизилася до зарубіжного споживача, відкриваючи Україну світу з нового боку.

Борщ як елемент кулінарної дипломатії

Зазвичай іноземці, попри розмаїття і автентичність української кухні, асоціюють її насамперед з борщем та варениками. Українці цінують свої традиції приготування головного кулінарного символу України, тому все ширшої популярності набувають фестивалі борщів в різних регіонах нашої країни. Такі фестивалі поєднують в собі відкриті конкурси-дегустації аматорів і професіоналів кулінарного мистецтва, ярма-

рок народних майстрів, тематичні змагання художників та різноманітні вікторини. Організатори Всеукраїнського «Фестивалю борщу» бачать свою місію в популяризації української кухні та національних традицій серед широких верств населення як в країні, так і в міжнародному співтоваристві; збереженні древньої традиції українського народу і основи національної гордості українців в кулінарії – борщу; поширенні корисної інформації про культуру приготування і споживання всіх видів борщу; пропаганді розвитку української культури сімейних цінностей, як основи особистісного виховання кожного українця тощо.

З 2014 року Міжнародний гастрономічний фестиваль-квест «Борщик в глиняному горщику» проходить у другу суботу серпня в гончарній столиці України – селищі Опішня Зіньківського району Полтавської області на території садиби «Ляліна світлиця». Його проведення ініціювала етнограф, дослідниця традицій використання глиняного посуду в українській культурі харчування Олена Щербань. Основна особливість фестивалю полягає в приготуванні в печі різних видів борщу в глиняному посуді – горщиках.

6 жовтня 2020 року з ініціативи очільника Громадської організації «Інститут культури України» Євгена Клопотенка традицію приготування українського борщу було внесено до Національного переліку елементів нематеріальної культурної спадщини України. Відтоді спільними зусиллями державного та громадського сектору і дипломатії, за рекомендацією Експертної ради при Міністерстві культури та інформаційної політики України, розпочалися заходи щодо внесення традиції приготування українського борщу до Репрезентативного списку нематеріальної культурної спадщини людства.

Масштабна кампанія з презентації українського борщу як головного кулінарного бренду країни та популяризації асоціативного словосполучення – «борщ-Україна» розпочалася в березні 2021 року зусиллями Міністерства культури та інформаційної політики і Громадської організації «Інститут культури України». Є. Клопотенко здійснив кілька

експедицій по всій країні й зібрав десятки родинних рецептів борщу з різних куточків України, відзняв відеоматеріал, який увійшов до документального фільму «Борщ. Секретний інгредієнт» (2020, режисер Дмитро Кочнев). У квітні 2021 року український кухар увійшов за «поліпшення гастрономічної культури в Україні та популяризацію української кухні у світі» до авторитетного міжнародного списку «50 Next» новаторів гастрономії, які змінюють майбутнє гастрономії, від міжнародного рейтингу найкращих ресторанів світу The World's 50 Best Restaurants. А українська національна страва борщ увійшла, за версією американського телеканалу CNN, до списку 20 найбільш смачних супів у світі, серед яких іспанський гаспачо, суп гамбо з Америки, харірі з Марокко та інші. Подальшій популяризації нашого національного надбання слугуватиме включення рецепта українського борщу до Списку всесвітньої нематеріальної спадщини ЮНЕСКО.

Активний розвиток теорії та практики кулінарної дипломатії засвідчує, що їжа, продовольство, спільне застілля, в усьому розмаїтті аспектів значення цих понять у житті суспільства, належить до найважливіших інструментів подолання етнічних бар'єрів і соціальних стереотипів, стирання суперечностей між людьми і ослаблення міждержавних конфліктів. Практика кулінарної дипломатії доводить дієвість цього інструмента публічної дипломатії для формування та підтримання позитивного іміджу держави, розширення можливостей взаєморозуміння народів, знаходження історичних паралелей і точок дотику в їх розвитку, зародження нових міжнародних традицій, підвищення інтенсивності міждержавних діалогів в сфері культурного, соціального і економічного розвитку.

Запитання для самоконтролю

- Назвіть інструменти кулінарної дипломатії.
- Охарактеризуйте ключові аспекти з історії кулінарної дипломатії.
- Вкажіть найвідоміші кулінарні проекти в світі.
- Наведіть приклади висловлення своєї політичної позиції засобами кулінарної дипломатії.
- Що вам відомо про борщ як елемент культурної дипломатії України?

Любов Корнійчук, Артем Рибченко

Цифрова дипломатія

Поняття «цифрова дипломатія» (е-дипломатія, кібердипломатія, віртуальна дипломатія, мережева дипломатія, дипломатія Web 2.0, digital дипломатія, дипломатія соціальних мереж, Інтернет-дипломатія) до наукового обігу було запроваджено наприкінці XX ст., і у XXI ст. стало досить активно використовуватись у зв'язку з глобальними перетвореннями світу під впливом розвитку масових комунікацій та загального процесу інформатизації. Стратегія публічної дипломатії МЗС України на 2021–2025 роки визначає цифрову дипломатію як напрям публічної дипломатії, що передбачає використання цифрових технологій і платформ, а також взаємодію з ними для захисту національних інтересів країни. Відповідно до Стратегії, вимірами роботи суб'єктів публічної дипломатії у сфері цифрової дипломатії є: 1) взаємодія з міжнародними цифровими платформами для просування позитивного іміджу України у світі та захисту національної безпеки; 2) використання цифрових інструментів для організації заходів і проектів публічної дипломатії; 3) використання потенціалу соціальних мереж та взаємодія з онлайн-спільнотами для формування позитивного іміджу України та просування інтересів України у світі. У реалізації цього напрямку очікується тісна координація і співпраця закордонних дипломатичних представництв з Міністерством цифрової трансформації України, використання міжнародних цифрових платформ, зокрема Facebook, Google, Netflix, HBO та інших, для реалізації цифрових проектів і кампаній з популяризації України у світі¹.

1 Стратегія публічної дипломатії МЗС України на 2021-2025 pp. URL: <https://mfa.gov.ua/storage/app/sites/1/%D0%A1%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%96%D1%97/public-diplomacy-strategy.pdf> (10.10.2021).

Любов Корнійчук – кандидатка історичних наук, старший викладач кафедри міжнародних відносин Національного університету «Острозька академія», членкиня Української асоціації зовнішньої політики

Артем Рибченко – кандидат державного управління, Надзвичайний і Повноважний посол України у Швейцарській Конфедерації та Ліхтенштейні (за сумісництвом)

Завдання та інструменти цифрової дипломатії

Використання цифрових інструментів для реалізації зовнішньополітичних цілей активно застосовується різними країнами. Прискорення віртуалізації світу через пандемію COVID-19 із новою силою актуалізувало питання використання соцмереж та міжнародних цифрових платформ для формування позитивного іміджу держави, а відтак змушує дипломатію адаптуватись до нових реалій. Використання відеоконференцій під час пандемії зумовило поширення поняття «*Zoom-дипломатія*». Успішний досвід віртуальних самітів багатосторонніх платформ засвідчив, що такі заходи також ефективні. Використання мережі Інтернет зумовило нову динаміку в сфері міжнародних відносин, а дипломатія, як головний елемент управління у міждержавних відносинах, безпосередньо пов'язана з новими тенденціями, що знаходить відображення в нових способах комунікації в мережі, поширенні інформації, інституційних змінах та здійсненні сервісної діяльності.

Цифрова дипломатія є важливою складовою державного управління та ланкою в загальній системі переходу України до європейських стандартів функціонування публічної дипломатії. Світова практика запровадження і використання цифрових технологій в сфері діяльності дипломатичних установ демонструє ефективність цього механізму в зовнішній політиці та досягненні цілей і інтересів країн. Упровадження і використання в повній

Віртуальний саміт лідерів G20 21-22 листопада 2020 р.

Джерело: G20 summit, 21-22 November 2020, URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/meetings/international-summit/2020/11/21-22/>

мірі технологій на основі інтернет-комунікації і сучасних засобів зв'язку дадуть можливість Україні не лише посилити власні позиції на міжнародній арені, але й стати повноправним членом європейської спільноти.

До завдань цифрової дипломатії належать налагодження і підтримка контактів із аудиторією онлайн, використання нових засобів комунікації для аналізу і залучення потенційної аудиторії. Відтак, завдяки цифровим технологіям, може реалізуватися репрезентативна функція дипломатії, адже всі державні структури можуть представляти свою діяльність на офіційних сторінках в мережі Інтернет, а також у соцмережах. Крім того, Інтернет уможливорює репрезентацію держави через віртуальні посольства та консульства. Вони можуть замінювати традиційні дипломатичні представництва в місцях, що мають менше значення для інтересів держави, на нестабільних чи небезпечних територіях, або можуть сприяти вирішенню проблем дипломатичного представництва для невеликих чи бідних держав, які завдяки заснуванню віртуальних посольств можуть розширити свою присутність у світі, витрачаючи при цьому менше коштів. 2007 року Швеція стала першою державою, яка відкрила своє посольство у віртуальному світі Second Life як інформаційний центр, де потенційні туристи могли отримати інформацію про культуру, історію та визначні пам'ятки Швеції, а також про порядок оформлення віз. У грудні 2011 р. було відкрито віртуальне посольство США в Ірані, яке не є формальним дипломатичним представництвом, але за відсутності прямого контакту між державами може працювати «як міст між американським та іранським народами»². Загалом такі віртуальні місії можуть бути додатковим інструментом для традиційної дипломатії і сприяти ефективному представленню держави перед урядом і суспільством приймаючої сторони.

Важливе завдання цифрової дипломатії полягає в забезпеченні безпеки та сприянні побудові ідеологічно дружнього світу. Вагомими її інструментами є електронна пошта, телеконференції або групи новин, інтерактивні бесіди або спеціалізовані чат-сервіси, гостьові книги, форуми, блоги, соціальні закладки, соціальні каталоги, соціальні бібліотеки, професійні соціальні мережі, геосоціальні мережі, вікові та гендерні соціальні мережі³. Використання такого інструментарію дозволяє реа-

² U.S. Virtual Embassy Iran. URL: <https://ir.usembassy.gov/tehran/> (дата звернення: 10.10.2021).

³ Піпченко Н., Макаренко Є., Рижков М. Цифрова дипломатія. Підручник. Київ: ВАДЕКС, 2019. С. 54, 58–60.

лізувати завдання цифрової дипломатії, використовуючи переваги сучасних інформаційно-комунікаційних технологій.

Історія розвитку цифрової дипломатії США та провідних європейських держав

Останнім часом все частіше і активніше цифрова дипломатія застосовується як інструмент так званої технології «м'якої сили». Однією з перших розробників цифрового методу «м'якої сили» вважають А.-М. Слотер, колишню директорку політичного планування Державного департаменту США (2009–2011 рр.), в працях якої було окреслено філософські основи цифрової дипломатії⁴. 1996 року Інформаційне агентство США (United States Information Agency) отримало рекомендацію від дорадчої постійної двопартійної комісії США з публічної дипломатії щодо створення глобальної інтерактивної мережі для багатомовної комунікації з використанням аудіо-, відео- і друкованих інформаційних ресурсів та мережі Інтернет. 1999 року було розроблено програму «Цифровий уряд» з метою трансформації діяльності департаментів Конгресу США у сфері зовнішньої політики через використання інтернет-технологій. 2001 року держава проголосила створення мережевої дипломатії, а у квітні 2004 р. Державний департамент США представив Стратегічний план застосування інформаційних технологій у дипломатичній діяльності на 2006–2010 рр., в якому підкреслювалася важливість застосування інформаційних технологій для ефективнішого позиціонування зовнішньої політики США та переконання міжнародної спільноти у її доцільності⁵. Відтак перше теоретичне обґрунтування, а також практичну імплементацію у зовнішньополітичному курсі, цифрова дипломатія отримала саме в США.

Із передвиборчою кампанією Барака Обама пов'язують виникнення 2008 року поняття «дипломатія Facebook» та розширення значення такої діяльності у боротьбі із тероризмом, а «Twitter-дипломатія» («Твітплатія») стала невід'ємною особливістю комунікації президента Дональда Трампа із зовнішнім світом. Як слушно підкреслюють Л. Літра та О. Кононенко, вона «*призвела до революції у царині дипломатичних відносин, суттєво поліпшуючи взаємозв'язки в усьому світі та*

⁴ Slaughter A.-M. America's Edge: Power in the Networked Century. *Foreign Affairs*. Jan-Feb 2009. 88 (1). P. 94–113.

⁵ Піпченко Н., Макаренко Є., Рижков М. Цифрова дипломатія. Підручник. К.: ВАДЕКС, 2019. С. 78–79.

Джастін Трюдо під час зустрічі G7 17 березня 2020 р.

Джерело: Офіційна сторінка Джастіна Трюдо у Twitter - @JustinTrudeau
URL: <https://twitter.com/JustinTrudeau/status/1239706072706961409/photo/1>

надаючи дипломатам і міністерствам закордонних справ інструменти для побудови власних систем електронних комунікацій із закордонними підрозділами, а також посольств із консульствами»⁶. Активне використання мікроблогів у мережі Twitter в розвитку дипломатичних відносин має двосторонні пріоритети в процесі комунікації: це трансляція інформації про повсякденну діяльність постійно зростаючій інтернет-аудиторії та інтерактивність, що дозволяє дізнаватися про думки, зауваження, пропозиції світової спільноти. Також така формула комунікації дозволяє громадянам, журналістам отримати безпосередній доступ до політичних лідерів. Відтак, завдяки соціальним медіа, дипломат потрапляє до якісно нового виміру, отримуючи канал доступу до зовнішнього світу – як для взаємодії з ним, так і аби його почути⁷.

Публічна Twitter-дипломатія притаманна і європейській дипломатії. Цифрові технології спрощують ведення дипломатичних переговорів за допомогою мережевих технологій; ведення блогів у соціальній мережі Facebook, де можна звертатись до громадськості своєї та інших країн з більш розлогими текстами, ніж це дозволяє формат Twitter; розвиток

⁶ Літра Л., Кононенко Ю. Твіттер-дипломатія. Як новітні технології можуть посилити міжнародні позиції України? *Institute of World Policy*. 2013. № 1. URL: http://iwp.org.ua/img/policy_brif_1_01_23_ok.pdf. (дата звернення: 12.10.2021).

⁷ Харченко І. Twitter-дипломатія: зарубіжний досвід для України. *Вісник Львівського університету. Серія: Філософсько-політологічні студії*. 2015. Вип. 7. С. 292–293.

медіастратегій для власних дипломатичних представництв, консульств та закордонних місій; комунікування з громадянами ЄС за усіма цифровими каналами; створення інформаційних приводів (розмістити пост на фейсбуці, який потім тиражують сотні ЗМІ, набагато простіше та дешевше, ніж скликати повномасштабну прес-конференцію); проведення комунікативних кампаній з просування європейської політики та проєктів ЄС у різних сферах; безпосередня комунікація з громадянами своєї держави, що знаходяться в інших країнах; поширення офіційних заяв та прес-релізів.

Соціальні мережі дозволяють швидко поширювати інформацію про актуальні питання міжнародних відносин та світової політики для широкої аудиторії, створюючи при цьому у неї враження безпосереднього спілкування із дипломатом. Також вони можуть використовуватися для інформування населення під час кризових ситуацій, формування суспільної думки, просування національних інтересів держави через популяризацію її культурних цінностей, боротьби із дезінформацією, поширення інформації щодо подолання глобальних проблем сучасності та необхідності для цього консолідації зусиль світового співтовариства, для налагодження швидкої комунікації в межах дипломатичного корпусу тощо. Однак не слід забувати і про загрози, адже соцмережі можуть бути використані для поширення екстремістських поглядів, зовнішньополітичної пропаганди, порушення захисту авторських прав та персональних даних. Уже класичним прикладом значної ролі соцмереж стало їх використання протестувальниками під час подій «Арабської весни».

У дослідженні Twiplomacy Study 2020, що проводиться компанією Burson-Marsteller щороку, починаючи з 2012 р., вказано, що глави держав і урядів 163 країн і 132 міністри закордонних справ ведуть особисті акаунти в Twitter. Станом на 1 червня 2020 р. всі особисті та інституційні сторінки світових лідерів у Facebook мали загалом понад 620 мільйонів підписників і опублікували 8,7 мільйонів твітів з моменту їх створення. Держдепартамент США є найбільш читаним міністерством закордонних справ у Twitter, а також до трійки лідерів входить міністерство закордонних справ Саудівської Аравії та міністерство закордонних справ Індії⁸. Той факт, що уряди лише чотирьох країн не мають присутності в Twitter (Лаос, Північна Корея, Сан-Томе і Принсіпі, Туркменістан),

⁸ Twiplomacy Study 2020, URL: <https://twiplomacy.com/blog/twiplomacy-study-2020/> (20.10.2021).

свідчить про те, що держави надають вагомого значення використанню соцмереж як ефективного засобу комунікації.

Використання соціальних медіаплатформ у зовнішньополітичній діяльності дозволяє реалізовувати активну діяльність, що спрямовується на формування уявлення про державу, політичну владу, політичного лідера в соціальних медіа; розміщення актуальної інформації для наявних та потенційних читачів; звернення уваги різної цільової аудиторії до дискусії щодо актуальних тем; забезпечення зворотного зв'язку під час спілкування різних груп чи індивідів; збільшення обсягу якісного трафіку на офіційному веб-порталі державних та недержавних інституцій⁹.

У США цифрова дипломатія реалізується Державним Департаментом, при якому створено Бюро з управління інформаційними ресурсами США, а при ньому 2003 року – відкрито Офіс з цифрової дипломатії. Для державних органів США у 2004 р. було створено новий цифровий сервіс пошуку внутрішніх баз даних «SearchState» (до цього – Enterprise Search), наступного року – корпоративну платформу тематичних блогів «Communities@State» (близько 70 віртуальних форумів), де співробітники обговорюють питання адміністрування, політики, а також мають можливість створення індивідуальних блогів. Дипломатичною платформою для комунікацій між співробітниками із залученням іноземців є створений Держдепартаментом США у 2007 р. блог «DipNote». Платформа сприяє обговоренню в США публічної дипломатії. Частиною філософії цього portalу є цілеспрямований збір позитивних та негативних відгуків учасників дискусій та подальший їх аналіз з метою оцінювання ставлення до США іноземної публіки¹⁰. Згодом платформу було реформовано після прийняття документа Держдепартаменту США «Державність XXI сторіччя» у відкритий інтернет-форум «The Sounding Board», де службовці Держдепартаменту висувують і обговорюють проєкти з впровадження інновацій в дипломатичну практику і мають можливість отримати під них цільове фінансування із спеціального фонду «IT Innovation Fund». 2011 року запущена корпоративна соціальна мережа «Corridor», в якій протягом першого року було зареєстровано понад 6,8 тис. користувачів і 440 груп. Ресурс повторює інтерфейс

⁹ Піпченко Н., Макаренко Є., Рижков М. Цифрова дипломатія. Підручник. К.: ВАДЕКС, 2019, С. 67.

¹⁰ Тихоненко І. В. Цифрова дипломатія як інструмент зовнішньої політики США у XXI столітті. *Політичне життя*. 2019. № 1. С. 87.

соцмережі Facebook і передбачає можливість пошуку співробітника і обміну з ним професійною інформацією.

Значний внесок у розвиток внутрішньої обізнаності щодо інновацій в дипломатичній діяльності вносить онлайн-енциклопедія Diplopedia, що є внутрішньою інформаційною платформою Держдепартаменту США. Система використовує принцип відомого інтернет-порталу Wikipedia, коли база даних формується самими користувачами. Як зазначено на головній сторінці Бюро дипломатичної безпеки США, Diplopedia – це корпоративна вікі-система Державного департаменту США, що діє в *інтранет*-мережі відомства і включає унікальну базу знань у сфері дипломатії, міжнародних відносин і досвіду Державного департаменту. Це довідковий інструмент для співробітників Державного департаменту, які прагнуть отримати швидкий доступ до корисної, своєчасної та актуальної інформації з питань закордонних справ¹¹. Ресурс налічує понад 15 000 статей, що висвітлюють різноманітні аспекти міжнародних відносин і дипломатичної діяльності і є незамінним в ситуаціях, які вимагають нестандартних рішень. Активна робота співробітників в такій мережі дозволяє запитувати необхідну інформацію і отримувати швидкі відповіді на запити; знаходити фахівців, що володіють специфічними знаннями та досвідом у вузькій сфері (наприклад знаннями рідкісних мов тощо); здійснювати обмін накопиченими знаннями, актуальною інформацією та новинами; об'єднуватися з однодумцями, зміцнювати взаєморозуміння і підтримку за допомогою неформального спілкування онлайн¹².

У системі центральних управлінь Держдепартаменту утворено спеціальні служби, які здійснюють підготовку та супровід дипломатів при роботі з цифровими технологіями. Відповідні тренінги проводить Інститут зарубіжної служби (Foreign Service Institute). Хаб соціальних медіа (Social Media Hub) консулює співробітників відомства з питань роботи в соціальних мережах і вирішує виникаючі у них при цьому проблеми, наприклад пов'язані зі зломом акаунтів. Офіс досліджень цільової аудиторії (Office of Audience Research) готує аналітику і статистику про поведінку користувачів соціальних медіа. Поточний моніторинг реакції міжнародної інтернет-спільноти на американські зовнішньопо-

11 U.S. Department of State. URL: <https://www.state.gov/bureaus-offices/under-secretary-for-management/bureau-of-diplomatic-security/> (30.09.2021).

12 eDiplomacy: The US State Department's Global Collaborative Backbone URL: <https://www.zdnet.com/article/ediplomacy-the-us-state-departments-global-collaborative-backbone/> (30.09.2021).

Digital Diplomacy Index

The Digital Diplomacy Index (DDI) rates each G20 country's global online influence on a scale of 0 to 10. It is currently based on 9 key indicators based on data from Twitter and updated every day.

Click to change the indicator

	DIPLOMATIC NETWORK REACH	DIPLOMATIC WEIGHT	VOCALITY	MESSAGE EFFICIENCY	GLOBAL COUNTRY VISIBILITY	FORMAT PROFICIENCY	MOMENTUM	DIPLOMATIC CENTRALITY	LANGUAGE DIVERSITY	DIGITAL DIPLOMACY INDEX
1 India	10	8.64	9.48	9.75	9.43	8.83	10	7.13	10	9.05
2 United States	9.36	10	10	8.88	9.01	7.80	9.81	7.74	8.04	9.04
3 France	8.89	8.31	8.94	7.28	9.13	8.59	8.23	10	8.04	8.67
4 United Kingdom	8.47	8.59	9.19	6.44	8.40	7.90	7.62	9.48	7.84	8.32
5 Mexico	8.98	8.51	9.09	7.71	9.02	8.87	8.51	5.32	6.84	8.14

Топ-5 держав із G20 за індексом цифрової дипломатії (базується на 9 ключових показниках на основі даних із Twitter і оновлюється щодня)

Джерело: Digital Diplomacy Index, URL: <https://digital-diplomacy-index.com/>

літичні кроки здійснює спеціальна група (Rapid Response Unit) в Бюро зв'язків із громадськістю. Із метою опрацювання нових перспективних інтернет-проектів, Держдепартамент щоквартально проводить наукові конференції, на яких обговорюються шляхи вдосконалення дипломатії за допомогою інновацій (програма «Tech @ State»). Участь в них беруть дипломати, технічні фахівці, громадські діячі, науковці та бізнесмени. Існують також спеціальні програми щодо залучення молодих спеціалістів та досвідчених професіоналів у дистанційному режимі, такі як Програма віртуальних студентських стажувань (Virtual Student Foreign Service). Названа програма є ініціативою Держдепартаменту в рамках програми із технологічного залучення до державної служби ініціативної та активної молоді з метою винайдення нових форм функціонування дипломатичної системи. Студенти отримують можливість пройти дев'ятимісячне віртуальне стажування в офісах Держдепартаменту, не виходячи з університету. Додатково функціонує програма віртуальних співробітників (Virtual Fellows Program), що дозволяє Держдепартаменту отримувати переваги від професійного залучення компетентних консультантів та науковців в різноманітних проєктах як в США, так і в місіях за кордоном¹³.

13 Гринчук М. С. Цифрова дипломатія США. Гілея: науковий вісник : Зб. наук. праць. 2016. Вип. 112. С. 335.

Окрім США беззаперечними лідерами у цій сфері є також європейські держави: Велика Британія, Німеччина, Франція та інші держави ЄС. Спостерігається тенденція підвищення рівня цифрової дипломатичної активності країн Близького Сходу, зокрема Туреччини, Саудівської Аравії та Катару. У Великій Британії завдання цифрової дипломатії реалізують структурні підрозділи зовнішньополітичного відомства. Починаючи з 2012 р. щорічно розробляються програми під загальною назвою «Цифрова стратегія» (Digital Strategy), в яких визначаються загальні пріоритети та дії щодо реалізації можливостей віртуальної дипломатії та цифрового врядування в країні. Інтернет-портал Форін-офісу «Цифрова дипломатія» здійснює консультування співробітників із питань роботи з інтернет-аудиторією. Цінним ядром ресурсу є посібник із використання інструментів цифрової дипломатії. У ньому коротко і доступно подано інструкції з використання Twitter, Facebook та інших соціальних медіа. Крім того, портал містить корисні поради щодо роботи з веб-сайтом, розміщення і підбору інформаційних, відео- і аудіоматеріалів в мережі. Цей сервіс дозволяє дипломатам записатися на онлайн-тренінги, проконсультуватися з фахівцями, задати питання експертам. Розробниками ресурсу сформовано рубрику «Case-studies», де подано результати успішно реалізованих проєктів у сфері цифрової дипломатії Великої Британії¹⁴.

Цифрова дипломатія офіційно оголошена одним із пріоритетних напрямів розвитку Міністерства Європи і закордонних справ Французької Республіки. Яскравим прикладом функціонування механізмів французької цифрової дипломатії є офіційний сайт французького зовнішньополітичного відомства, що являє собою розгорнутий інформаційний портал, через який інформація транслюється в численні соціальні мережі. Концепція цифрової дипломатії належить як до сфери діяльності Міністерства, так і до розширення сфери традиційної дипломатії, за допомогою інновацій і нових практик, що створюються завдяки інформаційно-комунікаційним технологіям. Однак цифрові інструменти вважаються не лише засобом передачі інформації, вони допомагають трансформувати дипломатичну роботу.

Сучасна державна політика цифровізації у Франції спрямована на реформування законодавства, стимулювання наукових досліджень у

14 Офіційний сайт Міністерства закордонних справ Великої Британії та з питань Співдружності. URL: <https://www.gov.uk/> (30.09.2021).

галузі цифрової економіки та врядування, створення цілісної системи кібербезпеки. 16 січня 1998 р. Франція прийняла першу урядову програму щодо побудови інформаційного суспільства – «Програму дій щодо переходу Франції в інформаційне суспільство» (PAGSI), що декларувала шість пріоритетів, а саме: впровадження нових інформаційних та комунікаційних технологій у сфері освіти; амбітну культурну політику для нових мереж; використання інформаційних технологій як інструмента для модернізації суспільних служб; використання інформаційних технологій як необхідного інструмента для ведення бізнесу; адаптацію індустріальних та технологічних інновацій; заохочення появи ефективного регулювання і регулюючої структури для нових інформаційних мереж. У листопаді 2002 р. було прийнято урядовий План RE/S02007 «Для цифрової республіки в інформаційному суспільстві». Він пропонував алгоритм технологічного розвитку мереж, забезпечення всіх громадян можливістю використовувати базові послуги мережі Інтернет та електронного уряду до 2007 р., рекомендацію щодо створення Агентства електронного уряду (ADAE) тощо. У 2003 році було створено Агентство з розвитку електронного уряду (ADAE), яке вирішило два завдання: спростити й сумістити адміністративні інформаційні системи та запровадити конкретні міжвідомчі проєкти. Урядова програма «Електронний уряд 2004/2007» (Administration Electronique 2004/2007) стала точкою відліку для початку повсюдної цифровізації в країні¹⁵.

2017 року було розроблено міжнародну цифрову стратегію Франції, яка сфокусована на збереженні відкритого міжнародного цифрового середовища, сприянні універсальному доступу до різноманітних цифрових технологій, зміцненні довіри в Інтернеті¹⁶. Наприкінці 2018 року держава запровадила посаду цифрового посла при зовнішньополітичному відомстві, що мало сприяти міжнародній безпеці кіберпростору, регулюванню поширення інформації в інтернеті, пропагуванню прав людини, демократичних цінностей та французької мови у цифровому просторі, використанню французьких цифрових додатків¹⁷. За даними уже згаданого дослідження Twiplomacy Study 2020, Президент Франції

15 Піскорська, Г. А., Шкуров, Є. В. Розвиток інформаційного суспільства Франції. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2013. Вип. 117 (част. II). С. 16–19.

16 France's international digital strategy. URL: <https://www.ife.ee/wp-content/uploads/2018/02/strategie-numerique-internationale.pdf> (30.09.2021).

17 Піпченко Н., Макаренко Є., Рижков М. Цифрова дипломатія... С. 169.

Еммануель Макрон станом на 1 червня 2020 р. був лідером ЄС з найбільшою кількістю підписників у Twitter¹⁸.

Засоби цифрової дипломатії виконують важливу роль у сфері зовнішньої політики Німеччини. Її основними завданнями є зміцнення авторитету держави, донесення до закордонної аудиторії позиції ФРН із глобальних питань, її конкретних дій та цінностей. Як основні змістовні пріоритети Німеччини, домінують такі характеристики, як демократична, правова, економічно та технічно ефективна, культурно креативна, соціально стабільна, сповнена екологічної відповідальності, сучасна, надійна, компетентна держава. За здійснення публічної дипломатії Німеччини відповідають Федеральне міністерство закордонних справ, зокрема відділ комунікації, зв'язків із громадськістю та ЗМІ, а також відповідно німецькі представництва за кордоном. При посольствах ФРН існують спеціальні інформаційні центри, основним завданням яких є розповсюдження інформації з урахуванням регіональних і державних особливостей¹⁹. У серпні 2014 р. Федеральним урядом було прийнято «Цифровий порядок денний» (Digital Agenda), який включає такі сфери: цифрова інфраструктура; цифрова економіка та цифрова праця; інноваційна держава; осмислення цифрових змін у суспільстві; освіта, наукові дослідження, наука, культура та ЗМІ; безпека, захист та довіра до суспільства та бізнесу; європейський та міжнародний вимір²⁰.

Прикладом реалізації засад цифрової дипломатії є створення локальної мережі для оперативного зв'язку МЗС з дипломатичними представництвами за кордоном; функціонування тематичних веб-сайтів з питань двосторонніх відносин; організація іміджевих кампаній в мережі; ведення Twitter-акаунтів МЗС за регіональним та тематичним принципом; просування інформації про культурні аспекти німецької дипломатії; створення подкасту з питань зовнішньої політики (Podcast vom Posten); підтримка інтерактивного діалогу з аудиторією за допомогою різних медіаплатформ²¹.

Інструменти цифрової дипломатії активно використовуються Європейським Союзом. Стратегія ЄС щодо цифрової дипломатії у зовнішній

18 Twiplomacy Study 2020, URL: <https://twiplomacy.com/blog/twiplomacy-study-2020/> (20.10.2021).

19 Гуцал С. А. Публічна дипломатія як сучасний пріоритет зовнішньої політики держави. *Стратегічні пріоритети*. 2010. №3(16). С. 110–111.

20 Digital Agenda. URL: <https://www.bmwi.de/Redaktion/EN/Artikel/Digital-World/digital-agenda.html> (05.10.2021).

21 Піпченко Н., Макаренко Є., Рижков М. Цифрова дипломатія... С. 166.

політиці була схвалена Європейським парламентом у листопаді 2012 р. і акцентувала на важливості впровадження інформаційно-комунікативних технологій до зовнішньополітичної діяльності та підтримці розвитку інформаційного суспільства. Європейська комісія у лютому 2020 р. оприлюднила Цифрову стратегію на 2020–2025 рр., яка містить ключові цілі на шляху до цифрової трансформації Європи, – зокрема технології, що працюють для людей; справедливу та конкурентоспроможну економіку; відкрите, демократичне та стійке суспільство²². Інституції ЄС представлені у соціальних мережах, і їх активність за останні роки значно зросла.

У результаті проекту впровадження інструментів інформаційно-комунікаційних технологій у практику дипломатії, започаткованого 1992 р. в Середземноморській академії дипломатичних досліджень (Мальта), та його реорганізації за рішенням урядів Мальти і Швейцарії в листопаді 2002 р. виникла незалежна неприбуткова організація DiploFoundation зі штаб-квартирою на Мальті. Серед іншого, організація працює над покращенням ролі малих держав, а також держав, що розвиваються, в глобальній дипломатії шляхом навчання посадових осіб за допомогою онлайн-курсів та семінарів; розвитку потенціалу з управління Інтернетом, кібербезпекою, даними, штучним інтелектом та іншими новими технічними проблемами; просування та розвитку цифрових інструментів для інклюзивного та ефективного управління і формування політики²³. Діяльність організації сприяє обміну найкращими дипломатичними практиками і демонструє можливості використання інструментів цифрової дипломатії.

Досвід європейських держав у впровадженні технологій цифрової дипломатії є доволі ґрунтовним та різноманітним. Міністерства закордонних справ, посольства, консульства та міжнародні місії країн ЄС активно використовують цифрові медіа для формування позитивного іміджу своїх країн, механізми опосередкованого впливу на політику інших держав, в яких вони перебувають із дипломатичною місією. Прямий доступ до громадськості інших країн без опосередковуючої ролі національних ЗМІ та ЗМК дозволяє впливати на громадську думку закордонної аудиторії у реалізації стратегії досягнення власних зовніш-

22 The European Digital Strategy, URL: <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/content/european-digital-strategy> (10.10.2021).

23 About Diplo, URL: <https://www.diplomacy.edu/aboutus/about-diplo/> (10.10.2021).

нєополітичних цілей. Для уникнення міжнародної ізоляції, будь-яка країна має інтегруватись в сучасні технології цифрової дипломатії, що є особливо актуальними і для нашої держави.

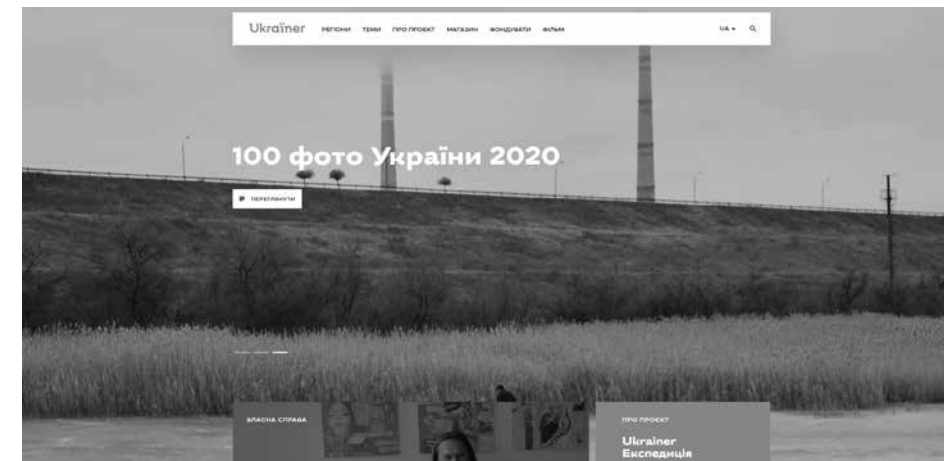
Цифрова дипломатія України

Законодавчими підвалинами в питанні забезпечення нормативно-правового регулювання сфери цифрової дипломатії в Україні є законодавство в сфері інформаціології, комунікативістики, інформаційного забезпечення загалом, поширення інформації, формування засад інформаційної політики та інформаційної безпеки, в тому числі і в кіберпросторі. Серед ключових варто згадати закони України «Про інформацію» (1992), «Про доступ до публічної інформації» (2011), Укази Президента України «Про Доктрину інформаційної безпеки України» (2016), «Про Стратегію кібербезпеки України» (2021), розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні» (2013).

Важливим етапом у розвитку української цифрової дипломатії стало створення в Україні 2 грудня 2014 р. Міністерства інформаційної політики, яке згодом у 2020 р. було трансформовано в Міністерство культури та інформаційної політики. До його ключових завдань належить розроблення стратегії інформаційної політики та концепції інформаційної безпеки держави; координація роботи органів влади в питаннях комунікації і поширення інформації; протидія інформаційній агресії проти України. Розробка культурних онлайн-проектів, що спрямовані на формування позитивного іміджу України в світі, входить до компетенції підрозділів МЗС України, зокрема Директорату публічної дипломатії та комунікацій. Вагому роль у забезпеченні формування та реалізації державної політики у сферах цифровізації, цифрового розвитку, цифрової економіки, цифрових інновацій та технологій, електронного урядування та електронної демократії, розвитку інформаційного суспільства, інформатизації тощо відіграє Міністерство цифрової трансформації України.

Використання соціальних медіа для інформування про Україну та її зовнішню політику реалізує МЗС України. Одним з перших в Україні започаткував активне використання соцмереж у дипломатичному дискурсі колишній міністр закордонних справ К. Грищенко, який активно вів свій акаунт у Twitter. Постійна командна робота над посиленням

присутності України в міжнародному інформаційному просторі та активність зовнішньополітичного відомства і дипломатичних установ України в соціальних мережах дали змогу провести низку потужних інформаційних онлайн-кампаній (#RussiaInvadedUkraine, #StopFake, #LetMyPeopleGo, #CrimeaIsUkraine тощо), що привернули увагу спільноти²⁴. Проведення онлайн-іміджевих кампаній та активізацію цифрової дипломатії України зумовила потреба боротьби із російською пропагандою в умовах гібридної війни. Влітку 2016 р. розпочав роботу медіапроект *Ukrainer* (*ukrainer.net*) для поширення цікавих культурних та туристичних фактів про Україну, переосмислення історичних подій та культурного надбання різних регіонів²⁵.

Оскільки цифрова дипломатія має розглядатись не тільки через призму «м'якої сили» і «розумної сили», а й з погляду створення брендингу держави, то важливим кроком в цьому напрямку стало затвердження урядом у 2018 р. в Україні бренду *Ukraine NOW*, розробленого креативною компанією *Banda Agency*. Головною метою було формування позитивного образу України серед міжнародної спільноти, привернення уваги іноземних інвесторів та покращення туристичного потенціалу²⁶.

Важливим кроком для цифрової дипломатії є створення 2017 року Українського інституту, місією якого є зміцнення міжнародної і вну-

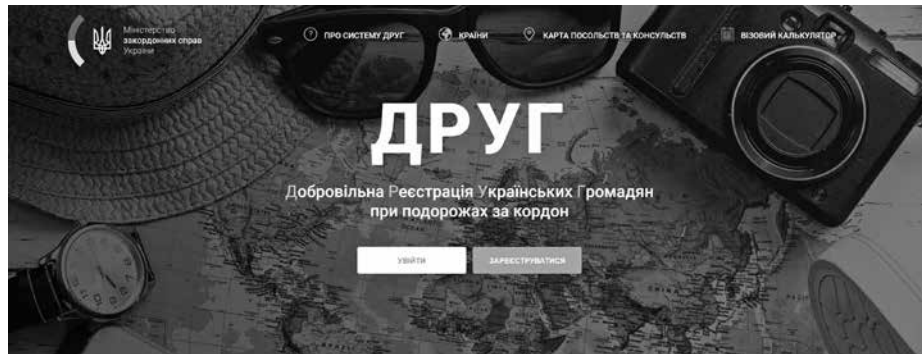
24 Сегеда О. Цифрова дипломатія України як елемент нової публічної дипломатії. *Політикус* : наук. журнал. 2020. № 3. С. 144.

25 Піпченко Н., Макаренко Є., Рижков М. Цифрова дипломатія ... С. 278.

26 *Ukraine NOW*. Новий брендинг України. URL: <https://banda.agency/ukrainenow/> (10.10.2021).

трішньої суб'єктності України засобами культурної дипломатії²⁷, і для її реалізації, у тому числі, передбачене застосування цифрових інструментів (розробка, наповнення і підтримка веб-сайтів, сторінок, електронних ресурсів і баз даних, впровадження іміджевих кампаній та інших онлайн-проектів тощо).

З-поміж інструментів цифрової дипломатії МЗС України, у консульській сфері можна виокремити створення онлайн-платформи «Друг» (friend.mfa.gov.ua) для добровільної реєстрації українських громадян під час закордонних подорожей, що виступає інструментом розшуку та надання підтримки громадянам у випадку надзвичайних ситуацій. Крім того, онлайн-платформа «е-Консул» покликана забезпечити швидку обробку даних під час виконання повсякденної консульської роботи.

Безпрецедентною подією в українській цифровій дипломатії став віртуальний візит міністра закордонних справ України Д. Кулеби до Німеччини та проведення переговорів з Федеральним міністром закордонних справ Гайко Маасом. Головними темами візиту були поглиблення двосторонніх відносин, зокрема допомога Німеччини у здійсненні реформ, протидія російській агресії, спільна боротьба із поширенням COVID-19. Подія стала першим в Європі віртуальним візитом глави МЗС для переговорів з іноземними колегами²⁸.

В цілому, цифрова дипломатія є актуальним інструментом використання глобальної мережі та цифрових технологій для здійснення зовнішньополітичної діяльності країни. Запровадження принципів роботи дипломатичних представництв на основі цього інструмента дає змогу

27 Про Український інститут, URL: <https://ui.org.ua/mission/> (15.10.2021).

28 Міністр Дмитро Кулеба здійснив віртуальний візит до Німеччини. URL: <https://kyivdiplomatic.com/ua/news/307> (дата звернення: 15.10.2021).

започаткувати нові форми комунікації як із вітчизняною, так із закордонною аудиторіями, а також є нагальною потребою на шляху до інтеграції України у світовий інформаційно-цифровий простір. Це своєю чергою відкриває нові можливості і перспективи міжнародного співробітництва та більш оперативного донесення позиції країни щодо важливих питань національного та міжнародного значення. Переваги цифрової дипломатії виникають при встановленні контактів з онлайн-аудиторією і формуванні нових комунікацій у сфері зовнішніх зносин, оскільки така дипломатія може забезпечити можливість звертатися безпосередньо до цільової аудиторії з конкретними повідомленнями, а також дозволяє налагодити відносини між різними державами, незалежно від їх рівня розвитку, що може сприяти частковому подоланню асиметрії міжнародних відносин. Процеси глобалізації та швидкий розвиток цифрових технологій зумовили нагальну потребу впровадження нових розробок у дипломатичну сферу. Цифрові технології, що використовуються дипломатичною службою, стають інструментом швидкої комунікації різних суб'єктів в інституційних або соціальних структурах і тим самим генерують нові рівні відносини між ними, що, зрештою, сприяє спільним діям щодо вирішення багатьох рівневих завдань міжнародної політики.

Цифрова дипломатія перетворюється на ефективний інструмент зовнішньої політики, чому сприяють її відкритість для масового споживання; наявність нових технічних засобів, що забезпечують публічний контакт з необмеженим колом споживачів; комунікативна спрямованість; витрачання менших ресурсів (фінансових, кадрових, часових тощо). Відтак роль цифрової дипломатії постійно зростає, а її інструменти доповнюють та посилюють традиційну дипломатію у досягненні цілей.

Запитання для самоконтролю

- Розкрийте зміст поняття «цифрова дипломатія».
- Яка держава започаткувала відкриття «віртуальних посольств»?
- Вкажіть інструменти цифрової дипломатії та охарактеризуйте їх.
- Проаналізуйте особливості цифрової дипломатії США та провідних європейських держав.
- Охарактеризуйте особливості цифрової дипломатії України.

Євгенія Габер –
кандидатка політичних наук,
Радниця Прем'єр-міністра
України із зовнішньополі-
тичних питань

Євгенія Габер

Наукова дипломатія

Оформлення наукової дипломатії в окрему галузь, яка вимагає цільових програм наукових досліджень і спеціалізованої професійної підготовки, – явище відносно нове, хоч науковці та дипломати давно взаємодіють на міжнародній арені для досягнення спільних цілей. Виклики і задачі, що постали перед людством у XXI ст., зробили цю сферу міжнародної співпраці чи не найбільш актуальною темою світової політики і суспільних дискусій. Це призвело до кардинальної переоцінки ролі науки у дипломатії і дипломатії у науці, спричинивши швидкий розвиток наукової дипломатії. Стало очевидно, що наукова дипломатія – не тільки елемент публічної дипломатії, але і важливий інструмент просування національних інтересів, посилення позицій держави на міжнародній арені, вирішення регіональних конфліктів та світових проблем. Ядерне роззброєння і освоєння Арктики, кібербезпека і запровадження технологій 5G, боротьба зі змінами клімату і пандеміями новітніх вірусів – лише деякі приклади глобальних викликів сучасності, які вимагають тісної взаємодії дипломатів і науковців. Від продовольчої безпеки та зменшення соціальної нерівності до реалізації цілей сталого розвитку ООН та мирного освоєння космосу – всі ці політичні, економічні і соціальні проблеми міжнародних відносин мають і свій науковий вимір. Для їх вирішення ключового значення набуває розуміння ролі і функцій наукової дипломатії у сучасному глобалізованому світі, а також фахова підготовка «наукових дипломатів» для просування національних інтересів і покращення міжнародного іміджу України.

Базові поняття та ключові напрямки наукової дипломатії

У найбільш загальному вигляді наукову дипломатію можна визначити як тісну взаємодію науковців та дипломатів, що покликана об'єднати зусилля дипломатичної та академічної спільнот різних країн світу задля подолання глобальних викликів сучасності та покращення міждержавних відносин. За визначенням Філіпа Сейба, професора журналістики, публічної дипломатії та міжнародних відносин Університету Південної Каліфорнії, «наукова дипломатія – це складне поєднання науки та дипломатичної практики, яке може стати потужним інструментом задля досягнення миру, суспільного здоров'я та розвитку освіти в усьому світі»¹.

Перші спроби оформити категоріальний апарат наукової дипломатії та систематизувати знання у цій галузі було зроблено в доповіді Лондонського королівського товариства (The Royal Society of London for the Improvement of Natural Knowledge) та Американської асоціації сприяння розвитку науки (American Association for the Advancement of Science, AAAS) «Нові рубежі наукової дипломатії» (2010)², яка стала концептуальною основою подальших напрацювань у цій сфері.

В цьому засадничому документі вперше було виділено три основні напрями наукової дипломатії:

- Наука в дипломатії (Science in diplomacy).
- Наука для дипломатії (Science for diplomacy).
- Дипломатія для науки (Diplomacy for science).

Наука в дипломатії передбачає використання наукової експертизи в дипломатії, зокрема:

- Використання наукових даних, результатів досліджень, науково обґрунтованих рекомендацій в процесі прийняття політичних рішень, а також застосування інноваційних технологій як інструмента у повсякденній дипломатичній практиці. Яскравим прикладом науки в дипломатії у цьому її прояві можна вважати дипломатію даних (data diplomacy) – новий напрямок, що знаходиться на межі big data аналітики, вивчення соціальних норм поведінки, стратегічних комунікацій і державного управління та прагне передбачити вплив алгоритмів ШІ на майбутнє дипломатії.

1 Seib, Philip. The Future of #Diplomacy. Cambridge: Polity, 2016. P. 25.

2 "New Frontiers in Science Diplomacy", The American Association for the Advancement of Science, Royal Society Report. 2010. URL: <https://bit.ly/3lRQaBm> (27.09. 2021).

- Залучення науковців і фахових експертів до участі у дипломатичних переговорах, засіданнях міжнародних організацій, обговореннях у профільних комітетах з вузькоспеціалізованих тем тощо. Часто окрім загальних питань політичного чи економічного характеру дипломатам доводиться вести переговори і на складніші теми, що вимагають академічних і технічних знань: щодо мирного освоєння космосу, змін клімату, боротьби з вірусами, утилізації ядерних відходів, заборони біологічної зброї, хімічних властивостей наркотичних речовин, захисту цифрового суверенітету держави чи механізмів роботи твердопаливних ракетних двигунів. До того ж необхідно володіти термінологією на рівні, достатньому для перекладу з рідної мови на іноземну і з наукової – на політичну. Оскільки без відповідної академічної освіти чи професійної підготовки оволодіти всіма цими специфічними знаннями в стислі терміни закордонного відрядження кар'єрним дипломатам вкрай важко, на допомогу їм в таких випадках приходять вчені, які або готують свої фахові оцінки і рекомендації заздалегідь, або ж беруть безпосередню участь у міжнародних переговорах як члени делегації. В таких випадках успішність перемовин напряму залежить і від рівня професійної підготовки дипломатів, що працюють «на передовій», і від їх постійної комунікації з науковцями, що залишаються «за лаштунками». В цьому сенсі традиційними майданчиками для «науки в дипломатії» є міжнародні організації на кшталт СОТ, МАГАТЕ, ОЗХЗ, а також спеціалізовані установи ООН: ВООЗ, ІМО, ІКАО, ФАО, ЮНЕСКО та інші.

Наука для дипломатії означає використання міжнародних наукових проєктів для розвитку міжлюдських контактів, а наукової дипломатії – як Track II дипломасу для підтримання неофіційної комунікації між державами і спільнотами (насамперед в разі тривалих конфліктів). До цього зазвичай відносять такі заходи, як участь науковців у спільних проєктах задля відновлення довіри та покращення дипломатичних відносин між країнами; застосування практики наукових та академічних обмінів; розвиток гуманітарних та наукових контактів з метою зближення конфліктуючих держав і суспільств; створення різноманітних змішаних наукових комісій для вирішення проблем історичної пам'яті (дослідження в архівах, встановлення історичної прав-

ди), роботи з чутливими питаннями етнічного, релігійного характеру, спірної культурної спадщини тощо.

«Історична дипломатія» – візит українських науковців до Анкари для участі у конференції з нагоди 100-річчя встановлення дипломатичних відносин між Україною та Турецькою Республікою, 2018 р.

Відомі приклади, коли наукова дипломатія залишалась чи не єдиним сталим каналом комунікації між представниками ворогуючих держав. Так, протягом усієї Холодної війни наукові організації були постійними учасниками зустрічей для неофіційного обговорення ядерних питань між США та Радянським Союзом, тимчасом як спільні наукові проєкти виконували роль важливих майданчиків для професійного спілкування вчених, що опинилися по різні сторони «залізної завіси». Так, підписаний Джоном Кеннеді 1961 року Договір про співпрацю в галузі науки і техніки значно сприяв відновленню контактів між Японією та США після Другої світової війни, а Генрі Кіссінджер у 1970-х роках активно використовував наукові ініціативи для нормалізації американо-китайських відносин.

Класичним прикладом науки для дипломатії може слугувати так званий Маніфест Рассела-Ейнштейна – антивоєнний заклик, написаний Альбертом Ейнштейном та Берtrandом Расселом і підписаний одинад-

цятьма видатними вченими 1955 року. Цей маніфест став початком зародження Пагвоського руху учених за мир (за назвою міста Пагвош у Канаді), в рамках якого велася боротьба проти гонки озброєнь, створення ядерної і термоядерної зброї, використання ядерної енергії у військових цілях. Перша конференція руху відбулася 1957 року. Для поширення ідей учасників Пагвоського руху досі випускаються періодичні видання: «Proceedings of the Pugwash Conferences on Science and World Affairs» (щорічно з 1957), «Pugwash Newsletter» (щоквартально з 1963), «Pugwash Occasional Papers» (щоквартально з 2000), а також монографії та доповіді.

Наука продовжує виконувати свою миротворчу функцію, пропонуючи альтернативні канали взаємодії між вченими з таких країн, як Іран і Саудівська Аравія, Греція і Туреччина, Ізраїль і Палестина. Зазвичай проекти науки для дипломатії передбачають спільне дослідження проблемних питань (наприклад, досі не реалізована ініціатива щодо створення спільної вірменсько-турецької історичної комісії для вивчення архівних документів щодо подій 1915 року) або створюють умови для об'єднання зусиль з метою вирішення спільних проблем регіону – таких як, скажімо, нестача питної води на Близькому Сході або в Африці – що змушують сісти за один стіл вчених з протилежних сторін конфлікту.

Серед найвідоміших сучасних ініціатив «науки для дипломатії» – НУО «Науковці для Палестини» («Scientists4Palestine»); Ізраїльсько-Палестинська наукова організація, що базується в Єрусалимі (Israeli-Palestinian Science Organization, IPSO); перший на Близькому Сході Міжнародний науково-дослідний центр з синхротроном «SESAME», відкритий у 2017 році в Йорданії за підтримки ЦЕРН і під егідою ЮНЕСКО, до роботи якого залучені вчені з Бахрейну, Єгипту, Ірану, Ізраїлю, Йорданії, Кіпру, Пакистану, Палестини, Туреччини; низка проектів, що реалізуються в рамках програми «Горизонт 2020» та інших науково-дипломатичних ініціатив ЄС.

Дипломатією для науки називають зусилля дипломатів і державних лідерів, спрямовані на сприяння розвитку науки і наукової співпраці, організацію і проведення міжнародних наукових заходів, створення можливостей для проведення спільних досліджень вченими з різних країн, у тому числі шляхом:

- підписання угод про науково-технічну співпрацю;

- реалізації масштабних міжнародних дослідницьких проектів;
- надання консульської та правової допомоги науковцям;
- створення правових рамок для відкритого доступу до наукових баз даних;
- сприяння в отриманні дозволів на проведення археологічних розкопок і досліджень;
- забезпечення передачі цінних артефактів із-за кордону до національних музеїв;
- внесення об'єктів до списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО;
- залучення фінансових ресурсів та надання будь-якої іншої консульської, дипломатичної, юридичної, адміністративної, логістичної допомоги з боку дипломатів для забезпечення максимального сприяння безперешкодній роботі вчених.

«Літературна дипломатія» – міжнародний семінар, організований для перекладачів та філологів з перекладу турецьких творів мовами світу, організований під егідою Міністерства культури та туризму Туреччини, Анталія, 2017 р.

Декілька історій успіху «дипломатії для науки»:

- *Великий адронний колайдер, Швейцарія*
Найбільший у світі прискорювач елементарних частинок, збудований між 1998 і 2008 роками міжнародною командою вчених у Європейському центрі ядерних досліджень (CERN) поблизу

Женеви. Проектування та реалізацію проекту здійснювали понад 10 тисяч науковців та інженерів, представників різних університетів і лабораторій із понад 100 країн світу.

- *Міжнародний експериментальний термоядерний реактор (International Thermonuclear Experimental Reactor, ITER), Франція*
Експериментальний проект у галузі термоядерного синтезу, до якого одночасно було залучено понад 2 тисячі спеціалістів з 35 країн світу, 23 тис. тон наукового обладнання та 20 млрд євро фінансування на першому етапі.
- *Захисна арка над зруйнованим енергоблоком Чорнобильської АЕС, Україна*

Результатом підписання 2007 року Угоди з ЄБРР та французьким консорціумом «NOVARKA» стало залучення близько 1,5 млрд євро та роботи понад 10 тис. висококваліфікованих інженерів задля створення над старим «Укриттям» нової «захисної арки» (New Safe Confinement) – найбільшої у світі рухомої наземної споруди, що має захистити навколишнє середовище від поширення радіоактивних речовин.

Історія виникнення та основні етапи розвитку наукової дипломатії

Приклади успішної співпраці вчених і дипломатів відомі з незапам'ятних часів, а дипломатія завжди відігравала ключову роль у розвитку науки. Академічні обміни чи фундаментальні дослідження, технічні

досягнення чи географічні відкриття – будь-які наукові прориви спиралися на міжнародні контакти, вільний обмін інформацією, транскордонний рух людей та ідей. До прикладу, посада секретаря із закордонних справ Лондонського королівського товариства (одного із найстаріших у світі наукових товариств, яке стало прообразом сучасних академій наук) була заснована 1723 року – майже за 60 років до того, як британський уряд отримав свого першого міністра закордонних справ.

Першим «науковим дипломатом» у США став зоолог Чарльз Стайлз, якого 1898 року було призначено на посаду аташе з наукових питань у Посольство США в Берліні. Його приклад наслідував

Перший «науковий дипломат»
в США – Чарльз Стайлз

інший американський дипломат, який 1947 року прибув до Лондона з метою розвитку наукової співпраці між двома сторонами Атлантики. З початку 1950-х років ця практика набула масового характеру. 1955 року світ побачила засаднича стаття колишнього наукового аташе Роберта Лофтнеса «Why Science Attachés?», в якій він вперше в історії детально описав цілі та задачі науковців у дипломатії, визначивши пріоритети розвитку наукової дипломатії на наступні десятиріччя.

Політична напруженість часів Холодної війни створювала не найкращі умови для розвитку міжнародних наукових контактів, а ті ініціативи, які все ж вдавалося втілити, мали обмежений характер та здебільшого виконували функцію громадської дипломатії. Чи не найбільшим досягненням наукової дипломатії на тлі біполярного протистояння США і СРСР стали спільні дослідження Антарктики впродовж 1957–1958 рр. в рамках так званого «Міжнародного геофізичного року». Вперше в історії за єдиною програмою та методикою були проведені комплексні дослідження глобальних геофізичних процесів у земній корі, атмосфері та Світовому океані, у яких взяли участь представники 67 країн, у тому числі українські вчені. За результатами цих напрацювань, 1 грудня 1959 року у Вашингтоні було підписано Договір про Антарктику, який визначав правовий режим регіону та був спрямований на вирішення низки важливих геополітичних питань, таких як контроль над озброєнням, відтермінування територіальних претензій, забезпечення міжнародного наукового та природоохоронного співробітництва і т. п. Документ набув чинності після його ратифікації 12 державами-підписантами, що брали найактивнішу участь в антарктичних дослідженнях (Аргентина, Австралія, Бельгія, Велика Британія, Нова Зеландія, Норвегія, Південно-Африканський Союз, СРСР, США, Франція, Чилі, Японія). З моменту його підписання до Договору приєдналось 54 країни, у тому числі й Україна (1992). Це дало можливість проводити фундаментальні та прикладні наукові дослідження в регіоні, а також забезпечити ефективне функціонування української антарктичної станції «Академік Вернадський».

Поштова марка, випущена у США
з нагоди Міжнародного геофізичного року

Посол України академік Сергій Комісаренко (зліва) та Державний міністр закордонних справ Великої Британії Девід Девіс підписують Меморандум про безкоштовну передачу Україні британської антарктичної станції «Фарадей» (нині «Академік Вернадський»). Лондон, Форін офіс, 20 липня 1995 року. Фото з колекції академіка С. В. Комісаренка

Антарктична станція «Вернадський» («Фарадей»)

В умовах Холодної війни наукові дослідження залишалися важливим каналом комунікації між ворогуючими сторонами. Проведені у 1950-ті роки в США, СРСР та на Кубі групою науковців на чолі з американським імунологом, інфекціоністом Альбертом Сейбінім спільні дослідження поліомієліту назвали «медичною дипломатією» чи «дипломатією щеплень». Майже 70 років потому, вже в умовах «постковідної» дипломатії, саме питання наукових досліджень, створення відкритих баз наукових даних та вироблення вакцин великою мірою визначають відносини між ключовими геополітичними гравцями світу – США, Китаєм, ЄС, Росією.

Водночас ані масштаби, ані загальний вплив поодиноких міжнародних наукових ініціатив доби Холодної війни не дозволяють розглядати їх як вагомий чинник світової політики. Ситуація не зазнала значних змін і в наступні роки. Окрім декількох масштабних проєктів, на кшталт побудови адронного колайдери чи експериментального термоядерного реактору, «Європа без кордонів» залишалася розділеною в науці та дослідженнях.

Вперше про те, що «свобода знань має стати п'ятою свободою Європейського Союзу», заговорив Янез Поточнік, Єврокомісар з науки і досліджень у 2004–2010 роках. Проте, незважаючи на багаторічні зусилля із запровадження принципів «відкритої науки» та єдиного Європейського дослідницького простору, реальні кроки на цьому напрямку були зроблені лише на тлі швидкого і неконтрольованого поширення пандемії коронавірусу.

Три засадничі принципи наукової політики ЄС – відкрита інновація, відкрита наука, відкриті світу – передбачають створення Європейської інноваційної ради, спільного Європейського наукового простору, відкритий доступ до наукових публікацій та інформації, а також розширення міжнародної співпраці.

На Давоському форумі у січні 2020 року Президент Єврокомісії Урсула фон дер Ляєн заявила про створення відкритого «хмарного простору» для науки та досліджень в ЄС, а в квітні – і про запуск загальноєвропейської платформи по боротьбі з Covid-19. За словами очільниці ЄК, на першому етапі доступ до неї отримають європейські вчені, але після розробки чітких правил її використання досягненнями європейської науки зможуть скористатися і міжнародні партнери³. Водночас, невирішеним залишається питання наукового шпигунства, доступу до чутливих наукових даних та їх використання недобросовісними членами світового співтовариства. Все це не тільки ускладнює запровадження «наукового безвізу» всередині та поза межами ЄС, але й створює нові виклики для національної безпеки.

3 «Європа створює відкритий «хмарний» простір для науки та досліджень». Укрінформ, 2020. URL: <https://bit.ly/3vBmgVh> (27.09. 2021).

Сучасні тренди наукової дипломатії: нові виклики і нові амбітні задачі

Після 2019 року відбулося кардинальне переосмислення ролі наукової дипломатії та її повне «перезавантаження», зумовлене виникненням нових глобальних викликів: неконтрольованим поширенням новітніх типів вірусів, кліматичними змінами, масштабними стихійними лихами, усвідомленням важливості переорієнтації на альтернативні джерела енергії та переходу до безвуглецевої «зеленої» економіки тощо. Водночас швидкий розвиток наукової дипломатії обумовлений новим витком технологічної революції, який відкрив нові можливості застосування алгоритмів штучного інтелекту і роботи з даними. У глобалізованому світі, що характеризується дедалі більшою економічною взаємозалежністю та технологічною складністю, вирішення більшості питань актуального порядку денного неможливо уявити без набуття специфічних знань і залучення фахових експертів – науковців, інженерів, лікарів, ІТ спеціалістів...

Організація з питань науки і технологій НАТО 2020 року оприлюднила ґрунтовну доповідь «Тренди в науці і технологіях 2020–2040», в якій оцінюються перспективи застосування новітніх технологій у сфері безпеки та оборони. На думку декількох тисяч аналітиків та військових експертів, в наступні два десятиріччя саме алгоритми штучного інтелекту, big data, робототехніка, космічні, квантові, гіперзвукові та біотехнології гратимуть ключову роль в системі колективної безпеки Альянсу⁴. Секретар РНБО України Олексій Данилов заявив в ході зустрічі з американськими партнерами, що не має сумніву в тому, що «наступні війни – війни кібернетичні, біологічні та протистояння в космосі»⁵.

Раніше ці прогнози могли здатися футуристичними сценаріями далекого майбутнього, але нині це майбутнє – вже тут. Вперше в історії людства відкритий космос став доступним не лише національним космічним агентствам найпотужніших держав світу, а й приватним компаніям, які розпочали активне комерційне освоєння космічного простору та навіть започаткували «космічний туризм». Дедалі більше розширюється не тільки традиційне коло учасників міжнародних відносин (до суверенних держав додалися недержавні

4 "Science and Technology Trends 2020-2040. Exploring the S&T Edge". NATO Science & Technology Organization, 2020. URL: <https://bit.ly/3jnwHXX> (27.09. 2021).

5 «Секретар РНБО України О. Данилов провів зустріч з Тимчасово повіреною у справах США в Україні К. Квін». Рада національної безпеки і оборони, 2020. URL: <https://bit.ly/2ZkfuYe> (27.09. 2021).

актори, неурядові організації, ТНК, «туристи і терористи»), а й можливі сфери їх взаємодії.

Фокус глобальної конкуренції поступово зміщується у кіберпростір. Хакерські атаки на критичну інфраструктуру стають не меншими загрозами національній безпеці, ніж пряма військова агресія. Найпотужніші держави світу змагаються не за ресурси і території, а за технологічні переваги в сфері комунікацій, запровадження мережі 5G і захист своїх (чи доступ до чужих) даних. Експерти всерйоз дискутують про необхідність розробки нового законодавства, яке би врегульовувало правові відносини держав і приватних компаній у цифровому полі та у відкритому космосі, окреслювало червоні лінії між державним суверенітетом та «суверенітетом» інтернет-платформ у кіберпросторі, встановлювало відповідальність за транскордонну кіберзлочинність і крадіжку персональних даних.

Дипломатія змушена пристосовуватися до цих процесів і до суттєво нового порядку денного міжнародних відносин, і до нових методів роботи. Швидкий розвиток технологій та глобальний локдаун 2020–2021 рр. лише посилили ті тенденції, які вже існували в міжнародному середовищі.

Ще одним фактором, який суттєво змінив обличчя сучасної дипломатії, стало широке застосування в дипломатичній практиці технологій штучного інтелекту. Нові методи роботи з великими даними змінюють і якість аналітичної роботи. Політичне прогнозування, комп'ютерне моделювання переговорних сценаріїв та перебігу конфліктів, можливість передбачити поведінку партнерів чи прорахувати вплив санкцій на економіку опонентів – все це стає доступним завдяки алгоритмам ШІ.

Все це вимагає від сучасного дипломата не тільки цифрової грамотності, але й постійного «включення» в процес навчання. Кожна країна вирішує проблеми адаптації дипломатичної служби до нових реалій по-своєму. Наприклад, в Держдепартаменті США ще декілька років тому запровадили курс грамотності роботи з даними. Наразі йдеться про базові навички роботи з цифровими інструментами для візуалізації контенту чи відстеження реакції цільової аудиторії на повідомлення в соцмережах. Але експерти вже всерйоз говорять про те, що в перспективі використання технологій штучного інтелекту та алгоритмів роботи з big data дозволить прораховувати наслідки політичних рішень, покращити якість підготовки дипломатів до складних переговорів, спрогнозувати політичну кризу чи передбачити гуманітарну катастрофу вна-

слідок посухи або землетрусу, щоб заздалегідь направити консульських співробітників в зону стихійного лиха.

Поступовий перехід від «мистецтва слова» до «мистецтва цифри» вже призвів до виникнення нового явища – техnodипломатії. Це поняття дедалі більше набуває ознак повсякденної практики. Першою країною, яка призначила «цифрового» посла для розвитку відносин з такими технологічними гігантами, як Google, Microsoft чи Amazon, була Данія. І це не дивно, адже річний бюджет цих корпорацій перевищує ВВП більшості країн світу, а міжнародні відносини вже давно перестали бути суто міждержавними. Прикладу техnodипломатії Данії наслідувала Франція, а згодом – і Болгарія, які також призначили своїх цифрових технопослів.

Діджитал-дипломатією та цифровим громадянством (e-Residency) відома Естонія, вже давно підписує міжнародні угоди для зберігання резервних копій персональних даних своїх громадян на захищених серверах в сусідніх державах. Люксембург щорічно поповнює державну казну десятками мільйонів євро, надаючи в оренду іншим країнам свою мережеву інфраструктуру та приймаючи передові закони про розробку корисних копалин у космосі.

Активно розвивається медична дипломатія та рух за відкриту науку. На тлі пандемії коронавірусу та пов'язаної з цим безпрецедентної кампанії дезінформації по обидві сторони Атлантики дедалі гучніше лунають вимоги надати вільний доступ вченим з різних країн світу до результатів наукових досліджень та наукової інфраструктури, аби прискорити розробку вакцини та уникнути зайвих маніпуляцій. І якщо раніше поодинокі заклики науковців на підтримку ініціативи "Open Science" чи єдиного Європейського дослідницького простору ("European Research Area", ERA) сприймалися лише як елементи публічної дипломатії, то зараз це – першорядні питання національної безпеки, які обговорюються на найвищому політичному рівні.

Інституційна неспроможність міжнародних організацій, насамперед ВООЗ, та національних урядів надати чіткі рекомендації щодо антикризового менеджменту в умовах глобальної пандемії змусила вчених об'єднуватися та брати на себе відповідальність за вироблення стратегій щодо боротьби з вірусами, розробку ліків і вакцин, прогнозування і подолання її наслідків. Після декількох хвиль еболи, зіки, близькосхідного респіраторного синдрому та численних штамів коронавірусної хвороби, створення спільних платформ для обміну науковими даними

та результатами досліджень стало важливим напрямом діяльності для багатьох науковців і політиків.

Очевидно, що всі ці питання залишаться на порядку денному ще тривалий час і вимагатимуть від дипломатів чималого розширення термінологічного словникового запасу та специфічних наукових знань. В деяких країнах це вже змусило МЗС вводити нові штатні посади для «наукових» та «медичних» аташе у закордонних дипломатичних місіях. Водночас паралельно відбувається і оформлення нових багатосторонніх майданчиків для постійної взаємодії дипломатів і вчених.

Міжнародний досвід: кращі практики розвитку наукової дипломатії і багатосторонні платформи науково-освітньої співпраці

Серед міжнародних програм, що відіграли особливу роль у становленні і розвитку наукової дипломатії, варто відзначити декілька ініціатив.

- Програма НАТО «Наука заради миру та безпеки» ("The NATO Science for Peace and Security Programme", SPS)⁶ започаткована 2006 року; об'єднує 28 країн-членів НАТО та 44 країни-партнери; має на меті посилення євроатлантичної та міжнародної безпеки шляхом застосування найкращих наукових і технологічних рішень для протидії наявним і потенційним загрозам; діяльність включає експертну дорадчу допомогу, надання грантів на дослідження, публікацію тематичних матеріалів, обмін досвідом між науковцями, експертами та практиками в сфері безпеки; Україна бере участь у понад 40 наукових проєктах в рамках SPS.
- Програми ЄС «Горизонт 2020» та «Горизонт Європа» ("Horizon 2020" & "Horizon Europe") – найбільша рамкова програма ЄС з фінансування науки та інновацій; Програма «Горизонт 2020» розрахована на 2014–2020 рр., загальний бюджет – 80 млрд євро; охоплює такі заходи: підтримка науковців щодо проведення передових досліджень найвищого рівня через Європейську дослідницьку раду (ERC); наукова співпраця з метою пошуку нових та перспективних областей досліджень через підтримку «Майбутніх та нових технологій» (FET); надання дослідникам можливостей для навчання та розвитку кар'єри у рамках програми дій Марі Склодовської Кюрі (Marie Skłodowska-Curie Actions); забезпе-

⁶ "The NATO Science for Peace and Security Programme". URL: <https://bit.ly/3pqaxrt> (27.09. 2021).

чення доступу всіх європейських дослідників до якісних дослідницьких ресурсів (включаючи електронні ресурси та бази даних). Програма «Горизонт Європа» розрахована на 2020–2027 рр., загальний бюджет – 95,5 млрд євро; є продовженням програми «Горизонт 2020»; орієнтована на досягнення Цілей сталого розвитку ООН до 2030 р.; пріоритетні напрями – подолання нових викликів, спричинених змінами клімату, початком четвертої промислової революції та подоланням наслідків пандемії COVID-19. Україна 2015 року стала асоційованим членом Рамкової програми Європейського Союзу з досліджень та інновацій «Горизонт 2020» і посіла сьоме місце серед асоційованих країн за кількістю залучених коштів (близько 40 млн євро станом на грудень 2020 року) із загального бюджету рамкової програми Європейського Союзу з досліджень та інновацій «Горизонт 2020». Восени 2021 року очікується приєднання України до Програми «Горизонт Європа», спрямованої на створення єдиного європейського наукового простору та інноваційного союзу, а також участь у комплементарній до неї Програмі «Євратом», яка покликає сприяти співробітництву в галузі цивільних наукових досліджень та технічних розробок у сфері ядерної безпеки та радіаційного захисту.

- *Проект ЄС «Наука для дипломатії, дипломатія для науки» “Science for Diplomacy, Diplomacy for Science” (S4D4C)* започатковано 2018 року в рамках Програми «Горизонт 2020»; має на меті підвищення обізнаності та розвиток наукової дипломатії шляхом створення унікальної мережі для взаємодії між дипломатами і науковцями, а також відкритої бази тематичних публікацій, джерел і онлайн-курсів з наукової дипломатії на веб-порталі www.S4D4C.eu; діяльність включає семінари, тренінги для науковців і дипломатів, публікацію тематичних матеріалів, обмін досвідом і адвокацію ідей наукової дипломатії на різних рівнях, включно з вищим політичним керівництвом ЄС та десятків країн на всіх континентах; серед партнерів проекту – Всесвітня академія наук (TWAS), Віденська дипломатична академія, Центр соціальних інновацій (ZSI), Фонд науки і технологій Іспанії (FECYT), Американська асоціація сприяння розвитку науки (AAAS) та інші.

Важливим досягненням на шляху до інституціоналізації діяльності проекту та подальшого оформлення наукової дипломатії у самостійну сферу досліджень стало підписання у 2019 році так званої «Мадридської декларації про наукову дипломатію», що має на меті сприяти підвищенню обізнаності про необхідність посилення стратегій та практик наукової дипломатії для підтримки універсальних наукових та демократичних цінностей у всьому світі; передбачає, що ці стратегії повинні включати науку та технології як ключові аспекти зовнішньої політики та міжнародних відносин на різних політичних рівнях; велику увагу приділяє спільним цінностям та професійній етиці, базується на принципах відкритості, доброчесності та інклюзивності.

Центр наукової дипломатії Американської асоціації сприяння розвитку науки (AAAS) засновано 2008 року зі штаб-квартирою у Вашингтоні; займається академічними дослідженнями у сфері наукової дипломатії; з 2012 року випускає онлайн-журнал “Science & Diplomacy”; видання містить наукові статті та коментарі від практиків, залучених у сферах науки, освіти та дипломатії. Орієнтоване на експертів, дипломатів, політиків, зовнішньополітичних аналітиків, науковців, викладачів і студентів-міжнародників.

Окрім багатосторонніх платформ міжнародної співпраці та дослідницьких центрів, що вивчають наукову дипломатію у всіх її проявах і аспектах, ключову роль у практичній імplementації досягнутих за столом переговорів домовленостей виконують дипломати, які безпосередньо

«Наукова дипломатія» – Міжнародний семінар з наукової дипломатії S4D4C, Відень, 2018 р.

виконують функції наукових дипломатів у центральному апараті МЗС чи дипломатичних місіях у країні акредитації. Рівень посади, її місце в протокольному порядку та посадові обов'язки можуть суттєво відрізнятися в залежності від структури дипломатичної служби, національних стратегій розвитку наукової дипломатії (або ж загалом зовнішньополітичної діяльності), які визначають пріоритетні напрями співпраці з міжнародними партнерами, і врешті-решт від наявного фінансування, яке визначає і штатний розклад.

В дипломатичній практиці існують три основні моделі кадрової політики щодо «наукових дипломатів»:

- *Аташе/радник з наукових питань як окрема посада*
В багатьох країнах світу в штаті закордонних дипмісій передбачені посади аташе чи радників з наукових питань, які опікуються розвитком науково-технічної співпраці з країною перебування. В різних випадках ці посади можуть обіймати або кар'єрні дипломати з відповідною освітою чи профпідготовкою, або ж науковці, які «прийшли в дипломатію» з академічних кіл і пройшли базову підготовку у дипломатичних академіях. Зокрема, така система притаманна Франції, Італії, Росії.
- *Представники профільних міністерств чи урядових агенцій, які працюють як штатні співробітники дипмісій або ж діють у складі окремих структурних підрозділів при посольствах*
Так, у США від середини XX ст. існувала практика призначення наукових аташе. 1997 року ці посади були скасовані в рамках заходів з економії коштів. Натомість, в залежності від порядку денного двосторонніх відносин, свої представництва при посольствах мають тепер відповідні урядові агентства, технічні агенції та Департаменти: Міністерства економіки, енергетики, охорони здоров'я, соціальних служб; НАСА, Національна адміністрація ядерної безпеки, Національний науковий фонд і т. п. Загальними ж питаннями наукового співробітництва займаються звичайні дипломати без специфічної наукової підготовки – так звані ESTH (Environment, Science, Technology and Health) officers⁷.

Цікавою є також традиція призначення «наукових амбасадорів» – спецпредставників президента США з питань водної, медичної, ядер-

⁷ ESTH (Environment, Science, Technology and Health) officers – спеціалісти з питань навколишнього середовища, науки, технологій і охорони здоров'я.

ної чи, скажімо, космічної дипломатії. Їх номінування відбувається в рамках спеціальної програми Офісу науково-технічного співробітництва Державного департаменту, а кандидатури зазвичай обирають з числа провідних академіків, Нобелівських лауреатів та громадських діячів. Їх основна місія полягає не стільки у виконанні повсякденної дипломатичної роботи, скільки у представницьких, дорадчих функціях та «мобілізації регіональних і глобальних мереж науковців» навколо інтересів США у сфері науки і технологій.

2017 р. на посаду «наукового амбасадора» із захисту океанів та екології морів була призначена Джейн Любченко – американська вчена українського походження, професорка Гарвардського університету, голова Національного управління з проблем океану і атмосфери США у 2009–2014 рр.

- *Дипломати-генералісти* (співробітники політичного чи економічного відділу посольства без спеціальної освіти і підготовки), які займаються питаннями науково-технічного співробітництва згідно зі встановленим розподілом функціональних обов'язків

Така система поширена у багатьох європейських країнах, зокрема і в Україні. В деяких випадках, коли науково-технічна співпраця складає значну частину двосторонніх відносин України з країною перебування, на дипломатичні посади в закордонні дипмісії можуть призначатися представники профільних міністерств.

В Україні за часи незалежності розвиток науково-технічної співпраці поки не став пріоритетом зовнішньої політики. Проте українським вченим і дипломатам вдалося реалізувати низку проєктів, які могли би стати хрестоматійними прикладами у підручниках з наукової дипломатії. Це, зокрема, будівництво захисної арки ЧАЕС, освітні програми в українських університетах для іноземних фахівців у галузі атомної енергетики, запуск американських ракет-носіїв «Антарес» з конструкціями українського виробництва КБ «Південне» і ДП «Південмаш», високотехнологічні проєкти у сфері оборонної промисловості та всесвітньо відомі українські стартапи.

Візит до Чорнобиля групи викладачів та студентів Інституту ядерних досліджень Анкарського університету в рамках українсько-турецької літньої школи з атомної енергетики, організованої Посольством України в Туреччині спільно з Київським політехнічним інститутом

Успішно співпрацюють українські інститути та дослідницькі центри з європейськими партнерами. Асоційоване членство у програмі «Горизонт 2020» дозволяє Україні брати участь на умовах держави-члена ЄС, а також долучатися до роботи Програмних комітетів. Україна традиційно входить до десятки найуспішніших третіх країн, щорічно реалізуючи десятки проєктів у таких пріоритетних сферах, як охорона довкілля, зміни клімату, нанотехнології, новітні матеріали, біотехнології, харчова промисловість, сільське господарство, транспорт, авіонавтика, космічна галузь. Для підтримки участі українських наукових колективів у програмі «Горизонт 2020» було створено мережу українських національних контактних пунктів (НКП), до складу якої входять провідні університети та установи Національної академії наук України. Станом на серпень 2020 року діяло 39 НКП та 5 регіональних контактних пунктів. Українські команди подали 2475 пропозицій, понад 200 заявок були відібрані, загальний обсяг фінансування склав 36 млн євро.

Приклади дослідницьких проєктів у рамках співпраці між ЄС та Україною включають проєкти:

- ANIMA (Управління впливом авіаційного шуму в рамках екологічних обмежень); український партнер консорціуму, що складається з 22 інституцій із 11 країн – Національний авіаційний університет;

- ERA-PLANET (Європейська мережа для спостереження змін планети Земля); український партнер – Інститут космічних досліджень НАН України та Державне космічне агентство України;
- AMMODIT (Апроксимаційні методи молекулярного моделювання та засобів діагностики – проєкт у сфері прикладної математики в медицині та науках про життя); українські партнери – Інститут математики та Інститут гідромеханіки НАН України, КНУ ім. Тараса Шевченка, НТУ «Київський політехнічний інститут»;
- BLACK SEA HORIZON – проєкт спрямований на зміцнення зовнішніх зв'язків ЄС з регіоном шляхом підтримки регіонального діалогу у сфері науки, техніки та інновацій. Бюджет складає близько 1,5 млн євро, український партнер – Інститут економіки та прогнозування НАН України.

У листопаді 2015 року Україна зробила значний крок на шляху до адаптації національного законодавства про науку до законодавства ЄС, затвердивши Закон «Про наукову та науково-технічну діяльність». У відповідності до цього закону, у квітні 2017 року було створено Національну раду України з питань розвитку науки і технологій для координації спільних зусиль науковців та органів влади в розробці політики у галузі науки⁸.

Проте вплив цих реформ на загальний стан наукової інфраструктури в Україні залишається обмеженим, законодавство про передачу технологій для інтеграції українських мереж з мережами ЄС ще не затверджено, а державна політика в цій сфері все ще обговорюється. Відтак відсутність стратегії розвитку наукової дипломатії, надмірна бюрократизованість процесів прийняття рішень і міжінституційної співпраці, недостатня комунікація між профільними міністерствами та установами, нарешті нерозуміння реальних задач і пріоритетів часто зводять нанівець роки кропіткої роботи.

Ракетобудування чи спільна розробка оборонних технологій, створення сучасних технопарків чи промоція національних ІТ стартапів, боротьба з новітніми вірусами чи впровадження новітніх технологій – реалізація будь-якої з цих задач вимагає чіткого концептуального бачення та унікальної комбінації дипломатичних навичок і специфічних наукових знань для їх практичної реалізації. Поки що розроблення

⁸ Поглиблення відносин між ЄС та Україною: перегляд та оновлення на тлі Covid-19/За заг. ред. М. Емерсона та В. Мовчан. Київ: Центр європейських політичних досліджень; Інститут економічних досліджень та політичних консультацій, 2021. С. 297–300.

стратегії наукової дипломатії і започаткування відповідних програм професійного розвитку залишається головним домашнім завданням для українських дипломатів, науковців та української держави в цілому.

Висновки

Наукова дипломатія є важливим елементом іміджевої політики держави, публічної дипломатії, а також дієвим інструментом просування національних інтересів на міжнародній арені. Разом з тим, було би значним спрощенням сприймати науку в дипломатії виключно як «м'яку» силу. Наукова дипломатія не лише відіграє важливу роль у розвитку міжлюдських контактів, але і в багатьох випадках безпосередньо пов'язана з питаннями національної безпеки та економіки. Будівництво стартових комплексів для запуску ракет в космос, спільна підготовка операторів на АЕС чи дослідження у галузі військових технологій – такі ж задачі наукової дипломатії, як і програми академічної мобільності. «Технологічні війни» між США і КНР чи кібер-шпигунство, боротьба з неконтрольованим поширенням коронавірусу чи розробка вакцин – все це питання національної безпеки... і наукової дипломатії. І саме в цій, безпековій, площині полягає її основна відмінність від дипломатії публічної, експертної чи освітньої. Нові виклики XXI ст. посилюють роль науки в дипломатії і дипломатії в науці, створюючи для людства як безпрецедентні загрози, так і нові унікальні можливості розвитку. Навчити ефективно використовувати ці можливості та нейтралізувати загрози якраз і покликана наукова дипломатія.

Питання для самоконтролю

- Що таке наукова дипломатія? Назвіть та охарактеризуйте основні напрями наукової дипломатії.
- Коли і за яких умов було вперше використано термін «наукова дипломатія»? Який засадничий документ поклав початок сучасному етапу розвитку наукової дипломатії?
- Які новітні тенденції можна виділити у розвитку наукової дипломатії у XXI ст.? Які чинники сприяють посиленню інтересу до наукової дипломатії на сучасному етапі?
- Які посади можуть обіймати «наукові дипломати» у закордонних дипустановах? Які функції вони можуть виконувати в різних національних системах дипломатичної служби?
- Наведіть успішні приклади української «наукової дипломатії». В чому ви вбачаєте основні проблеми та перспективи її подальшого розвитку?

Ірина Грідіна, Микола Мовчан

Спортивна дипломатія

Ірина Грідіна – докторка історичних наук, професорка, професорка кафедри політології та міжнародних відносин Маріупольського державного університету

Микола Мовчан – кандидат політичних наук, радник відділу стратегічних комунікацій Директорату публічної дипломатії та комунікацій МЗС України

Феноменом, здатним об'єднувати людей різних вікових груп, національностей, релігій, поглядів і сприяти суспільним інститутам реалізовувати свої інтереси на міжнародній арені, є спорт. Як частина людської культури, він дозволяє спілкуватися без кордонів. Гуманістичні принципи спортивного руху перетворюють спортсменів на справжніх послів миру, а спортивні змагання – на важливу складову міжнародних відносин (на Олімпійських іграх збирається більше глав держав, ніж на Саміті Великої двадцятки). На значенні спортивної дипломатії у зміцненні двосторонніх відносин наголошує Посольство США в Україні: «Завдяки загальній пристрасності до спорту, спортивна дипломатія виходить за межі мовних та соціокультурних відмінностей, об'єднуючи людей. Відділ спортивної дипломатії Бюро з питань освіти і культури (ЕСА) залучає спорт для нарощування діалогу і культурного взаєморозуміння серед людей у всьому світі»¹. Спортивні міжнародні інститути належать до основоположників колективного співробітництва з метою підтримання миру (під час Олімпійських ігор припинялися усі війни і конфлікти). Спорт зі своїми можливостями набуває настільки значного впливу, що може розглядатися як невід'ємна складова культури і міжнародних відносин, самостійний напрям дипломатичної діяльності – спортивна дипломатія².

1 Посольство США в Україні. Спортивна дипломатія. URL: [https://ua.usembassy.gov/uk/education-culture-uk/exchange-programs-uk/sports-diplomacy/\(25.09.2021\)](https://ua.usembassy.gov/uk/education-culture-uk/exchange-programs-uk/sports-diplomacy/(25.09.2021)).

2 Грідіна І., Куц Д. Місце та роль спортивної дипломатії у внутрішній та зовнішній політиці сучасної держави. *Історичні і політологічні дослідження*. 2013. № 1(51). С. 261–262.

Важливе значення надається розвитку спортивної дипломатії, зокрема, у Французькій Республіці – країні-члені Великої Сімки, ООН, ЮНЕСКО, Європейського Союзу, Ради Європи, Міжнародного Олімпійського Комітету (МОК) та багатьох інших міжнародних організацій. За своєю концепцією французька спортивна дипломатія є глобальною дипломатією, яка орієнтована на посилення впливу економічного розвитку, регулювання глобалізації та комунікацію з метою підтримки французького спорту на міжнародній арені. З метою посилення ролі спорту в економічній дипломатії та впливу Франції на міжнародній арені в січні 2014 року в МЗС Французької Республіки тогочасні міністр закордонних справ Франції Лоран Фабіус та міністр спорту, молоді, народної освіти та громадського життя пані Валері Фурнейрон представили план дій «Основні пріоритети спортивної дипломатії», в якому було визначено п'ять основних цілей: підвищити привабливість території Франції для проведення великих міжнародних спортивних заходів; збільшити кількість французьких представників у міжнародних спортивних організаціях; популяризувати французьку мову як офіційну мову олімпійського руху; поширювати позиції Франції щодо етики в спорті; зміцнювати позиції французьких компаній на спортивних ринках за кордоном. Розробники пріоритетів наголошували на важливості командної роботи, узгодженого і скоординованого підходу, щоб дипломатична мережа була мобілізована навколо спортивного питання і щоб спорт став опорою для дипломатичної стратегії впливу Франції. З метою координації діяльності та політики у сфері спортивної дипломатії, в МЗС Французької Республіки було створено посаду Посла з питань спортивної дипломатії, відповідального за координацію та посилення дипломатичного впливу Франції у спортивній сфері на міжнародній арені. До структури органів, покликаних імплементувати стратегію спортивної дипломатії, увійшли Офіс міжнародних відносин – відповідальний за розвиток двосторонньої співпраці з відповідними міністерствами та багатосторонніми міжнародними організаціями (ЄС, ЮНЕСКО, Рада Європи, франкомовні організації) в сфері спорту; Французький національний олімпійський і спортивний комітет (CNOSF), який забезпечує просування французького спорту на міжнародному рівні, французької присутності у міжнародних органах та просування французької мови як олімпійської мови; Бюро з питань професійного спорту та економіки спорту, відповідальне за просування зазначених сфер у Франції та на міжнародному рівні.

Як важливий пріоритет у їх діяльності, розглядаються інтеграція спорту та спортивної дипломатії в економічну дипломатію Франції, зокрема шляхом допомоги французьким компаніям позиціонувати себе на міжнародних ринках, які пов'язані зі спортом, і на ринках держав, де планується проведення великих міжнародних та внутрішніх спортивних заходів та подій; розвиток та структурування пропозиції французьких спортивних товарів на міжнародному рівні, а також розвиток міжнародного технічного співробітництва.

Стратегія публічної дипломатії МЗС України на 2021–2025 рр. визначає спортивну дипломатію як напрям публічної дипломатії, який здійснюється шляхом організації, проведення та участі в міжнародних спортивних заходах та декларує важливість спортивних зв'язків для зміцнення міжкультурного діалогу і сприяння зростанню міжнародного престижу країни. До ключових завдань спортивної дипломатії в Стратегії віднесено сприяння зростанню кількості представництв України в міжнародних спортивних організаціях та асоціаціях; популяризацію спортивних досягнень українських спортсменів та спортсменок; сприяння проведенню спільних спортивних заходів, навчально-тренувальних зборів, виставок тощо; просування держави як місця проведення міжнародних спортивних подій; популяризацію України як країни з широкими інвестиційними можливостями у спортивній галузі; вико-

Українські паралімпійці на Олімпіаді-2020 в Токіо. Джерело: <https://www.nta.ua/dvoye-ukrayinskykh-sportsmeniv-vyboroly-zoloto-na-paralimpiadi-v-tokio/>

ристання спорту для популяризації успіхів України у сфері гендерної рівності, безбар'єрності, інклюзивності та здорового способу життя³.

Феномен спортивної дипломатії

Як інструмент дипломатії, спорт уособлює собою справу миру, шляхетні якості та цінності. За визначенням колишнього посла США в Данії Джима Кейна, спорт може бути могутнім засобом для встановлення зв'язків, попри культурні та етнічні відмінності, трансляючи загальнолюдські цінності: взаємоповагу, толерантність, співчуття, дисципліну, рівні можливості, верховенство закону⁴.

Сутність поняття «спортивна дипломатія» розуміють як офіційну та неофіційну діяльність держав, урядів, спеціальних зовнішньополітичних органів зі здійснення завдань зовнішньої політики держави, а також інших учасників подій, так чи інакше причетних до спортивного дійства, за допомогою організації, проведення та участі в міжнародних спортивних заходах команд, спортсменів, тренерів та їхніх досягнень. Розрізняють дипломатію спортивних змагань, дипломатію спортивних організацій, спорт як засіб досягнення зовнішньополітичних цілей.

Коло учасників (суб'єктів) спортивної дипломатії надзвичайно широке: це держави, державні структури в галузі спорту, міжнародні та національні спортивні об'єднання (МОК, НОК, міжнародні та національні федерації з окремих видів спорту), спортсмени, тренери, ЗМІ, вболівальники, бізнес-структури тощо. До форм спортивної дипломатії належать Олімпійські ігри, чемпіонати світу та Європи, міжнародні, континентальні, регіональні першості, кубкові і товариські зустрічі, спортивні фестивалі, конгреси, конференції, наради з проблем спорту тощо.

Функції спортивної дипломатії

Спортивна дипломатія виконує низку важливих функцій. Її *соціальна функція* визначається гаслом – «не перемога, але участь», і реалізується в причетності до міжнародного спортивного руху. Напередодні Олімпійських ігор 2020 у Токіо, МОК затвердив на зміну гаслу «*Швидше, вище, сильніше*» нове гасло головних міжнародних змагань: «*Citius, Altius,*

3 Стратегія публічної дипломатії Міністерства закордонних справ України на 2021–2025 роки. URL: <https://mfa.gov.ua/storage/app/sites/public-diplomacy-strategy.pdf> (дата звернення: 30.09.2021).

4 Murray S. Sports-Diplomacy: a hybrid of two halves. URL: <http://www.culturaldiplomacy.org/academy/content/pdf/participant-papers/2011-symposium/Sports-Diplomacy-a-hybrid-of-two-halves--Dr-Stuart-Murray.pdf> (12.09.2021).

Fortius – Communis» («*Швидше, вище, сильніше – разом*»), яке демонструє *об'єднувальну функцію* спортивної дипломатії, що сприяє згуртуванню націй. Так, у Канаді англофонів і франкофонів об'єднують єдині символи канадського спорту⁵, а в ПАР під час чемпіонату світу з регбі 1995 р. Нельсон Мандела знайшов спосіб об'єднати усю країну, надягнувши майку та капелюх Springbok – команди-фаворита білих південноафриканців, водночас яку ненавиділи чорношкірі громадяни ПАР.

Ціннісно-утворюючу функцію спортивної дипломатії просувають такі міжнародні організації як ЮНЕСКО та МОК. ЮНЕСКО вважає спорт потужним засобом соціальної інтеграції, гендерної рівності та розширення прав та можливостей молоді, з перевагами, які відчуються далеко за межами стадіонів. Цінності, набуті в спорті та засобом спорту, такі як чесна гра та командний дух, є дуже важливими для всього суспільства. У сучасному світі демократичних цінностей спорт/спортивна дипломатія пропагують ідеї толерантності, свободи, прав людини, взаємоповаги, рівності.

Ідея сприяння спорту як миру на Землі («*О, спорт – ти мир!*») покладена в основу запровадження Міжнародного дня спорту на благо розвитку та миру ЮНЕСКО. У серпні 2013 року Генеральна Асамблея ООН ухвалила рішення оголосити 6 квітня Міжнародним днем спорту на благо розвитку та миру. У відповідь на виклики, поставлені перед світом пандемією Covid-19, та з метою поставити спорт у центрі здоров'я наших суспільств, ЮНЕСКО розробила нову глобальну програму «*Fit for Life*». Ця нова рамкова програма має на меті сприяти глобальному осмисленню спортивних практик, супроводжувати національні політики щодо включення спорту в діяльність у сфері освіти, молоді та охорони здоров'я. За допомогою залучення усіх зацікавлених сторін у сфері освіти та урядів, програма «*Fit for Life*» дозволить спільно розробляти рішення, які ефективно впливатимуть на місцевому рівні, та можуть бути поширені на інших рівнях. Для того, щоб усі суспільства могли користуватися перевагами спорту, ЮНЕСКО разом з банками розвитку створила коаліцію «*Спорт заради розвитку*», в рамках якої державні органи влади мали сприяння в отриманні фінансування, необхідного для розвитку якісного фізичного виховання та підтримки спорту у період кризи та після її закінчення.

2015 року з ініціативи Міжнародної федерації студентського спорту (FISU) на 38-й сесії Генеральної Конференції ЮНЕСКО було встановлено Міжнародний день студентського спорту. Його відзначають що-

5 Див.: Handbook of sport studies / ed. Jay Coackly, Eric Dunning. London. 2000. 570 p. P. 213–227.

річно 20 вересня, починаючи з 2016 р., на вшанування Першого студентського чемпіонату світу, який відбувся 1924 року. Присвячуючи один день на рік університетам та спорту для громадян, Міжнародна федерація студентського спорту має на меті привернути увагу до ключової ролі, яку університети можуть та повинні відігравати для того, щоб відповідати викликам дня з точки зору набуття та передавання знань, а також соціальної та економічної політики на місцевому, національному і міжнародному рівнях.

Футбольні фанати Саудівської Аравії

Джерело: <https://workingwomanreport.com/saudi-arabia-stadiums-welcome-female-football-fans-first-time/>

Спорт та спортивні змагання за своєю природою містять конфліктну – змагальну складову, спорт – сам по собі це суперництво. Проблема першості вирішується мирними ненасильницькими шляхами; спортивні змагання – це набагато безпечніший спосіб міряться силою, ніж військовий конфлікт, що забезпечує *компенсаторну функцію*.

Для населення багатьох спортивних країн спортсмени є популярнішими, ніж президенти, лідери держав, політичні діячі; тому причетність політичних лідерів до спорту може принести серйозні бонуси для підвищення авторитету влади. Історик спорту Річард Крепо стверджує, що спорт допомагає робити образи політиків більш людьми⁶. Більш

⁶ Matt, Stevens. When 'the little ball moved the big ball' four decades ago. Los Angeles Times. 2011. July 8. URL: <https://www.latimes.com/sports/la-xpm-2011-jul-08-la-sp-ping-pong-diplomacy-20110709-story.html> (дата звернення: 30.09.2021).

того, спортивний успіх національної команди на міжнародних змаганнях може викликати безпосередні асоціації з успіхом чинної влади: адже успішний виступ національної збірної відбувся завдяки підтримці її, в чому реалізується *функція політичної підтримки та супроводження*.

В умовах комерціалізації спорту, спортивна дипломатія отримала ще й бізнес-вимір, *бізнесову і фінансову функції*. Світовий ринок спортивних товарів складає понад 100 млрд дол. на рік, а ЗМІ платять величезні гроші за право транслювати спортивні змагання. Гравців можна купити, продати, орендувати, обміняти⁷. З урахуванням даних тенденцій, будь-яка держава, що проводить грамотну спортивну політику, може витягти чимало вигід для свого бюджету.

Спортивна дипломатія може сприяти поліпшенню відносин між державами. Її *функцію подолання відчуження* між державами демонструє, зокрема, дипломатія пінг-понгу, здійснювана Китаєм і США в 1970-х роках, що стала проривом в американсько-китайських відносинах. Завдяки одному спортивному заходу, у відносинах Пекіну і Вашингтону вдалося розтопити кригу недовіри. Відомо, що з Пекіну надійшла сенсаційна пропозиція: американська збірна з настільного тенісу, що брала участь у чемпіонаті в Японії, запрошувалася до Китаю за рахунок КНР. 11–17 квітня 1971 р. члени американської збірної провели кілька матчів з китайськими колегами, побували в Літньому палаці і на Великій китайській стіні, змогли побачити життя Китаю зсередини. Це був перший офіційний візит американців в КНР з моменту її утворення 1949 року. Підсумки події викликали величезний резонанс у всьому світі. Безпосередньо глави двох колишніх ворожих держав прокоментували досягнення спортивної дипломатії так: Р. Ніксон назвав це «тижнем, який змінив світ», а Мао Цзедун метафорично висловився, що «маленька кулька зрушила велику кулю»⁸. Після цього візиту президент Річард Ніксон скерував Держсекретаря США Генрі Кіссінджера до Китаю готувати офіційний урядовий візит. Перемовини пройшли успішно, і у лютому 1972 р. Р. Ніксон відвідав Китай. Завдяки одному спортивному заходу та підприємливості прем'єра Державної Ради КНР Чжоу Енлая і Г. Кіссінджера, у відносинах Пекіна і Вашингтона розтанула крига недовіри. Хоча зрозуміло, що в нормалізації американсько-китайських відносин були зацікавлені обидві сторони, і основою для зближення послужила їх за-

⁷ Slack T. The Commercialisation of Sport. N.Y., 2004. P. 335.

⁸ Matt, Stevens. When 'the little ball moved the big ball' four decades ago...

гальна конфронтація з СРСР. Зрештою, як відомо, пінг-понгова дипломатія спричинила ключові зміни геополітичної ситуації у «великому стратегічному трикутнику» США–СРСР–КНР: зміцнила становище КНР і США та послабила позиції СРСР, який до кінця 1970-х опинився в міжнародній ізоляції.

Інший відомий приклад застосування спортивної дипломатії задля подолання антагонізму – крикетна дипломатія між Індією та Пакистаном. Через п'ять років, після того як Індія і Пакистан набули незалежності в умовах міжетнічних війн і конфліктів в Кашмірі, лідери обох країн обрали крикет для поновлення контактів як один з одним, так і між людьми. Незважаючи на те, що крикетна дипломатія між Індією та Пакистаном має недовозначну історію, експерти вважають, що крикет – єдиний засіб, здатний об'єднати етнічне, племінне, мовне та класове розмаїття в обох країнах⁹.

Під час Євро-2012 Україні та Польщі було надано змогу провести фінальну частину змагань. Це рішення УЄФА більшою мірою було викликано дипломатичними інтересами та мало на меті допомогти країнам, які мали на той час доволі складні відносини, в процесі підготовки до чемпіонату зблизитися та налагодити зовнішньополітичні зв'язки¹⁰.

2015 року президент Барак Обама проголосив, що США та Куба врешті-решт обмінюються посольствами. Того ж року Кубу відвідали відомі гравці професійного бейсбольного клубу “Los Angeles Dodgers” Ясіль Пуїг, уродженець Куби, Чейз Атлі, а також інші гравці Вищої ліги бейсболу (MLB).

2018 року Північна Корея приєдналась до Олімпіади у Південній Кореї у Пхенчхані, і на церемонії відкриття зимових Олімпійських ігор національні збірні пройшли під прапором «єдиної Кореї», а жіночий хокей вперше представляла об'єднана команда обох країн¹¹.

Безпосереднім втіленням цілей та завдань власне дипломатії як інструмента зовнішньої політики є *іміджева функція* спортивної дипломатії. Розуміння того, що спорт найактивнішим чином бере участь у створенні образу держави, проявилось вже на початку ХХ ст., коли США

9 Iftikhar, Gilani. Checkered history of cricket diplomacy. Anadolu Agency. URL: <https://www.aa.com.tr/en/analysis/analysis-checked-history-of-cricket-diplomacy/2372581> (25.09.2021).

10 Філіппова Ю. С. Спортивна дипломатія: сутнісне значення, виклики і перспективи для України. *Політикус*. 2020. Вип. 3. С. 154.

11 Cheeseman, Gina-Marie. Famous instances of sports diplomacy. URL: <https://stacker.com/stories/2720/famous-instances-sports-diplomacy> (13.09.2021).

почали вести підрахунок загальнокомандного медального заліку на Олімпіадах і взялися використовувати спорт для самореклами. Дійсно, жоден спортсмен не виступає сам за себе, він представляє державу, яка його підготувала до змагань, виділяла кошти на тренування, екіпірування, транспортування до місця змагань. Відтак перемога спортсмена є перемогою країни, що делегувала його, служить задоволенню національної гордості і демонстрації національної переваги. Високі спортивні результати – це відображення соціально-економічного розвитку країни, спроможності країни вкладати кошти в спорт. Водночас відбувається заочне формування репутації успішного соціально-економічного розвитку країни у міжнародній аудиторії, коли спортсмени країни демонструють високі результати, що в очах міжнародної громадськості підвищує її інвестиційну привабливість і, в решті-решт, підкріплює потенційні економічні результати реальними.

На початку 1990-х років про незалежну Україну в світі дізнавались завдяки перемогам її спортсменів – С. Бубки, А. Шевченка, братів Кличків, Л. Подкопаєвої. В умовах глобальних інформаційних воєн спортивна дипломатія допомагає ідентифікувати свою країну, вирізняти з-поміж інших, заявляти про свої ідеали і цінності, реалії політичного життя. З огляду на це, інструменти спортивної дипломатії, серед іншого, використовують для просування теми протидії російській агресії,

Форма збірної України з футболу на Чемпіонаті світу 2021

як це було під час Чемпіонату Європи з футболу 2020 р., де національна збірна України грала у формі із зображенням обрису карти України, включно з Кримом, та написами «*Слава Україні*» і «*Героям слава*».

Більшість держав розглядають проведення на своїй території міжнародного турніру як політичну перемогу, як безумовний успіх країни в міжнародному житті, що несе поліпшення іміджу, – іноді навіть більшою мірою, ніж перемога на турнірі. Політична еліта зацікавлена виборювати право проводити в своїй країні різного рівня міжнародні змагання. Використовуючи спорт як інструмент зовнішньої політики, держава може змінити свій образ в очах світової громадськості – із закритого або навіть ворожого на відкритий і позитивний. Звичайно, це може бути штучно створений образ (як у випадку, коли нацистська Німеччина використовувала Олімпіаду для повернення на міжнародну арену), частково «підправлений» – як у випадку з комуністичним Пекіном (Олімпіада-2008), однак результат в даному випадку один – зростання уваги та довіри до приймаючої держави.

Подібні приклади продемонструвала Японія 1964 року, покращивши свій імідж країни-агресора після Другої світової війни, відкрившись світу як нова економічна та прогресивна сила. 2021 року Японія, незважаючи на пандемію Covid-19, при підтримці МОК довела, що проведення безпечних для усіх учасників та японського народу Олімпійських ігор має першорядне значення: в такий спосіб Японія демонструвала здатність свого народу долати незгоди.

Справжнім економічним проривом був вихід на міжнародну арену за допомогою проведення Олімпійських ігор 1988 року Південної Кореї, на той час невеликої держави¹². Успішне проведення спортивного заходу стимулює інвестиційну привабливість держави і, як результат, зростання її соціально-економічного рівня в цілому. Існує навіть термін «*Олімпійський ефект*». Дослідники з Федерального резервного банку Сан-Франциско дійшли висновку, що в країні, яка приймає чемпіонат масштабного рівня, обсяг експорту та імпорту зростає приблизно на 30%. Держави вкрай зацікавлені прийняти на своїй території Олімпійські ігри з міркувань пропаганди серед широкої світової аудиторії своїх національних культурно-світоглядних цінностей. Отримання права на проведення змагань такого рівня – це перемога в конкурсі між претен-

12 Brownell, Susan. The Olympics' «civilizing» legacy. URL: <https://css.ethz.ch/en/services/digital-library/articles/article.html/88391> (13.09.2021).

дентами, яка говорить не тільки про рівень розвитку спорту в країні, але також служить визнанням стійкості і привабливості її політичної системи, її успіхів в економіці, наявності розвиненої інфраструктури та сфери послуг тощо. Прийняття та проведення на своїй території таких змагань, які мають планетарний масштаб внаслідок розвитку ЗМІ і величезного числа глядачів, надає прекрасні можливості для подальшого просування іміджу держави на міжнародній арені.

Спортивна дипломатія на захисті державних інтересів в умовах гібридної війни

Толерантний на перший погляд до політики характер спорту дає йому можливість «*ламати кригу*» у міжнародних відносинах, створювати сприятливий імідж державам або залучати увагу громадськості до їхніх проблем. З моменту свого створення за часів Давньої Греції Олімпійські ігри мали традицію «*олімпійського перемир'я*», покликаною забезпечити безпечне мандрування та перебування спортсменів і глядачів на іграх під час війни. З тих часів у традиції Олімпійських ігор – дозволити людям забути про суперечки та об'єднатися у дусі міжнародного співробітництва.

Разом з тим, окрім позитивних аспектів, у спортивної дипломатії є й непривабливий, а часом і агресивний бік, який отримав назву «*негативної спортивної дипломатії*», або спортивної антидипломатії¹³. 2018 року перед Зимовими Олімпійськими іграми у Південній Кореї деякі західні видання писали, що «*цього разу Путін, можливо, не почне війну*». Такий прогноз стався можливим через спортивну антидипломатію Кремля приурочувати військову агресію проти суверенних держав-сусідів до олімпійських ігор. Вперше це сталося в серпні 2008 р., коли Росія здійснила агресію проти Грузії. «*Значна частина світу була приклеєна до своїх телевізорів, але вони спостерігали за Олімпійськими іграми в Пекіні, а не за розгортанням війни в Грузії*», як зазначалось в дослідженні Modern War Institute¹⁴. Згідно з цим дослідженням, російсько-грузинська війна стала «*тренуванням*» перед тим, що відбулось

13 In Sport, Politicians Can Go Much Further Than In The World Of Politics: An interview about Sport Diplomacy. *The Warsaw Institute Review*. 2020, June 4. URL: <https://warsawinstitute.review/news-en/in-sport-politicians-can-go-much-further-than-in-the-world-of-politics-an-interview-about-sports-diplomacy/> (15.09.2021).

14 Beehner L, Collins L, Ferenzi S, Person R, Brantly B. Analyzing the Russian Way of War: Evidence from the 2008 Conflict with Georgia / Modern War Institute. 2018, March. URL: <https://mw.i.usma.edu/wp-content/uploads/2018/03/Analyzing-the-Russian-Way-of-War.pdf>. P.9. (15.09.2021).

у 2014 році. Сергій Гайдук, віце-адмірал, командувач ВМС України в 2014–2016 роках, стверджував, що Олімпіада в Сочі послугувала прикриттям Росії для перекидання своїх додаткових військ до Криму й подальшого захоплення півострова. За його словами, через Керченську протоку поромами форсувати й доставляти до Криму російські військові угруповання було неможливо, що *«було б дуже відкрито»*. Тому була легенда – ротація угруповання, яке забезпечувало охорону Олімпійських ігор у Сочі¹⁵.

Під час чемпіонату Європи з футболу (Євро-2020) російський *«Перший канал»* не показував початок матчів за участю збірної України, коли виконувався її гімн. Так само *«Перший канал»* не показав збірну України на відкритті Олімпіади-2020 в Токіо – замість цього в ефір пустили рекламу. На телеканалі пояснили це комерційними зобов'язаннями.

Олімпійський комітет Росії підготував для спортсменів пам'ятку-інструкцію з готовими відповідями на політичні питання. Автори інструкції рекомендували спортсменам, наприклад, відмовлятися від обговорення тем, пов'язаних з Кримом і Донбасом, оскільки *«спорт має залишатися поза політикою»*. Здебільшого російським спортсменам було рекомендовано відповідати на такі питання журналістів: *«Без коментарів»*¹⁶.

Через агресію Росії та тимчасову окупацію Криму та окремих територій Донецької і Луганської областей Україна не реалізувала амбітні спортивні проекти, здатні працювати на міжнародний імідж нашої держави. Так, Україна одержала право на проведення Чемпіонату Європи з баскетболу серед чоловічих команд у 2015 році – *«ЄвроБаскет»*; це міжнародний турнір серед європейських чоловічих збірних з баскетболу, який проводиться раз на два роки під егідою ФІБА Європа, входить до ТОП-3 найбільших спортивних подій Європи, ТОП-5 найбільших спортивних змагань світу. ЄвроБаскет-2015 повинен був пройти в Україні у вересні. Планувалось, що у турнірі за участі 24 команд 90 матчів пройдуть у Києві, Львові, Дніпрі, Донецьку, Харкові та Одесі. Планувалось, що з 24 липня по 3 серпня 2014 р. у Донецьку відбудеться

15 Як Росія використовує спорт у гібридній війні: ТОП-6 прикладів. Центр стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки. URL: <https://armyinform.com.ua/2021/06/yak-rosiya-vykorystovuye-sport-u-gibrydniy-vijni-top-6-prikladiv/> (15.09.2021).

16 «Іх там нет» на Олімпіаді: перше місце з політизації спорту / Центр стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-antifake/3292591-ih-tam-net-na-olimpiadi-perse-misce-z-politizacii-sportu.html> (14. 09.2021).

Чемпіонат Європи U18 – загальноєвропейський чемпіонат з баскетболу серед національних команд для юнаків віком до 18 років. Натомість у червні 2014 року в Донецьку з'явилися російські танки.

За умов російської агресії будь-яке міжнародне змагання українських спортсменів перетворюється на символічне відстоювання суверенітету, перевіркою на національну ідентичність.

У Стратегії публічної дипломатії МЗС України на 2021–2025 роки спортивній дипломатії відводиться вагома роль захисту національних інтересів України у тісній співпраці з Міністерством молоді та спорту України, спортивними федераціями, Національним олімпійським комітетом та міжнародними спортивними організаціями. Так, щоб підтримати українців під час виступів на Олімпіаді-2020 у Японії, МЗС України разом з Українським інститутом, Міністерством молоді та спорту України, Національним олімпійським комітетом долучилося до міжнародної інформаційної кампанії, ініційованої Reface. У рамках кампанії, покликаній об'єднати українську та іноземну аудиторію для підтримки команди України під час Олімпійських ігор у Японії, було розроблено серію кре-

ативних відеороликів з українськими спортсменами в образі кіногероїв¹⁷. *«Олімпійські ігри у Токіо — це чудова нагода просунути позитивний імідж України у світі. МЗС вирішило допомогти команді всесвітньо відомо-*

17 Ukrainian Olympic Team 2020. URL: https://www.youtube.com/watch?v=OS7UZ-chCkE&list=P_Lbxpddq3BsZFSxA73JsS7lSbJ_ijTUQyv&index=29 (12.09.2021).

го українського старту Reface досягти цієї мети творчо і нестандартно. Міністерство та закордонні дипломатичні установи України в усьому світі взяли підсилити кампанію на підтримку нашої олімпійської збірної, аби вона охопила якомога більшу міжнародну аудиторію», – зауважив міністр закордонних справ України Дмитро Кулеба¹⁸.

Увагу міжнародної спільноти привернула і форма збірної України на Олімпійських іграх 2020, що була визнана однією з найкращих за версією відомого американського видання PEOPLE. Тим самим мети візуального просування іміджу України за кордоном було досягнуто. «Екіпірування українських атлетів вразило експертів видання під час параду на церемонії відкриття японської Олімпіади. Найпопулярніший американський журнал назвав парадну українську форму новаторською і водночас зручною і практичною», – повідомляв Національний олімпійський комітет України¹⁹.

Отже, спортивна дипломатія належить до важливих напрямів публічної дипломатії, що реалізується шляхом організації, проведення та участі в міжнародних спортивних заходах. За умов гібридної російської агресії, спортивна дипломатія виконує для нашої держави, зокрема, ідентифікаційну функцію. Опираючись на досвід провідних світових держав, маючи власні надбання, Україна має всі шанси запроваджувати та вдосконалювати сучасні методи та інструменти реалізації спортивної дипломатії в своєму зовнішньополітичному курсі, покращувати за її рахунок свій імідж на міжнародній арені.

Запитання для самоконтролю:

- Які якості міжнародного спорту дають йому можливість бути інструментом публічної дипломатії?
- Охарактеризуйте функції спортивної дипломатії.
- Хто є суб'єктами спортивної дипломатії? Охарактеризуйте основні виміри роботи суб'єктів публічної дипломатії у сфері спортивної дипломатії.
- Що таке спортивна «антидипломатія»?
- Охарактеризуйте досвід України у спортивній дипломатії.

¹⁸ #OlympicUA — МЗС та Reface реалізують кампанію на підтримку української збірної на Олімпійських іграх / Міністерство закордонних справ України. 23.07.2021. URL: <https://mfa.gov.ua/news/olympicua-mzs-ta-reface-realizuyut-kampaniyu-na-pidtrimku-ukrayinskoyi-zbirnoyi-na-olimpijskih-igrah> (12.09.2021).

¹⁹ Олімпіада-2020: форму збірної України визнали однією з найкращих. URL: <https://prm.ua/olimpiada-2020-formu-zbirnoi-ukrainy-vyznali-odniieu-z-naykrashchykh/> (15.09.2021).

Рекомендована література

Монографії і навчальні посібники

- Вергун В. А. Економічна дипломатія: навчальний посібник. Київ : Вид.-полігр. центр «Київський університет», 2010. 303 с.
- Веденєєв Д. Міжнародно-інформаційна діяльність Української держави 1917–1923 рр. К.: Наук. відділ НА СБУ, 2009. 164 с.
- Дубов Д. В. Публічна дипломатія США в добу Холодної війни. Як США завоювали «серця і розум людей» (у дзеркалі розсекречених документів ЦРУ) : аналіт. доп. Київ : НІСД, 2020. 164 с.
- Калуцка Н., Пархоменко Л. Олександр Кошиць: мистецька діяльність у контексті музики ХХ сторіччя. Київ : Фенікс, 2012. 416 с.
- Культурна дипломатія: навчальний посібник/ За заг. редакцією Ірини Матяш та Віктора Матвієнка; Інститут міжнародних відносин КНУ імені Тараса Шевченка; Наукове товариство історії дипломатії та міжнародних відносин. Київ, 2021. 252 с.
- Луценко А. В., Піскорська Г. А. «М'яка сила» в сучасній геополітиці. Київ, 2011. 216 с.
- Пересунько Тіна. Культурна дипломатія Симона Петлюри: «Щедрик» проти «руського мира». Місія капели Олександра Кошиця (1919–1924). Київ: Видавн. дім «АртЕк», 2019. 308 с.
- Піпченко Н., Макаренко Є., Рижков М. Цифрова дипломатія. Підручник. Київ: ВАДЕКС, 2019. 318 с.
- Почепцов Г. Г. Стратегічні комунікації: стратегічні комунікації в політиці, бізнесі та державному управлінні : навчальний посібник для студентів і аспірантів. Київ: Альтерпрес, 2008. 216 с.
- Семченко О. А. Іміджева політика України. Київ: ВЦ «Академія», 2014. 272 с.
- Фліссак К. А. Економічна дипломатія у системі забезпечення національних інтересів України. Тернопіль: Новий колір, 2016. 812 с.
- Arquilla J., Ronfeldt David. The Emergence of Noopolitik: Towards an American Information Strategy. RAND/MA-103305D. 1999. 102 p.
- Auer C., Srugies A. Public Diplomacy in Germany. CPD Perspectives on Public Diplomacy. 2013. Paper 5. 55 p.
- Barghoorn Frederik C. The Soviet Cultural Offensive: The Role of Cultural Diplomacy in Soviet Foreign Policy. Princeton: N.J.: Princeton University Press, 1960. Pp. VII, 353.

- Bayne N., & Woolcock S. The New Economic Diplomacy: Decision Making and Negotiation in International Economic Relations. Aldershot: Ashgate, 2002. 450 p.
- Carron de la Carrière G. La diplomatie économique: Le diplomate et le marché. Paris, 1998. 272 p.
- Cull J. Nicholas. Public Diplomacy before Gullion. The Evolution of a Phrase / P. Taylor and N. Snow (eds.) The Routledge Handbook of Public Diplomacy. New York: Routledge, 2009. 382 p.
- Cull J. Nicholas. Public Diplomacy: Lessons from the Past. CPD Perspectives on Public Diplomacy. Los Angeles, CA : Figuera Press, 2009. 62 p.
- Economic Diplomacy: Economic and Political Perspectives. Ed. by Bergeijk P.A.G., von; Okano-Heijmans M., Melissen J. Leiden: Martinus Hijihoff Publishers, 2011. 229 p.
- Leonard Mark, Catherine Stead, Conrad Smewing. Public Diplomacy. London: The Foreign Policy Center, 2002 . 182 p.
- New Frontiers for Economic Diplomacy. Ed. by Costa C.G. Lisboa: Instituto Superior de Ciências Sociais e Políticas, 2009. 72 p.
- Public diplomacy. How to think about and improve it/ by Charles Wolf, Jr., Brian Rosen. RAND. Santa Monica, 2004. 35 p.
- Routledge handbook of public diplomacy / N. Snow, P. M. Taylor, ed. Abingdon: Routledge, 2009. 528 p.
- The Oxford Handbook of Modern Diplomacy. Ed. by Cooper A.F., Heine J., Thakur R. Oxford: OUP Oxford, 2015. 990 p.
- Tuch Hans N. Communicating with the World: U.S. Public Diplomacy Overseas/ foreword by Marvin Kalb. New York: St. Martin's Press, 1990.: 225 p.
- Woolcock S. European Union Economic Diplomacy. The Role of the EU in External Economic Relations. London: Routledge, 2016. 220 p.

Наукові статті

- Балабанов К. В., Трофименко М. В. «Публічна дипломатія» як відповідь на виклики сучасності. *Україна дипломатична: наук. щорічник*. 2014. С. 989–1021.
- Барановська В. М. Роль економічної дипломатії у зовнішньоекономічній діяльності країни. *Економіка та держава*. 2012. № 2. С. 24–26.
- Белоусова Н. Б. «М'яка» сила як потенціал зовнішньополітичного впливу держави. *Актуальні проблеми міжнародних відносин: Зб. наук. пр. Київ: Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Ін-т міжнар. відносин*, 2012. Вип. 107. Ч. I. С. 148–151.
- Гапонова Я. М. Українська публічна дипломатія: нормативно-правова база. *Політикус*. 2017. Вип. 3. С. 137–140.

- Грачевська Г. О. Парадипломатія як складник процесів регіоналізації на сучасному етапі. *Політологія*. 2014. № 12 (116). С. 77–82
- Грушинська Н. М. Економічна дипломатія як потужний інструмент подолання конфліктогенності країн. *Економічний нобелівський вісник*. 2016, № 1. С.85–90.
- Гуцал С. А. Публічна дипломатія як сучасний пріоритет зовнішньої політики держави. *Стратегічні пріоритети*. 2010. № 3 (16). С. 106–113.
- Купрій Т. Г., Тарнавська А. В. Гастрономія як засіб політичного впливу. *Гілея: науковий вісник*. 2018. Вип. 136. С. 250.
- Кучмій О. П., Сербіна Н. Ф. Культурна дипломатія як інструмент зовнішньої політики сучасної європейської держави. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2011. Вип. 100(1). С. 122–131.
- Пересунько Т. Інституціоналізація культурної дипломатії в Україні: до проблеми історичної тягlosti. *Культурологічний альманах*. Вип. 5: Культурна дипломатія: стратегія, моделі, напрями. Київ, 2017. С.103–107.
- Процюк М. В. Публічна і культурна дипломатія як засіб «м'якої сили» України: запозичені моделі, реальні кроки та стратегічні пріоритети. *Наук. вісник Дипломатичної академії України*. 2016. Вип. 23 (2). С. 21–28.
- Розумна О. Культурна дипломатія України: стан, проблеми, перспективи. Політика культурної дипломатії: стратегічні пріоритети для України : збірник науково-експертних матеріалів / за заг. ред. Оксани Розумної, Тетяни Черненко. Київ: Нац. ін-т стратегічних досліджень, 2016. С. 3–42.
- Руднева В. Публічна дипломатія: теоретичні основи застосування нової інформаційно-комунікаційної технології в державному управлінні. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. Київ, 2012. Вип. 1. С. 147–153..
- Семченко О. «М'яка сила» держави як потенціал іміджу країни. *Політичний менеджмент*. № 4–5. 2012. С. 265–272.
- Сивак Т. В. Публічна дипломатія як інтеграційний компонент стратегічних комунікацій у публічному управлінні. *Право та державне управління*. 2019. № 3 (36), т. 2. С. 84–93.
- Сухорильський П. М., Місюк І.Ю. Поняття та сутність громадської дипломатії. *Політологія*. 2011. № 1 (75). С. 178–180;
- Татаренко Н. О. Економічна дипломатія: світовий досвід та українські здобутки (політико-економічний аспект). *Наук. вісник Дипломатичної академії України*. 2015. №2 (22). С.4–9.
- Тертична А. Внесок українських організацій у Республіці Болгарія в розвиток сучасних українсько-болгарських відносин. *Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки*. 2019. Вип. 28. С. 144–173.

- Тертична А. Публічна дипломатія в історії українсько-болгарських відносин. Інформаційна складова: витоки та перспективи. *Зовнішні справи*. 2019. № 6-7. С. 49–53.
- Тертична А. Культурна комунікація України з Болгарією у світлі публічної дипломатії 1990-х рр. *Український історичний журнал*. 2020. Ч. 1. С. 112–125.
- Тищенко-Тишковець О. М. Трансформація публічної дипломатії Сполучених Штатів Америки: від легітимізації «жорсткої сили» до побудови діалогу зі світом. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. Політологія. Соціологія. Право: 36. наук. праць. Київ: ІВЦ «Політехніка». 2009. № 4. С. 28–32.
- Трофименко М. В. Публічна дипломатія малих держав. *Вісник Маріупольського державного університету*. Серія : Історія. Політологія. 2016. Вип. 16. С. 329–336.
- Трофименко М. В. Публічна дипломатія ФРН. *Вісник Маріупольського державного університету*. Серія : Історія. Політологія / за заг. ред. К. В. Балабанова. 2015. Вип. 13-14. С. 310–321.
- Ціватий В. Публічна дипломатія: традиції, тренди та виклики (досвід і пріоритети для України). *Зовнішні справи*. 2014. Вип. 6. С. 32–36.
- Цюрупа М. Поняття «м'якої сили» держави та особливості її застосування в сучасній світовій політиці. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. Київ: Знання України, 2007. Вип. 36. С. 47–59.
- Cummings Milton C. Cultural Diplomacy and the United States Government: A Survey. Washington, D. C. : Centre for Arts and Culture, 2003. 15 p.
- Egner, Michael. Between Slogans and Solutions. A Frame-Based Assessment Methodology for Public Diplomacy. URL: https://www.rand.org/pubs/rgs_dissertations/RGSD255.html
- Gilboa E. Public Diplomacy: The Missing Component in Israel's Foreign Policy. *Israel Affairs*. 2006. Vol. 12. № 4. P. 715–747.
- Gilboa, Eytan. Diplomacy in the media age: Three models of uses and effects. *Diplomacy & Statecraft*. 2001. Vol. 12. P. 1–28.
- Glassman, J. K. Public Diplomacy 2.0: A New Approach to Global Engagement. URL: <http://2001–2009.state.gov/r/us/2008/112605.htm>. (10.10. 2021)
- Hocking, B. (1999). Catalytic diplomacy: beyond “newness” and “decline.” In: J. Melissen (ed). *Innovation in diplomatic practice*. London: Macmillan, pp. 19–42.
- Hülse R. The Catwalk Power: Germany's New Foreign Image Policy. *Journal of International Relations and Development*. 2009. Vol. 12. P. 293–316.
- Kathy R. Fitzpatrick. U. S. Public Diplomacy telling America's story. *Vital Speeches of the Day*. 2004. Vol. 70, № 13. May. P. 412–417.

- Kevin D. Stringer, Ph.D. sovereign liechtenstein: the soft power projection of a very small state / Faculty of Business and International Relations Webster University Centre for Small State Studies Institute of International Affairs MMXIII. 2013. P. 37–41.
- Lee J. M. British cultural diplomacy and the cold war: 1946–61. *Diplomacy & Statecraft*. 1998. Vol. 9. Iss. 1. P. 112–134.
- Lee, Michael, The Projection of Australia Overseas: The Origins of the Council for Australia Abroad. *Australian Journal of Public Administration*. 1991. № 50(1). С. 38–46.
- Melissen J. The New Public Diplomacy: Between theory and practice. The new public diplomacy: Soft power in international relations / Ed. by J. Melissen. New York: Palgrave Macmillan, 2005. P. 3–27.
- Nye J. S. Get Smart: Combining Hard and "soft power". *Foreign Affairs*. 2009. Vol. 88. P. 160–163.
- Nye, J. (2008). Public Diplomacy and Soft Power. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*. 2008. Vol. 616. № 1. P. 94–109.
- Public Diplomacy: Strengthening U.S. Engagement with the World. A Strategic Approach for the 21st Century. Office of the Under Secretary of State for Public Diplomacy and Public Affairs, U.S. Department of State. Washington, DC, March 2010. URL: http://uscpublicdiplomacy.org/pdfs/PD_US_World_Engagement.pdf.
- Ross, C.W.S. (2002). Public Diplomacy Comes of Age. *The Washington Quarterly*. 2002. 25(2). P. 75–83.
- Statler K. The Sound of Musical Diplomacy. *Diplomatic History*. 2012. Vol. 36 (1). P. 71–75.

Зміст

Передмова	5
-----------------	---

Розділ I. Теоретичні та інституційні аспекти публічної дипломатії

Публічна дипломатія: термінологічний та історіографічний аспекти <i>Ірина Матяш</i>	9
Діяльність МЗС України у сфері публічної дипломатії. Стратегія публічної дипломатії МЗС України на 2021–2025 рр. <i>Ірина Боровець</i>	29
Ключові засади формування іміджу України за кордоном: стратегія і тактика <i>Василь Кирилич</i>	41
Питання публічної та культурної дипломатії в діяльності Посольства України в Чехії <i>Євген Перебийніс</i>	49
Тяглість дипломатичних традицій: інформаційний компонент формування іміджу України в Болгарії <i>Анна Тертична</i>	68
Публічна дипломатія закордонних українців як прояв дипломатії діаспор <i>Алла Атаманенко, Наталія Матвійчук</i>	80

Розділ II. Напрями публічної дипломатії

Поняття «культурна дипломатія» та його особливості <i>Оксана Розумна</i>	97
Експертна дипломатія: спрямування та особливості інструментарію в координатах публічної дипломатії України <i>Геннадій Максак</i>	112
Економічна дипломатія: сучасні виклики і тренди <i>Наталя Татаренко</i>	125
Кулінарна дипломатія <i>Ірина Матяш, Олександр Сліпченко</i>	146
Цифрова дипломатія <i>Любов Корнійчук, Артем Рибченко</i>	165
Наукова дипломатія <i>Євгенія Габер</i>	182
Спортивна дипломатія <i>Ірина Грідіна, Микола Мовчан</i>	203

Рекомендована література	217
--------------------------------	-----

Публічна дипломатія : навч. посібник / за загал. ред. Ірини Матяш; Національний університет П88 «Острозька академія»; Наукове товариство історії дипломатії та міжнародних відносин. Київ : Горобець, 2021. 224 с.
ISBN 978-966-2377-61-3

У посібнику розглянуто основні теоретичні та практичні аспекти публічної дипломатії, висвітлено українську та зарубіжну історіографію досліджень в цій сфері; подано відомості про історичні витоки публічної дипломатії в Україні та про інституції, що реалізують її завдання, Стратегію публічної дипломатії МЗС України на 2021–2025 рр. та її напрями: культурну дипломатію, експертну дипломатію, економічну дипломатію, кулінарну дипломатію, цифрову дипломатію, науково-освітню дипломатію, спортивну дипломатію, розглянуто практичні питання закордонних дипломатичних установ України в сфері публічної дипломатії. Навчальний посібник є результатом обговорення ключових проблем публічної дипломатії в межах проєкту «Європейські цінності і культурна дипломатія: молодіжні зустрічі», що реалізується з 2019 р. Науковим товариством історії дипломатії та міжнародних відносин за підтримки Фонду Ганнса Зайделя та МЗС України.

Для викладачів, аспірантів та студентів вищих навчальних закладів, що навчаються за спеціальністю «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії», а також для дипломатів і всіх, хто цікавиться питаннями публічної дипломатії.

ПУБЛІЧНА ДИПЛОМАТІЯ

Навчальний посібник

За загальною редакцією Ірини Матяш

У виданні використано фотографії
з особистих архівів авторів та з відкритих джерел

Художник *Володимир Клейменов*
Редактор *Анатолій Ляковський*
Дизайн, верстка *Володимир Гурович*

Підписано до друку 30.11.2021
Формат 70х100 1/16. Умов. др. арк. 14

Видавництво «Горобець»
Вул. Сергія Єсеніна, 24, м. Київ, 03170
Свідоцтво ДК № 2852 від 16.05.2007 р.
gorobets.in.ua

Друк «Майстер книг»
masterknyg.com.ua